

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

DOSYA: 1920-2020: SOSYALİZM MÜCADELESİNİN 100 YILI

1920-1951 Arası Türkiye Komünist Partisi
KERİM BALKANLI

1960-1980 Dönemi: Hala "Gogol'un Paltosu" Gibi...
METİN ÇULHAOĞLU

1980-2000: Enkazdan Çıkmaya Çalışanlarla
Temel Atanların Hikayesi
DOĞAN ERGÜN

Bizim Tarihimiz İçin Notlar:
Gelenekten Geleceğe
DENİZ HİKMET DUMAN

PORTRELER

Mustafa Suphi
YUNUS BAŞARAN

Behice Boran
EBRU PEKTAŞ

Şefik Hüsnü
MAZHAR DENİZLİ

Mahir Çayan
DENİZ GÜLŞEN

Hikmet Kıvılcımlı
ERDEM ÇALIŞKAN

Deniz Gezmiş
GÜN ÇAĞ AYDIN

11
EYLÜL'20

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

SAYI **11**

EYLÜL'20

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

Üç Aylık Teorik Dergi

Yayın türü: Yaygın-sürekli yayın

EYLÜL - 2020

Birlik Yayım Gıda San. ve Tic. Ltd. Şirketi Adına İmtiyaz sahibi: Mehmet Faysal Azamlı

Sorumlu Müdür: **Can Soyer**

Adres: **Birlik Yayım Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.** / Eğitim Mah. Adım Sok. Atık Plaza No:4 Daire 23 Kadıköy/İstanbul

Baskı: **Uniprint Basım San. ve Tic. AŞ.** / Ömerli Mah. Hadımköy-İstanbul Cad. No: 159 34555 / İstanbul

Tel: 0212 798 2840

KOMÜNİST Sayı: 11

İÇİNDEKİLER

Sunuş 5

dosya

1920-1951 Arası Türkiye Komünist Partisi 7

KERİM BALKANLI

1960-1980 Dönemi: Hala "Gogol'un Paltosu" Gibi... 35

METİN ÇULHAOĞLU

1980-2000: Enkazdan Çıkmaya Çalışanlarla Temel Atanların Hikayesi 53

DOĞAN ERGÜN

Bizim Tarihimiz İçin Notlar: Gelenekten Geleceğe 69

DENİZ HİKMET DUMAN

Portreler

Mustafa Suphi: Kara Deryalarda Bir Fener 99

Yunus Başaran

Şefik Hüsnü: Bir Buz Kırıcı 107

Mazhar Denizli

Hikmet Kıvılcımlı: Üreten ve Savaşan Bir İrade 117

Erdem Çalışkan

Behice Boran: Devrimci Arayış, Kuruculuk ve Tarihsel Misyon 127

Ebru Pektaş

Mahir ayan: Kesintisiz Devrimcilik 137
Deniz Gölşen

Deniz Gezmiş: Devrim İçin Savaş 147
Gün Çağ Aydın

gündem

İstanbul Sözleşmesi Neden Hedefte? 155
Melike Çınar

Bir Mirasın İzdüşümü: Sovyet Dış Politikası'nın İlk Yılları 165
Vedat Güney

müfredat

Marksizm ve Uygarlık Tarihi - 1 177

kitaplık

Liberal Virüs ve Militan Eleştiri 189
Taylan Yaman

Tavuk Yumurtadan Çıkarsa: Milletler ve Milliyetçilik 197
Sinan Güleç

Sunuş

Komünist'in 11. sayısından merhaba.

2020 yılının Eylül ayında yayınlanan Komünist'in bu sayısının Türkiye'de 100 yılı aşkın bir tarih biriktirmiş sosyalist ve devrimci mücadeleyi konu alması şaşırtıcı bulunmamıştır. Ülkemizde işçi sınıfının iktidar mücadelesi ve bunun sosyalist hareket tarafından üstlenilmesi, kuşkusuz, daha gerilere götürülebilir. Ancak, 10 Eylül 1920'de Bakü'deki kongreyle Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşu bir resmi başlangıç olarak kabul edilebilir. Haliyle, bu sayıda, Eylül 1920'den Eylül 2020'ye kadar geçen süreci bir yüzyıl olarak ele aldık.

Bu 100 yıllık tarihin ele alınma tarzı seçilen ölçütlere ve niyetlere göre farklılık gösterebilir elbette. Bizim açımızdan ise, temel öncelik, 1920'yle başlayan yolculuğun tarihsel seyrini ve önemli kavşaklarını ortaya koymak oldu. Bu seyir içinde öne çıkarılan noktaların arkasında, hem tarihsel geçmişimizin hem de güncel konumuzun sevk ettiği yakınlıkların olması kaçınılmaz. Yine de 100 yıllık tarihi kendi tarihimiz, bu süreçteki sosyalist ve devrimci mücadeleyi kendi mücadelemiz, tüm başarı ve başarısızlıkları da kendi muhasebemiz olarak gördüğümüz açıktır. Sosyalist ve devrimci mücadelenin 100 yıllık tarihinin, günümüzün ayrışmalarına kaide olmak yerine, geçmişten çıkarılan derslerin rahlesi olarak görülmesinin doğru olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle, bu sayıda 100 yıllık tarihin tüm ayrıntılarını ve olgularını ele almaya çalışmaktan çok, bugünkü mücadeleye katkı sunabileceğini hissettiğimiz dersleri çıkarsamaya uğraştık.

Komünist'in bu sayısında, ilk olarak, 100 yıllık tarihi kesitler halinde ele alınan dört yazıya yer verdik. Kerim Balkanlı'nın yazısı, hemen öncesini de dahil ederek TKP'nin 1920'deki kuruluşundan 1951'e kadarki süreci; Metin Çulhaoğlu'nun yazısı Türkiye'de sosyalizmin toplumsallaşmasının özgül bir örneği olan 1960 ile 1980 arasındaki dönemi; Doğan Ergün'ün yazısı 12 Eylül'le başlatılan ve sosyalist hareketin ağır bir darbenin ertesindeki toparlanma süreçlerini kapsayan 1980 ile 2000 yılları arasını; Hikmet Deniz Duman ise, Türkiye'de sosyalist devrimci yaklaşımın halihazırdaki en etkili temsilcisi olan ve kendisini günümüzdeki TİP'in kuruluşuna taşıyan siyasal iradenin ortaya çıkışını ele aldı. Ayrıca, ülkemiz sosyalist ve devrimci hareketinden öne çıkan kimi isimlere de portreler biçiminde yer verdik. Yunus Başaran Mustafa Suphi'yi; Mazhar Denizlili Şefik Hüsnü'yü; Erdem Çalışkan Hikmet Kıvılcımlı'yı; Ebru Pektaş Behice Boran'ı; Deniz Gülşen Mahir Çayan'ı ve Gün Çağ Aydın Deniz Gezmiş'i sayfalarımıza taşıdı.

Bu sayımızda, ülke gündeminin en önemli başlıklarından biri olan İstanbul Sözleşmesi'ni Melike Çınar kaleme aldı. Vedat Güney ise Sovyet dış politikasının oluşumu sürecini inceledi.

Kitaplık bölümümüzde Sinan Güleç ve Taylan Yaman'ın incelemeleri yer alırken, Müfredat bölümümüzde ise "Marksizm ve Uygarlık Tarihi - 1: İlkel Komünizm ve Sınıflı Toplumların Doğuşu" başlıklı eğitim metnimize yer verildi.

Önümüzdeki sayılarda görüşmek üzere.

İyi okumalar.

Güncel Olgular Işığında 1920-1951 Arası Türkiye Komünist Partisi

KERİM BALKANLI

Giriş

Bu yazımızda, 1920-1960 arasında Türkiye’de sol hareketin örgütsel tek temsilcisi olan Türkiye Komünist Partisi’nin tarihini ele alacağız. Ancak burada yaklaşımımız, olayların gelişme zincirini, birbirleriyle sebep-sonuç ilişkilerini, kişileri, kadroları ve oynadıkları rolü başa koyan kronolojik bir **tarihsel anlatım** değil, bugün için de önem taşıyan kimi siyasi gerçekler ve tartışma konuları, yani temalar etrafında bu tarihi ele alan **tematik yaklaşım** olacaktır. Tarihsel gelişim seyrini ve olayları ele almak da büyük önem taşımakla birlikte o, başka bir çalışmada ele alınacaktır. Burada tarihsel olgulara sadece süreci anlaşılabilir kılmak amacıyla genel olarak değinilecek ve aktarılacaktır.

Osmanlı döneminde müslüman halklar ve sosyalizm

Osmanlı döneminde sosyalist fikirler iki ana ekseninde gelişti. Bir yanda gelişen sanayinin yarattığı işçi hareketi içindeki sosyalist akımlar; öte yandan da ulusal kurtuluş için mücadele eden halklarda bir “kurtuluş ideolojisi” olarak benimsenen halkçı ve sosyalist fikirler. Birinci eksen, yani emek eksenini 1908 Jöntürk devriminden sonra olağanüstü bir atılım gösterdi; öyle ki 1908 sonrasında İstanbul, Batı Anadolu ve Balkanlarda çok yaygın bir grev ve sendikalaşma dalgası bu devrimi karşıladı. Halklar seviyesinde ise Bulgar, Sırp, Makedon ve Ermeni hakları içinde sosyalist düşünceler, aydınlar ve köylülük arasında ciddi güç kazandı.

Müslüman-Türk halk arasında sosyalist düşüncelerin (*Türk işçilerin diğer milliyetlerden işçiler ile katıldıkları ve dolayısıyla ulus-ötesi bir nitelik taşıyan işçi eylemleri dışında*) 1919 öncesinde yaygınlaşmamasının iki ana sebebi vardır. Birincisi, bu toplum içinde yetişen Osmanlı aydınlarının temel kaygısı, hepsini yetiştiren ve parçası (*hatta varlıklarını borçlu*) oldukları devleti kurtarmak, ona güçlü ve onurlu bir yapı kazandırarak “Hasta Adam”lıktan kurtarmaktı. Bu bakışla, emekçilerin yoksulluğu ve sefaleti sadece bu “ana problematiğin” ikincil ve “devleti güçlendirmenin” yanında önem taşımayan bir parçasıydı. Halk tarafında ise, süren savaşlar ve bunun sonucunda oluşan göçler ve devasa nüfus hareketleri Müslüman halkta ciddi bir belirsizlik yarattı. Özellikle 1877 Osmanlı-Rus harbinin yarattığı büyük yıkım önce Balkanlarda, daha sonra giderek Anadolu’da “kaç yıl daha ana-baba toprağında varlığımızı sürdüreceğiz?” sorusunu temel bir kaygı haline getirirken, bu sorunun temelindeki etnik gerilim, sınıf çıkarlarının ve çatışmasının önüne geçti.

Mustafa Suphi'ler: Kurtuluş Savaşı'nın tarihsel anlamı

Bir İttihat-Terakki muhalifi olan ve 1913'de hapsedildiği Sinop cezaevinden Rusya'ya kaçan Mustafa Suphi, orada 1917 ve sonrasında sosyalist düşünce ile tanıştı ve Batı Marksizminden farklı olarak tüm ezilen halklara kurtuluş ışığını sunan Bolşevik ideali benimsedi. Oldukça birikimli ve çaplı bir aydın olan M. Suphi, 3 farklı akımı birleştirerek 10 Eylül 1920'de Türkiye Komünist Partisi'ni kurdu. Bunlar, Rusya'daki devrimci Türk savaş esirlerinden oluşan Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Anadolu'da, 1. Meclis içinde konuşlanmış olan sosyalist eğilimli Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve İstanbul'daki işçi hareketi içinde mevzilenmiş olan Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası idi. Mustafa Suphi'nin yaklaşımı, tamı tamına leninist bakış açısının ulusal kurtuluş mücadelesine uygulanmasıydı: Anadolu'nun işgal altındaki ezilen halkının mücadelesine katılarak ve ona önderlik ederek, sosyalizmi güçlendirmek, sosyalizmi bu mücadelenin bir parçası ve bileşeni olarak tanımlamak.

O dönemde gerek Sovyetler Birliği'nin Anadolu'daki harekete yardım eden tek ülke olması, gerekse organize hiçbir kurumun ayakta olmadığı bir dönemde Anadolu'nun yoksul halkının desteğine duyulan ihtiyaç ve bu ihtiyacın yarattığı halkçı söylem, TKP için üzerinde etkin biçimde politika yapılabilecek elverişli bir zemin teşkil ediyordu. Mustafa Suphi'lerin Ankara'ya varıp yeni kurulan meclis içerisinde politika yapma fırsatı bulmaları halinde, sosyalist politikanın mevcut mücadele içinde ciddi bir karşılık bulacağı ve TKP'nin yeni Türkiye'nin kurucu unsurlarından biri haline gelebileceği rahatlıkla söylenebilir.

Kurtuluş Savaşının Kemalist önderliği, bir dönem (*resmi tarihin iddia ettiği gibi sadece Sovyetlere hoş gözükme için değil*) kendileri de siyasal bir arayış içinde oldukları için sosyalizme sempati gösterdi ve sol düşünce ile bir flört dönemi yaşadı. Ancak özellikle her şeyi tam kontrol altına alma ve tek belirleyici olma saplantıları, öte yandan Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinde

örgütlü olan toprak sahipleri ve yerel seçkinler, ayrıca tarihsel kökenleri olan İttihat-Terakki'den devir aldıkları emek düşmanı refleksler, TKP'nin örgütlü bir güç olarak ortaya çıkması karşısında bu hareketi sağa kaydırды. Öncelikle kendi önderlikleri için ciddi bir rakip olabilecek Mustafa Suphi ve arkadaşları, sinsi bir komployla önce ülkeye davet edildi; sonra da planlı bir şekilde belli halk kesimleri kendilerine karşı kışkırtılarak sınır dışına dönmeye mecbur edildiler. Son dakikada da Trabzon'a egemen olan Enver Paşa yanlısı ve onları öldürmeye yeminli bir ekibe (silahları ellerinden alındığı için) cinayet için filen "servis edildiler". Bu süreçte Mustafa Kemal'in sorumluluğunu hasıraltı etmek için ileri sürülen "*O yapmadı, niye yapсын ki, haberi yoktu*" gibi kof argümanları, bizzat Mustafa Kemal'in Meclis'in gizli oturumunda yaptığı konuşmadaki ifadeler ("*vatanın soysuz evlatları olan M.Suphi ve arkadaşları*"; "*onlar için fatihane bir plan yaptık, yakında göreceksiniz*"¹) boşa çıkarmaktadır. Kaldı ki, M. Suphi cinayeti münferit bir olay değil, Kemalist önderliğin sola karşı 1921 başında giriştiği genel saldırının parçası oldu. Onlar Karadeniz'de öldürüldüğü sırada Ankara'da (*Meclis'te ciddi etkinliği olan*) Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası yöneticileri tutuklanıp askeri mahkemeye çıkarılıyor, Anadolu Solu'nun önemli bir parçası (*ve gene Kemalist askeri önderlik için bir risk olan*) Çerkes Ethem ve Kuvayı Seyyare hareketi tasfiye ediliyordu.

Bugün Türkiye'de kimi sosyalistler, Kurtuluş Savaşı olgusuna dudak bükmekte, onu "*Anadolu Hristiyan halkının toprağından sürülmesi*"ne indirgemektedir. Bu zorlama ve sözde bir "enternasyonalizm" adına yapılmış sığ ve çarpık bir tespittir. Anadolu'nun net çoğunluğunu teşkil eden ve ağırlıkla yoksul köylülükten oluşan Anadolu Müslümanlarının 1918-1923 arası verdiği varolma-yokolma savaşı, bir ezilen halkın kurtuluş mücadelesidir, saygıyı hak etmektedir ve Mustafa Suphi'nin TKP'si bu mücadelenin sarsıntısı ve ateşleri içinde doğmuştur. Tarihsel kurucu partimiz olan TKP'nin kendine asli mücadele zemini olarak ta-

1 TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 1999.

nımladığı Kurtuluş Savaşı, bugün sosyalistlerden daha derinlemesine bir kavrayışla yeniden ele alınmayı ve Kemalizmin paradigmalарının ötesinde devrimci bir anlayışla sahip çıkılmayı beklemektedir.

Akaretler Kongresi: Eksen değişimi

Mustafa Suphi'lerin ölümünden sonra hareketin iki ayağından biri Ankara'da baskı koşullarında çalışmasına devam eden THİF ile İstanbul'da mücadele eden "İstanbul Komünist Grubu" (*Aydınlık çevresi*) oldu. THİF çalışmasına 1923'e kadar devam etmekle birlikte gerileyen ve zayıflayan bir konumda iken, Şefik Hüsnü önderliğindeki İstanbul Komünist Grubu (İKG) Komünist Enternasyonal'in ilgi odağı oldu. Bu kurumdan gelen "İKG ve THİF birlikte çalışsın" tavsiye ve direktiflerine rağmen, Hacıoğlu Salih önderliğindeki THİF ile Şefik Hüsnü önderliğindeki İKG umulan sinerjiyi sağlayamadılar. THİF, Ankara merkezli ve Milli Mücadele odaklıydı, ve devletin şeklini belirleyecek siyasal gelişmelerin tam yanında ve onu etkileme çabası içindeydi. İKG ise bu sürecin uzağında, buna karşılık THİF'ten çok daha

O dönemde gerek Sovyetler Birliğinin Anadolu'daki harekete yardım eden tek ülke olması, gerekse organize hiçbir kurumun ayakta olmadığı bir dönemde Anadolu'nun yoksul halkının desteğine duyulan ihtiyaç ve bu ihtiyacın yarattığı halkçı söylem, TKP için üzerinde etkin biçimde politika yapılabilecek elverişli bir zemin teşkil ediyordu.

fazla proleter karakter taşıyan sınıf odaklı bir çalışma içindeydi. Öte yandan İKG, İstanbul'da Rum ve Ermeni sosyalistleri ve işçi örgütleriyle temas halinde, bir ortak örgütlenme perspektifini geliştiriyor ve hayata geçiriyordu.

Bu gelişmelerin sonucunda 1925'de TKP'nin üçüncü (*kimilerine göre birinci*) kuruluş (*ya da toparlanma*) kongresi İstanbul Akaretler'de, Valideçeşme yakınındaki Şefik Hüsnü'nün evinde toplandı. Önemli katılımcılar arasında Ş. Hüsnü, Salih Hacıoğlu, Nazım Hikmet, Şevket Süreyya, Nazım Hikmet, İsmail Bilen, Vanlı Kazım, Vedat Nedim, Hasan Ali Ediz ve Hikmet Kıvılcımlı'yı sayabiliriz. 1956 tevkifatındaki dağılmaya kadar Türkiye Komünist Partisi'nin mücadelesine şekil veren temel yapı bu kongrede kurulmuştur. Bir süre sonra THİF'ten gelen Salih Hacıoğlu ve Affan Hikmet Sovyetler'e dönecek, Baku'daki Harici Büro feshedilecek, böylece Mustafa Suphi ve Ankara THİF ekibinden TKP'ye kadro (*ve siyasal birikim*) aktarımı sıfıra inecektir. Bu iki oluşum arasındaki kopukluk, TKP tarihi açısından unutulmaması gerek olumsuz bir unsur olmuştur.

Bu bileşimiyle Akaretler kongresi, TKP'ye daha sınıf odaklı bir kimlik (*21 delegeden 5'i direkt işçi kesimindedir*) ve net bir Marksist kavrayış kazandırmıştır. Buna karşılık, Mustafa Suphi'lerin ve THİF'in aksine, o dönem en belirleyici siyasi gelişme olan ulusal kurtuluş savaşı ve yeni devletin kurulma sürecinin tümüyle dışına ve uzağına düşmüş, bu süreci tamamıyla uzaktan izleyip (*dolayısıyla mecburen*) kabullenerek tüm enerjisini %80'i köylü olan bir ülkede şehir merkezli bir işçi ve aydın çalışmasına hasretmiştir.

Tek parti döneminde TKP: Siyasal ve sınıfsal baskının çifte kıskacı

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren emekçi hareketi çifte bir baskıyla karşı karşıya kalageldi: Bir yandan komünist örgütlenme ve düşünce üzerine uygulanan (*ve mantığımı en keskin biçimde M.Suphi olayında kendini gösteren*) siyasi baskılar; öte yandan da

işçi sınıfını örgütsüzleştirmeyi amaçlayan sendikal ve mesleki baskılar. İşçi hareketi üzerine baskının amacı sadece “solu durdurmak” değil, ta İttihat Terakki döneminde başlayıp Kemalizmin de devraldığı bir çarpık anlayışı hayata geçirmekti: Sanayileşmenin önemini kavramış olan bu kadroların hayali “*Batı’daki gibi sanayileşmek, ama sanayileşme ile birlikte Batı’da ortaya çıkan “üzücü olaylara” (grev, isyan, ayaklanma) burada meydan vermemek*” idi. “Batının teknolojisini alıp kültürünü almama” şeklindeki eski ve sığ klişenin sanayideki karşılığı olan bu illüzyon doğrultusunda gerek İttihatçılar, gerekse Kemalistler iktidarları altında hiçbir işçi örgütlenmesine göz açtırmadılar. Güçlerinin yetemediği yerde işçi örgütlerinin başına zorla CHP’lileri getirip sonra da (*sınıfı örgütsüz bırakmak için*) onların eliyle bu örgütleri feshettirdiler.

Bu koşullarda örgütlenen TKP, tüm baskılara rağmen 1927’ye kadar başarılı bir doğrusal gelişmeyi sürdürdü. 1926’da partinin öncü kadrolarının katıldığı Viyana Konferansı’nda Partinin örgütsel fotoğrafı şu şekilde raporlanmıştır: 350 üye, 10 bölge komitesi, ve işçi ağırlıklı 50 hücre; bunların yanı sıra Ş. Hüsnü, Nazım Hikmet, Hasan Ali Ediz, Şevket Süreyya gibi yetkin aydın kadrolar. Bunlar kadar önemli bir diğer nokta, Partiyi yöneten Merkez Komitesi’nin yurt içinde konuşlanmış olmasıdır.

Ancak 1927 yılına doğru, Parti içinde bir çatışma baş gösterdi: Var olan baskı koşullarında hiçbir açık eylem yapılamayacağını, böyle bir eylem yapılırsa partinin darmadağın olacağını savunan MK genel sekreteri Vedat Nedim’in çizgisi ile bir KP’nin mutlaka kitlelere mesajlarını ulaştırması ve mücadele etmesi gerektiğini savunan Dış Büro ve partinin fikri lideri Şefik Hüsnü’nün çizgisi. Ş. Hüsnü’nün “eylem yapılması” konusundaki ısrarlarını ülke içi MK’nın sürekli reddetmesi sonucunda kendisi Sovyetler’den bizzat gelerek yönetime el koymuş, Vedat Nedim ve (*aralarında Şevket Süreyya’nın da bulunduğu*) yandaşlarını görevden almış, ve yaygın bir bildiri dağıtma eylemi düzenlemiştir. Polisin buna karşı giriştiği tevkifatta (*bir zamanlar Kemalizmi en net eleştiren*)

Vedat Nedim polisle işbirliği yaparak partiden kopmuş, ancak parti de 1927 tevkifatı ile ciddi bir darbe yemiştir. Bu tevkifat ciddi bir dönüm noktası olmuş, bununla birlikte “ülke içi MK tarafından yönetilen Parti” dönemi sona ermiş, Parti kurumsal işleyiş yerine bire bir ilişkilerle yürüyen bir “aparât” görüntüsüne doğru evrilirken 1926’daki düzenli ve kurumsal görünümünden oldukça uzaklaşmıştır.

TKP üzerindeki tevkifatların listesi aşağıdadır:

1922 THİF tevkifatı

1923 tevkifatı

1925 tevkifatı

1927 tevkifatı

1929 tevkifatı

1933 tevkifatı

1944 tevkifatı

1945 İleri Gençler Birliği tevkifatı

1947 tevkifatı

1951 tevkifatı

Bu liste, Kemalist tek parti iktidarının komünizmi ve işçi hareketini “yok etme ve yaşam hakkı tanımama” saplantısının en net göstergesi olup, 1980’den beri devlet ve “sol” yarıdakçıları eliyle ilerici kesimlere empoze edilmeye çalışılan “Kemalizm = solculuk” aldatmacasına verilecek en net cevaptır. Öte yandan tüm bu baskılara rağmen TKP, en dağınık olduğu dönemde dahi ülkedeki gelişkin beyinlerin, sosyal adalet, ulusal bağımsızlık ve toplumsal ilerlemeye özlem duyan tüm dürüst yüreklerin yöneldiği bir odak, bir “kutup yıldızı” olmaya ve ülkemize büyük değerler kazandıran bir okul olmaya devam etti. Kısaca hatırlayalım:

Nazım Hikmet (1925’de TKP İzmir İl Örgütünün ilk kurucusu)

Orhan Kemal (Raşit Öğütçü) TKP Adana il örgütü üyesi

Vedat Türkali (Abdülkadir Pirhasan) Yazar

Yusuf Atılğan, Yazar

Hikmet Kıvılcımlı, (20 üzerinde kitap yazmış araştırmacı, düşünür)

Behice Boran (ülkenin seçkin sosyologlarından)

Mübeccel Kıray (kadın sosyolog, profesör)

Nail Çakırhan (Uluslararası Ağa Han ödülü sahibi mimar)

Bunlara ek olarak, TKP üyesi olmamakla birlikte onun çevresinde ve partililerle temas halinde olan aydınları da unutmamak gerekir: Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunun kurucusu Muhsin Ertuğrul, kadın arkeolog Halet Çambel, büyük yazarlarımız Kemal Tahir, Sabahattin Ali, Aziz Nesin. Bu resim göz önüne alındığında TİP Genel başkanı Erkan Baş’ın söylediği “1923 sonrasında tarihimizde bilim, sanat, spor, felsefe, edebiyat alanında yaratılan bütün değerler soldan çıkmıştır” sözü bir kez daha anlam kazanmaktadır. Bu değerleri 1960 öncesinde yetiştirmiş ya da onlara ilham vermiş olan okul ise tektir: Türkiye Komünist Partisi.

TKP tarihi: Cumhuriyetin bilinmeyen tarihi

TKP tarihini incelemek, bize sadece sol hareketimizin geçmişi hakkında değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları ve kuruluş süreci hakkında da oldukça değerli ve sıra dışı bilgiler sunmaktadır; bu açıdan ülkesini tanınmak isteyen tüm devrimciler için bu tarihi öğrenmek temel bir görevdir. Sadece Kemalist resmi tarihin değil, aynı zamanda ona “alternatif” olma iddiasındaki siyasal İslamcı söylemlerin de görmezden geldiği, hasıraltı ettiği bir yığın gerçek, TKP tarihinin acı ve gözyaşı ile yazılmış satırları arasından fırlamakta ve bizlere ışık tutmaktadır.

Akaretler kongresi, TKP'ye daha sınıf odaklı bir kimlik ve net bir Marksist kavrayış kazandırmıştır. Buna karşılık, o dönem en belirleyici siyasi gelişme olan ulusal kurtuluş savaşı ve yeni devletin kurulma sürecinin tümüyle dışına ve uzağına düşmüş, bu süreci tamamıyla uzaktan izleyip kabullenerek tüm enerjisini %80'i köylü olan bir ülkede şehir merkezli bir işçi ve aydın çalışmasına hasretmiştir.

Bu olguların en önemlisi, Türkiye burjuvazisinin büyüme ve zenginleşme sürecine ilişkin gözlemlerdir. Komintern'e yazılmış MK raporlarındaki sayısız örnekte, burjuvazinin devlet eliyle ve siyasi ilişkiler üzerinden, ve çoğu zaman şiddet ve yağma yoluyla "yaratıldığı" ve geliştirildiği aktarılmaktadır. Köylülerin arazisine silah zoruyla el koyan milletvekilleri, "idari" kararlarla belli ticaret alanlarında (*un ticareti gibi*) tekel olma hakkı verilen yandaşlar, nefesi açlıktan kokarken CHP'ye üye olduktan sonra altın saatle gezen genç türedi zenginler, bu olgu için verilen sayısız örnekten yalnızca birkaçıdır. Siyasi ilişkiler yoluyla yandaşları zengin etme ve destekleyici bir zengin kesim yaratma politikasının ne AKP, ne de Özal'la doğmadığını, "*af-fairisme*" dediğimiz bu yöntemin Türkiye burjuvazisinin 100 yıllık varoluş biçimi olduğunu, Cumhuriyet'in en "idealist" olması beklenen döneminin dahi bu kuralı bozmadığını TKP belgeleri gözümüze sokmaktadır. Dahası, bu şekilde zenginleşen burjuvazide "üretici güçleri geliştirme" yönünde hiçbir adım ya da kaygı görmek mümkün değildir. Bütün ciddi girişimlerde, ulaştırma, de-

miryolu, tekstil, cam, şeker gibi alanlarda yatırım yapan hala ve tek başına devlettir; parayı veren (*vergiler yoluyla*) halktır, ona teknoloji sağlamada en büyük destek de Stalin'in SSCB'sinden gelmiştir. CHP eliyle gelişen burjuvazinin bu tür bir gelişmeye ne niyeti, ne de gücü vardır; o 1950'lere kadar sadece kolay ve büyük, "tatlı" kârlar peşinde olmaya devam edecektir.

Bir diğer olgu feodal mirasa karşı tavidir. "Cumhuriyetin feodaliteyi yıktığı" şeklindeki övgü, TKP belgelerinde tartışılır kılınmaktadır. Feodal kültüre karşı hücumu geçtiği doğrudur; ancak aynı kararlılık feodal altyapı için geçerli değildir. Önce Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde, sonra da CHP içinde kemalist iktidar etrafında kenetlenen mütegalibe ve toprak ağaları, güçlerini yeni dönemde konsolide ettiler. TKP belgeleri "köylünün dostu" olarak lanse edilen Ziraat Bankası'nın, toprak ağaları ile birlikte köylüyü nasıl soyduğunu, bu bankadan ağa teminatı ile kredi alan köylünün kredinin büyük kısmını ağaya geri vererek kendi alın teriyle hem devleti, hem de ağayı beslediğini bizlere anlatmaktadır. Ancak daha ilginç bir olgu, Balya kömür madenindeki Parti hücresinin raporunda yer almaktadır. Bu maddede hatırı sayılır miktarda Kürt işçi çalışmaktadır ve bunları "hizada tutmak" için devlet Kürdistan'dan bir şeyh getirmiş ve maaşa bağlamıştır!² Doğu'da Kürtlere karşı savaş sürdüren, Kürt kimliğini ve varlığını inkâr eden, üstelik bunu (*kimilerinin iddia ettiği gibi "feodal kalıntıları temizlemek" bahanesiyle yapan*) devlet, reddettiği kimliğin reddettiği kalıntısını (*yani Kürt şeyhini*), sınıf mücadelesini bastırmak için, maaşa bağlayabilmektedir.

CHP etrafında yeni zenginleşen kesimin her şehirde ve sık sık verdiği "Cumhuriyet baloları", bunun halkta yarattığı tepki, öte yandan en somut göstergesi İstanbul'da artan verem vakaları olan fakirleşme, 1920'ler ve 30'lar Türkiye'sinin ancak TKP sayesinde görebildiğimiz, öğrenebildiğimiz acı gerçekleridir. Bu resim, bugün yaygın olan söylemin ve kabulün aksine, Kemalist iktidarın o dönemde popülerliğinin aslında oldukça düşük oldu-

2 TKP 1926 Viyana Konferansı, Çev: Sinan Dervişoğlu, TÜSTAV, 2004, s. 80.

ğunu da gözler önüne sermektedir. 1926 tarihinde Komintern Yakın Doğu Sekreterliğine gönderilmiş bir MK raporunda söylenen şudur: “*Ustaca bir darbeyle , Kemalist diktatörlük demokratik bir rejimle ikame edilseydi, maskeli bir irtica mevzubahis olmadıktan sonra, bütün millet bu değişikliği alkışlardı.*”³

TKP ve Cumhuriyet reformları

Bugün İslamcı bir iktidar tarafından rövanşist bir hırsla reddedilen ve yok edilmeye çalışılan Cumhuriyetin kazanımlarına, komünistler haklı olarak tüm ilerici kesimlerle birlikte sahip çıkmakta ve savunmaktadır. Peki, bu dönüşümlere o dönem TKP nasıl bakmış ve değerlendirmiştir?

Bu reformlara karşı TKP'nin tavrını üç başlık altında değerlendirmek gerekir. Birincisi “biçimsel” olarak değerlendirilen reformlar, ikincisi gerçekten gericiliğe darbe vuran reformlar, üçüncüsü (*ve bugün açısından belki de en önemlisi*) bu reformların gerçekleştirilme biçimidir.

Şefik Hüsnü, 1924 yılında yazdığı bir yazıda “*medeni kanun, eğitim reformu ve saire gibi vesilelerle ‘toplumsal devrim’den bahsetmek, bu deyimii gülünç bir tarzda kullanmaktır*”⁴ demiş ve gerçekten altyapıyı kapsayan radikal bir demokratik dönüşümü savunarak “devrimler” söylemine karşı çıkmıştır. Öte yandan başta kılık-kıyafet reformu olmak üzere başlatılan kültürel dönüşümler Viyana konferansında tartışılmıştır. İşçi delege Mehmet “*şapka konusunda işçiler arasında ciddi tepkiler olduğunu*”⁵ belirtmiştir. MK raporlarından birinde “*kılık kıyafetin zorla değiştirilmesi ve Hristiyan adetlerinin toplumsal hayata sokulması*” olarak tanımlanan bu değişikliklerin “*gericiliğin güçlenmesine*” yol açtığı, bunun da *olumsuz bir şey olduğu*”⁶ belirtilmiştir.

3 1926-1927 TKP MK Tutanakları: Büyük Kırılma, Çev. Sinan Dervişoğlu, TÜSTAV, 2007, s. 176.

4 Erden Akbulut ve Mete Tunçay: İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, Cilt 2, TÜSTAV, 2013, s. 9.

5 TKP 1926 Viyana Konferansı, Çev. Sinan Dervişoğlu, TÜSTAV, 2004, s. 99.

6 a.g.e.: s. 144.

Bu konuda partide iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi bu dönüşümlerin dinin ve taassubun belini kıracağı, dolayısıyla halkın çoğunluğu karşı çıksa bile desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer görüşe göre ise “*bu değişimlerle Kemalistlerin amacı Avrupa’ya Türk toplumunun Batılılaştığı mesajını vermektir ve dolayısıyla hiçbir devrimci değeri yoktur. Üstelik bunlar kılık kıyafet gibi son derece şahsi ve hassas bir konuda zorla müdahalede bulunduğu için eleştirilmelidir.*”⁷ Sonuç olarak alınan kararda, bunların gerçekten “*devrimci açıdan hiçbir olumlu sonucu olmadığı*” kabul edilmekle birlikte “*halkın tepkisinin de çok fazla olmadığı*” gerekçesiyle “*pasif onaylama*” tavrında mutabık kalınmıştır.

Buna karşılık laiklik, dinin devlet işlerinden ayrılması, eğitimin pozitif dünya görüşüne dayanması, kadın hakları gibi konularda TKP, söz konusu dönüşümleri tereddütsüz desteklemiş, bu konularda gelebilecek iç ve dış saldırılar karşısında Cumhuriyet’in savunulmasına destek vermeye hazır olduğunu ifade etmiştir.

Asıl ilginç ve önemli olanı, Kemalizmin bu reformları gerçekleştirme yöntemi konusunda TKP’nin yorumlarıdır. 1924 tarihli MK raporunda söz konusu reform sürecinin “*halk kitlelerinin en ufak bir katılımının olmadığı, toplumun üst kesimlerinde olup biten bir süreç olduğu*” belirtilmiş, bunun “*gerici kalkışmalar için elverişli bir zemin yaratabileceği*”⁸ vurgulanmıştır. 1925 yılında Komintern’e verilen bir raporda Kemalistlerin “*mevcut sosyal kuvvetleri hiçbir biçimde hesaba katmayan, sadece devletin kaba gücüne güvenen, ve halk kitleleri arasında kendine müttefik sağlama kaygısı gütmeyen*”⁹ yaklaşımlarının memnuniyetsizliği artıracığı ve gericiliğe güç katacağı” ifade edilmiştir. 1926 yılında Komintern Yürütme Kuruluna yollanan raporda ise şunlar söylenmektedir: “*Kemalizm, çaresiz bir sınıf olan küçük köylülüğe Cumhuriyet’in olumluluklarını hissettirmek için hiçbir şey yapmadı. Kimi feodallere darbe indirdiyse*

7 a.g.e.: s. 145.

8 Erden Akbulut ve Mete Tunçay: İstanbul Komünist Grubu’ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi’ne 1919-1926, Cilt 2, TÜSTAV, 2013, s. 30.

9 a.g.e.: Cilt 3, s. 74.

de onların yerini başkaları aldı. Karadeniz kıyılarında başlayan anti-kemalist gösterilere katılanların büyük çoğunluğu basit köylülerdir ve onları harekete geçiren şey vergilerin aşırı yükselmesi, idarenin baskıları ve yaşamlarını sürdürmek için toprakların yetersizliğidir. Bunların “şapka giymeyeceğiz” şiarı, aşırı uyarılmış hayal güçlerini istismar etmek için bir avuç gericici hoca tarafından atıldı.”¹⁰

Burada önemli olan nokta, bir kısmı salt biçimsel olsa da genelde olumlu bir hedefi olan Cumhuriyet reformlarının, geniş halk yığınlarını, özellikle de nüfusun çoğunluğunu oluşturan Anadolu köylülüğünün ve kent yoksullarının desteğini almak ve kalplerini kazanmak için ekonomik veya ideolojik hiçbir çaba sarf edilmeden, salt idari-askeri yöntemlerle hayata geçirilmesi, böylece elde edilen istikrarı ise “devrimlerin başarıya ulaşması” olarak yorumlama yanılığısıdır. Devletin vergi baskısı ile toprak sahiplerinin sömürsününün çifte kısıkcı altında ezilen, manevi alanda ise (kısa süreli ve trajik bir deney olan “Köy Enstitüleri” haricinde) kazanılmak için hiçbir çaba sarf edilmeyen kırsal kesimin geniş yığınları, uzun bir süre Cumhuriyet’in ruhundan uzak, ona yabancı ve sahipsiz bir kitle olarak kalmıştır. Komünistlerin de ulaşıp el uzatamadığı bu kitleye “sahip çıkmak” 1950’de emperyalizmin desteklediği DP gericiliğine düşmüş, Kemalizm döneminde oluşan bu yoksullaşma ve yabancılaşmayı ABD destekli bu gericilik insafsızca sömürerek, din ve tarikat dahil en geri kurumlarla zehirleyerek bugün ülkeyi yok olma noktasına getiren dinsel-faşist gericiliğin temellerini atmıştır. Bu anlamda TKP’nin “bu yaklaşımlarla gericiliğin hortlamasının kaçınılmaz olduğu” uyarıları 30 yıl gecikmeyle de olsa ülkenin üzerine gidecek büyüyen bir kâbus gibi çökmüştür.

TKP ve Kemalizm

Son yıllarda gerek liberaller, gerekse “küskün” kimi solcular arasında yaygın bir kabule göre “TKP tarihi boyunca hep Kemalist olmuş, kemalizmin yedeğinde kalmıştır”. TKP içi hesaplaşmalara

10 a.g.e.: Cilt 3, s. 156.

kendini çok kaptıran kimileri de 1973 Atılımı'na önderlik etmiş değerli bir yönetici olan İsmail Bilen'i yüceltmek adına "Evet, Şefik Hüsnü döneminde TKP Kemalist bir çizgi izledi" diyerek bu ifadeyi "daraltılmış haliyle" kabul etmektedir. Bu doğru mudur?

Öncelikle yukardaki tevkifat listesine baktığımızda, kemalizm-den bu kadar darbe yemiş, ama mücadeleyi bırakmamış bir yapıya ve kadrolara "Kemalistlik" atfetmenin, hayatının 10 seneden fazlasını Kemalizmin zindanlarında geçirmiş bir Şefik Hüsnü ve Hikmet Kıvılcımlı'ya çabucak "Kemalist" yaftasını yapıştırmanın haksızlığı ayan beyan ortadadır. Vedat Nedim gibi partiden ayrılıp Kemalizmin savunucusu oldukları takdirde hayatları son derece rahatlayacak olan bu kadroların, tam tersini yapıp son nefeslerine kadar mücadeleyi ve baskıyı seçmelerindeki uzlaşmazlık, onlara bu ucuz yaftayı yapıştırımadaki saygısızlığı ve cehaleti göstermektedir.

TKP belgelerine kısaca atılacak bir bakış dahi, TKP'de Kemalizmin sınıf karakterine dair netliği ve ona ilişkin birbirinden sert eleştirileri görmemize imkan tanır. Gerek Şefik Hüsnü'nün yazılarında, gerekse MK raporlarında, gerekse sokakta dağıtılan TKP bildirimlerinde "Kemalizmin bir burjuva terror rejimi olduğu", "işçi sınıfının düşmanı olduğu", "yabancı sermaye ile uzlaşmaya hazır olduğu"¹¹, "kemalizmin Sovyet Rusya'yı İngiltere'ye karşı bir korkuluk, bir ikna aracı olarak kullandığı"¹², "kemalistlerin amacının Batı'nın Doğu'daki komisyonculuk tekelini almak olduğu"¹³ gibi çok sayıda ifade yer almaktadır. En keskini ise, 1929 tevkifatından sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in Eskişehir Garı'nda verdiği ve Milliyet, Cumhuriyet, İktidam gazetelerinde yayınlanan "Türk aleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmeli!"¹⁴ demecinin ardından Şefik Hüsnü liderliğindeki TKP MK'nın bildirisidir: "Türkiye burjuvazisi, Cumhurreisinin

11 a.g.e.: Cilt 2, s. 47

12 a.g.e.: Cilt 3, s. 157.

13 a.g.e.: Cilt 1, s. 222.

14 1929 TKP Davası: Der. Erden Akbulut, TÜSTAV, 2005, s. 133.

ağzından TKP'ye harp ilan etti... Kitlelere bugünkü hükümetin ve Cumhuriyetinin burjuva kimliğini iyice anlatmak lazımdır... TKP, Türkiye burjuvazisinin reisi, Türkiye amele köylü ve esnafının en büyük düşmanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın resmi harp ilanını büyük bir soğukkanlılıkla karşılar ve mücadelesine devam eder.”¹⁵ Bu alıntılar (gerekirse çok daha fazlası da verilebilir) “TKP'nin Kemalistliği” efsanesine sanırız hak ettiği noktayı koyar.

Ancak şu soru önemlidir: TKP, kemalizmin sınıfsal niteliğini teşhis edip ona karşı mücadele etmiş olmakla birlikte, pratikte ona alternatif olabilmiş, onu yenebilmiş, onun gücünü kırabilmiş midir? Cevap (gerçeklerin de gösterdiği gibi) “hayır”dır. O zaman bu yetersizlikte, TKP'nin hatası ve sorumluluğu nedir?

Yukarda değindiğimiz “eksen değişimi” belirleyici olmuştur. Türkiye'nin kaderinin belirlendiği Anadolu eksenli Kurtuluş Savaşı'na katılımı Mustafa Suphi cinayetiyle engellenen komünist hareketin, yeni Türkiye'nin kurucu unsurlarından bir olma şansı elinden alınmıştır. Bundan sonra TKP, İstanbul ve büyük şehirlerdeki işçi hareketini baz almış, bu doğru bir adım olmakla birlikte Anadolu'daki milyonlarca yoksul köylünün sefaletinden, onların tepkileri ve mücadelesinden uzak kalmıştır. Bu dar zeminde politika yapıp güç olmaya çalışan TKP'nin atılım yapma olanakları %70'i köylü olan bir ülkede doğal olarak sınırlı kalmış, komünizmin kitleselleşmesi ancak işçi sınıfının kitleselleşeceği 1960 sonrasına ertelenmiştir. Ancak o zamanın bu temel sorunu, yani Anadolu'nun köy ve kasabalarındaki yoksul halkla diyalog ve bağ kuramama sorununun (nitekim Komintern belgelerinde TKP'ye “köylülükle güçlü bağlar kuramazsanız asla gerçek bir KP olamazsınız” uyarısı yapılmıştır), bugün 2020'de dahi sosyalist hareketimiz için sürmekte olduğu tespit edilmelidir. Gericiliğin “%40'lık kemik seçmen tabanı” olgusuna güç katan bu durum üzerine kafa yormak zorunludur.

Böylesine dar bir zeminde politika yapan TKP'de bir atılım ya-

¹⁵ a.g.e.: s. 134.

pabilmek için yegâne çıkış noktası, Şefik Hüsnü'nün yazılarında sık sık tekrar edilen şu beklenti olmuştur: “Kemalist iktidar, dışarıda emperyalizmin baskıları, içeride de gericiliğin saldırısı altındadır. Buna karşı koyabilmek için ittifak temelini genişletmek ve ilerici, sol güçlerle işbirliği yapmak zorundadır. TKP bu zemin üzerinde meşrulaşacak ve kitle bağları genişletecektir.”¹⁶

Aslında hayal edilebilecek yegâne “sıçrama yapma” olanağı budur, ancak hayat bu beklentinin tam tersini göstermiştir: Kemalist iktidar hiçbir konuda hiçbir güçle hiçbir “işbirliği”ne yanaşmamış, toplumsal tabanının darlığının farkında olduğu için de bu bahsedilen çatışmalarda sonuna kadar gitmeyip bizzat uzlaşmayı tercih etmiştir (*Musul ve Kerkük'ün İngilizlere bırakılması, Suriye'deki Fransız manda yönetimiyle uzlaşma, vs.*).

Şefik Hüsnü ve TKP, temelsiz olan bu “kemalizmle diyalog” olanağını gündeme getirdiği, “olmayacak duaya amin dediği” için eleştirilebilir; ancak ne kendisi, ne

Türkiye'nin kaderinin belirlendiği Anadolu eksenli Kurtuluş Savaşı'na katılımı Mustafa Suphi cinayetiyle engellenen komünist hareketin, yeni Türkiye'nin kurucu unsurlarından bir olma şansı elinden alınmıştır. Bundan sonra TKP, İstanbul ve büyük şehirlerdeki işçi hareketini baz almış, bu doğru bir adım olmakla birlikte Anadolu'daki milyonlarca yoksul köylünün sefaletinden, onların tepkileri ve mücadelesinden uzak kalmıştır.

16 Erden Akbulut ve Mete Tunçay: İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, Cilt 2, TÜSTAV, 2013, s. 12. ve Şefik Hüsnü: Komintern Organlarındaki Yazı ve Konuşmalar, Aydınlık yayınları, 1977, s. 31-32.

de (1927 tevkifatının hainleri hariç) hiçbir TKP yöneticisi o dönem Kemalist iktidara yaltaklanmamış, ona taviz vermemiş, Partinin ideolojik çerçevesini sulandırmamıştır. Kemalizmle diyalogu da, ona açık cepheden saldırmayı her zaman tatbik etmiş olan TKP'nin her iki durumda da payına düşen tutuklanma, zindan ve işkence olmuştur.

TKP ve Kürtler

Bugün ülkemizde ilericiler ve sosyalistler Kürt özgürlük hareketiyle eylem ve güç birliğini savunmaktadır. Kürt hareketi demokrasi mücadelesinin önemli ve güçlü bir bileşeni olduğu gibi, sosyalist devrim mücadelesi için de ciddi bir potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Bu stratejik ilişkinin her iki tarafta da (*hem Türkler, hem de Kürtler arasında*) muarızları vardır. Kimi Türk “solcu”ları Kürt hareketinin “emperyalizmin işbirlikçisi ve kuklası” olduğunu iddia ederek bu ortaklığa karşı çıkarken, Kürt kesiminde de (*solun varlığından ve işbirliğinden rahatsız olan*) milliyetçi bir kanat da Türkiye sosyalistlerini sürekli töhmet altında bırakan bir çaba içerisindedir; bu çabada en büyük destekçileri de ezilen ulus milliyetçiliğini pohpohlamayı “enternasyonalizm” sayan, sol hareketin eski “küşkün” kadrolarıdır. Bu sonuncu kesimin en favori motifi de “TKP'nin tarihte Kürt hareketinin ezilmesini desteklemiş, Kürtleri inkar etmiş sosyal şoven bir parti olduğu” yönündedir. Bu iddiaları inceleyelim:

Bu iddialara haklı bir görünüm kazandıran temel çıkış noktası 1934 yılında Komintern basınında R. Davos imzasıyla çıkan yazıdır. 1973 sonrasında TKP'nin Genel Sekreteri olan İsmail Bilen tarafından yazılan yazıda, isyancı Kürt hareketi emperyalizmin işbirlikçisi ve gerici bir hareket olarak nitelendiriliyor ve bastırılması haklı gösteriliyordu. Bu yazı üzerinden TKP'yi sosyal şovenlikle suçlamak, Kürt milliyetçi çevrelerinde mutlak bir klişe haline gelmiştir.

Önce SSCB'nin bu isyan karşısındaki tavrını ele alalım. Rus devlet arşivinden bulunan 1926 tarihli bir yazıda şu denilmektedir:

“Kürt ayaklanmasının zafer kazanması, emperyalistlerin SSCB’ye karşı düzenleyecekleri askeri seferler için bir köprübaşı konumuna dönüşmesi anlamına gelmekteydi. TKP, Kürt ayaklanmasını karşı-devrimci karakterini doğru bir şekilde belirledi.”¹⁷

Kürt isyanındaki İngiliz etkisi ve varlığı, orada kurulacak bir devletin SSCB’ye karşı düşmanca amaçlar için kullanılabileceği ve Mustafa Kemal’in (SSCB için hayati önem taşıyan) *“Türkiye topraklarından Sovyetler Birliği’ne hiçbir saldırı gelmeyeceği”* güvencesinin ortadan kalkması demektir. Dolayısıyla Sovyetler Birliği’nin kendi devlet güvenliği açısından konuya baktığında böyle bir tavır alması makul gözükmektedir. Ancak TKP, sırf *“SSCB için anlamlı”* gerekçesiyle Kürt halkına yapılan baskıları ve inkar politikasını benimsemiş midir? Cevap *“hayır”*dır. 1930 yılında yazdığı bir makalede Şefik Hüsnü, 1925 Kürt İsyanını şöyle değerlendirmektedir:

“Gerçekte Kürt İsyanının tetkike muhtaç 2 cephesi vardır: 1. Heyecanla ona iştirak ve uğrunda canını feda eden köylülük ve yoksul halk 2.Hareketi teşkilatlandıran tabaka ve dışardan körükleyenler. Bu isyanlara köylülüğün ve halkın kütle halinde iştirakleri kimsenin ikna edemeyeceği bir hakikattir. Kürt isyanının başına geçip ona istikamet verenlerin şiarları ve niyetleri itibariyle emperyalizme alet olan, halkın ve inkılabın çıkarlarına karşı koyu gerici bir harekettir. Fakat sosyal sebepleri, harekete geçirici unsurları göz önüne getirildiğinde o büsbütün başka mana ifade eder. Halkın niçin ayaklandığını araştırmak bu manada ortaya çıkar. Halkın dertleri ve duyguları malum: O, neticesi milli azınlıkları diledikleri gibi yaşamak hakkından mahrum etmek, iktisadi ve mali tedbirlerle yoksul kütleleri mahv ve perişan etmek olan, ancak zenginleşen tabaka-

17 Erden Akbulut ve Mete Tunçay: İstanbul Komünist Grubu’ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi’ne 1919-1926, Cilt 3, TÜSTAV, 2013, s. 233.

ların menfaatine uygun “halk aleyhtarı” zorba bir siyaset sistemine nihayet vermekten gayri sefalet ve ıstıraptan yakasını sıyırmanın çaresini göremiyor. Bu bakıma göre isyan, yoksul köylülüğün bir kurtuluş mücadelesidir. Bu mücadelede gericilerin peşinden gitmekle köylülük feci şekilde yamılıyor. Fakat onu mazur görmek lazımdır. Bugüne kadar hangi samimi inkılapçı fırka çıktı, ona hakikati anlattı da o dinlemedi? Bu sahada Türkiye komünist fırkası da vazifesini yapmak fırsatını henüz ele geçirmiş değildir. Özetle, gericiliğin rolü ne kadar büyük olursa olsun, Kürt isyanının asıl önemi bütün bir ülke ahalisinin hakim sınıfların hükümetine karşı elbirliğiyle silahla hücum ve müdafaa vaziyetine geçmiş olmasıdır.”¹⁸

Bu satırlar, samimi bir komünistin, bir özeleştiriye de içeren, konuya ilişkin doğru ve sağlıklı bir Marksist tahlilidir. Bundan daha derinlemesine bir tahlili Hikmet Kıvılcımlı “**İhtiyat Kuvvet: Şark**” çalışmasında yapmış, Kürt hareketinin sosyalistlerin mücadelesi açısından taşıdığı tarihsel önemi o dönem en derinlemesine işleyen çalışmayı ortaya koymuştur.

TKP, gerek Mustafa Suphi'nin ilk programında, gerekse sonraki programlarında, Viyana Konferansında, “Türkiye'deki ulusların kaderini tayin etme hakkını” benimsemiş, hatta Dış Büro'nun 1962 yılında yaptığı konferansta bizzat Nazım Hikmet “Kürt halkının kurtuluşunu Türk halkına bağlamamın doğru olmadığını, Kürt halkının Türk halkından evvel de kurtuluşunun Leninci prensiplere göre mümkün olduğunu ve bunu savunmak gerektiğini”¹⁹ belirtmiştir.

Burada şu soru gündeme gelebilir: “Bu sözler iyi güzel de, TKP'nin o dönem Kürt halkının mücadelesine bir faydası ve katkısı oldu mu?” Şefik Hüsnü'nün de yukarıda itiraf ettiği gibi bir katkı

18 a.g.e.: Cilt 2, s. 108.

19 TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, TÜSTAV, 2002, s. 41.

olmamıştır; ancak bunun sebebi TKP'nin “ideolojik bulanıklığı” değil (*söylediğimiz gibi yeterince “netlik” vardır*) iki hareket arasında bir temasın fiilen kurulamamasıdır. TKP, hep belirttiğimiz gibi bir “şehir” (*işçi ve aydın*) hareketidir; Kürt hareketi ise tamamıyla köylülük içinde tanımlıdır. TKP'nin değil Kürt, Türk köylülüğü ile dahi hiçbir somut bağının kurulmamış olması, bu eksikliğin, daha doğrusu “temassızlığın” birinci ayağıdır. İkinci ayağı ise, o dönemki Kürt ulusal hareketinin aşiret ve şeyhlik kurumlarının da etkisiyle, sol ve ilerici fikirlere tümüyle kapalı kalmış olmasıdır. 1920'de Baytar Ali Cevdet imzasıyla İKG adına verilmiş bir çalışma raporunda çeşitli milliyetler içindeki çalışmadan bahsedilmekte, Bulgarlar, Çerkesler, hatta Filistin Yahudileri ile dahi sosyalizm temelinde temas kurulduğu ifade edilirken Kürtler için şu söylenmektedir: “*Kürtler hiçbir (sosyalist – KB) propagandadan etkilenmiyor, Sultancı kalmaya devam ediyorlar*”²⁰ Başka bir deyişle TKP Kürtlere ulaşamadığı gibi, Kürtler içinden de hiçbir unsur TKP'ye ve sola yönelmemiş, iki hareket arasında hiçbir fiili temas gerçekleşmemiştir.

Kürt hareketinin solla ilişkisi 1960'larda, hem SSCB'nin tüm dünyadaki ulusal hareketlere yönelik yoğun destek sağladığı, hem de Türkiye'de TİP'in yükselişe geçtiği dönemde kurulmuştur. TİP, 1960 öncesi TKP'nin aksine köylülüğe ciddi bir şekilde yönelmiş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu köylülüğü içinde Kürt gerçeğini keşfetmiş, Kürt halkı da kurtarıcı bir ideoloji ve politika olarak sosyalizmi fark etmiş, keşfetmiş, ona yönelmiştir. Umudumuz ve inancımız, her iki halkın ortak kurtuluşuna kadar bu ilişkinin sürecektir.

TKP, Komintern ve SSCB

TKP'nin 1920–1960 arası döneminde yaşadığı sorunları, darlığı, kısaca başına gelen olumsuzlukları Sovyetler Birliği'ne ve Komintern'e bağlayan, “*Sovyetler Atatürk'le dostluk içinde olduğu*

20 Erden Akbulut ve Mete Tunçay: İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926: Cilt 1, TÜSTAV, 2013, s. 23.

TKP'nin gelişmesindeki darlık, Kemalizm konusundaki yalpalamalar, kitlelere ulaşamaması, bütün bunlar bizim kendi partimizin bizzat kendimizden kaynaklanan öz sorunları ve eksikleridir. Sovyetler Birliği'nin politik hataları ne olursa olsun, zaaflarımızın tümünü Sovyetler Birliği'ne fatura etme kurnazlığının kimseye yarar sağlamayacağı görülmelidir.

için, TKP'nin de hiçbir varlık göstermesine izin vermedi” şeklinde, hatta o meşhur “TKP'nin Kemalistliği” iddiasını da SSCB'nin etkisine bağlayan ucuz yorumlar mevcuttur. Sonuçta bu mantığa göre TKP Komintern üyesi, Komintern de SSCB'nin bir politika aracı ve bu ilişki dolayısıyla da KP'ler Moskova'nın “enstrümanları” değil midir? Bu ilişkiyi inceleyelim.

Öncelikle uluslararası komünist hareketin tarihine bir parça vakıf, onu okumuş ve incelemiş biri, bir burjuva akademisyen dahi olsa, partiler arası ilişkilerin hiçbir zaman mekanik ve emir-komuta mantığıyla işlediği yönündeki bu Soğuk Savaş yalanına prim vermez. Tarihte hem KP'ler arasında, hem de bu KP'ler ve SBKP arasında görüş ayrılığı, tartışma, hatta çatışmalar olduğunu her ciddi tarihçi bilir. En “monolitik” bir askeri ittifak olan Varşova Paktı partileri arasında bile, SBKP ile Romen KP, Macar KP, bir dönem Polonya partisi arasında tartışma ve farklılıkların olduğu bugün bilinmektedir. Bu açıdan TKP, Komintern ve SSCB arasındaki ilişkiler de TKP'nin “Moskova'nın itaatkâr emir eri” olduğu şeklindeki bu ucuz önyargılardan biraz

farklı gelişmiştir.

Öncelikle tespit edilmesi gereken, Sovyetler Birliği'nin TKP'ye sağladığı destektir, ve Atatürk ile en dostane ilişkilerin geliştiği dönemde dahi bu destek kesilmemiştir. Partinin önemli kadroları Moskova'daki Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi (KUTV) da siyasi eğitim görmüştür (*Nazım Hikmet, İsmail Bilen, Zeki Baştımar, komünist kadın işçi önder Zehra Kosova, Nail Çakırhan...*). Öte yandan basılı materyalin Türkiye'ye ulaştırılması konusunda Sovyet ticaret gemileri her zaman TKP'ye destek olmuş, hapisteki devrimcilere destek için ise Komintern'in bir kurumu olan MOPR (Uluslararası Devrimcilere Yardım Örgütü) TKP'ye maddi destek sağlamıştır.

Bu durum TKP'yi Komintern ve SSCB karşısında “sessiz ve ita-atkâr memur” durumuna mı düşürmüştür? Belgeler buna hiç de uymayan bir resim çizmektedir. Öncelikle TKP MK ve lideri (*aynı zamanda Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu [KEYK] üyesi*) Şefik Hüsnü, özellikle kadrolar seviyesinde Komintern'i sık sık eleştirmiş, TKP ile bağ kuran ve hatalı buldukları yabancı kadroların (*Abit Alimof, Kitaygorodski, vs.*) görevden alınmasını talep etmiş ve başarmıştır. Siyasi seviyede de her iki yönden karşılıklı eleştiriler gelmiştir. 1924'de TKP, Mustafa Kemal'in “devletçiliği”ni olumlu bir unsur olarak değerlendirince Komintern 5. Kongresi bunu “Türk KP'sinde oportünist bir sapma” olarak değerlendirdi. Buna karşılık 1926'da TKP MK'nın ülke içinde yaptığı toplantıya katılan Komintern temsilcisi, partiye “CHP içinde çalışma yapma” önerisini getirince, bu öneri (*Vedat Nedim dahil*) tüm MK üyelerince reddedildi. Gerekçe ise açıktı: “CHP bir kitle partisi değil, zenginleşen memur-asker kadrolardan oluşan bir burjuva partisidir”²¹ ve “bir yoldaşımızın CHP'ye üye olması, işçiler üzerinde kötü bir etki yaratacaktır.”²²

21 TKP 1926 Viyana Konferansı, Çev. Sinan Dervişoğlu, TÜSTAV, 2004, s. 170.

22 1926-1927 TKP MK Tutanakları: Büyük Kırılma, Çev. Sinan Dervişoğlu, TÜSTAV, 2007, s. 263.

Mareşal Vorosilov'un Türkiye ziyareti, Stalin'in desteği ile ülkede kurulan sayısız fabrika gibi dostluk ilişkilerinin sürdüğü dönemde TKP, "Kemalist terör"e karşı bildiri yayınlamak ve rejimi teşhir etmekten vaz geçmedi; SSCB'den hiç kimse de onlara "Mustafa Kemal'e biat edin" demedi. Devlet diplomasisi ile devrimci siyaset arasında bir farklılaşma olmasının kaçınılmaz olduğunu Bolşevikler ta 1917'den beri anlamışlardı; ilişki de bu çerçevede sürdü.

Bugün üzerinde ciddi bir arşiv çalışmasının sürdüğü ve aydınlatılması gereken bir tarihsel olgu olan "desantralizasyon"a da değinmek gerekir. Komintern 1937'de aldığı bir kararla TKP'ye sağladığı örgütsel desteği kesti ve partinin "Halk Partisi ve diğer kitle örgütleri içinde çalışma yapmak üzere" kendini feshetmesi kararını aldı. Bu kararın ardındaki saikleri incelerken, bunun salt Türkiye ile ilgili olmadığını, 1937 yılının ayrıca Sovyetler Birliği'nde (*Komintern mensuplarını da kapsayan*) tasfiye hareketlerinin başladığı yıl olduğunu, benzer bir "fesih" kararının 1938'de Polonya KP için de alındığını hatırlamak gerekir. Her halükarda bu kararın kabul edilebilir olmadığı aşikârdır. 1937'den İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar dağınık ve örgütsüz kalan Türkiye komünistlerinin her şeye rağmen birbirleriyle temasa geçerek ortak mücadele arayışına girmeleri, kendisi de o dönemi yaşamış bir komünist olan Vedat Türkali'nin "**Güven**" romanında başarıyla aktarılmaktadır.

Tek tek ülke partilerinin mücadeledeki başarısızlıklarını SSCB'ye fatura etme ya da ettirme çabalarının samimiyetsizliğini vurgulamak gerekir. "*Biz çok iyi gidiyorduk; ne yapalım Sovyetler böyle istedi*" lafı, birçok somut durumda bir palavradır. Hareketi büyütme ve devrim yapma iradesi ve becerisi tümüyle o ülkenin komünistlerine aittir; bu irade kendini bir kere ortaya koyduğunda da hiçbir Sovyet ya da Komintern yöneticisi bunu durduramaz. 1945'de birçok ülkedeki komünistlere "burjuvazi ile ortak ulusal birlik hükümeti kurun" taktiğini öneren SBKP'nin bu önerisini Çin ve Yugoslav komünistleri pratikte kaale alma-

mış, kendi öz güçleriyle sonuna kadar giderek ülkelerinde sosyalist bir iktidar kurmayı başarmıştır. 1948'de konuyu Dimitrov ve Yugoslav komünist önderleriyle ele alan Stalin , şunu söylemiştir. *“Ben Çinlilerin başarısından şüphelenmiştim ve bu yüzden Çan Kay Şek ile geçici olarak anlaşmalarını tavsiye etmiştim. Formel olarak onlar bizim görüşümüzü kabul ettiler, ama fiilen kendi tutumlarında ısrar edip, Çin halkının gücünü seferber etmeyi sürdürdüler... Onların haklı, bizim haksız olduğumuz ortaya çıktı”*²³ deme esnekliğini de göstermiştir.

TKP'nin gelişmesindeki darlık, Kemalizm konusundaki yalpalamalar, kitlelere ulaşamaması, bütün bunlar bizim kendi partimizin bizzat kendimizden kaynaklanan öz sorunları ve eksikleridir. Sovyetler Birliği'nin politik hataları ne olursa olsun, zaaflarımızın tümünü Sovyetler Birliği'ne fatura etme kurnazlığının kimseye yarar sağlamayacağı görülmelidir

İkinci Dünya Savaşı ve sonrası

TKP kadroları İkinci Dünya Savaşı dönemine desantralizasyonun yarattığı dağınıklık içinde, hapiste ve illegalite koşullarında girdi; örgütlü bir bütünsel çalışma yerine ikili veya dar grupsal temaslarla yetinilmek zorunda kalındı. Bu dönemde resmi siyasete damgasını vuran, şu anki mevcut söylemin iddia ettiği gibi “diplomatik zafer olan tarafsızlık” değil, özünde SSCB'ye yönelik utanç verici beklentiler oldu. Bugün kimi sol Kemalistlerin “Efe Başvekil” efsaneleriyle makyaj yapmaya çalıştıkları ırkçı, gerici, turancı ve Nazi sempatizanı Şükrü Saraçoğlu hükümeti, sözde “tarafsız” bir görünüm sunarken, zor durumda olan SSCB'nin çökmesini bekleyerek Nazilerle dirsek temasını sürdürdü. Daha önce “Varlık Vergisi” adı altında utanç verici bir ırkçı uygulamayı ülkede devreye sokan Saraçoğlu hükümeti döneminde, en bayağısından bir Yahudi düşmanlığı, bir leke gibi tüm resmi basına egemen söylem haline geldi. Kızıl Orduyu Kafkas cephesinde ferahlatabilecek hiçbir taahhüte girmeyen TC hükümeti,

23 Georgi Dimitrov: Günlük, Cilt 3, Çev. Rüstem Aziz, TÜSTAV, 2005, s. 184.

Stalingrad'ın düşmesi durumunda Kafkaslarda etki alanını (*hatta sınırlarını*) genişletme beklentisini ciddi şekilde korudu. Orduda askerlik yapan Yahudi vatandaşlara “*Stalingrad düşsün, hepinizi kurşuna dizeceğiz*” tehditleri savruldu. Politik zekası dolayısıyla bu söylemle arasına mesafe koymayı başaran İsmet İnönü hariçinde, Genelkurmay, Dışişleri ve bürokrasinin önemi bir kısmı, bu Nazi sempatzanı söylemin ateşli savunucusu oldu.

Komünistler hapiste ve illegalitede savaşı bu koşullarda, kalpleri Kızıl Orduyla birlikte çarparak takip ettiler. Kızıl Ordu Stalingrad'da Nazilerle birlikte ülkemizdeki gericilerin de çanına ot tıkayınca ülkedeki Nazi yanlısı söylem geri plana çekilmeye başladı. Savaş anti-faşist cephenin zaferiyle bitince Türkiye, Batılıların pek değer vermediği, SSCB'nin ise açıkça tepki duyduğu ve hesap sormak istediği bir ülke olarak kalakaldı. Stalin'in TC'den savaş sonrasındaki o “meşhur” talepleri (*Boğazlarda üs, vs.*) , kendi açısından son derece haklı olan bu “hesap sorma” arayışının sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Savaş sonrası dünyada esen demokrasi ve özgürlük rüzgârı içinde Türkiye'de de baskı gevşetildi ve yasal sosyalist partiler kuruldu. TKP kadrolarının başını çektiği ve başkanlığını Şefik Hüsnü'nün yaptığı Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi bu koşullarda 1946 yılında çalışmaya başladı. İlginç olan şudur ki, yıllar boyu ağır baskıların ve desantralizasyonun yarattığı örgütsüzlüğün kısılcacı altında kalmış olan TKP, TSEKP ile umulmadık bir yığınsal atılım yaptı; kısa zamanda birçok şehirde yeni kurulan ve hızla çoğalan işçi ve sendikal örgütler TSEKP etrafında bütünleştiler. Bu gelişmeden ürken Tek Parti yönetimi, TSEKP'i sıkıyönetim kararıyla kapattı.

Demokrat Parti ve komünistler

Gerek içerde uyguladığı baskılar dolayısıyla, gerekse dışarda yıpranmaya başlayan tek parti yönetiminin içinde, ilerde DP'yi kuracak kadrolar muhalefete başladılar. Bu kadrolar, tüm aydınların yaka silktiği CHP iktidarını devirmek için sosyalist aydın-

larla temasa geçtiler. Bugün sağcılığın ve gericiliğin sembolü haline gelmiş olan DP'nin sosyalistlerle temas kurması bir şaka gibi gelebilir; ancak tek parti teröründen gözü yılmış olan çok sayıda sosyalist aydın, liberal bir partinin yönetime gelmesiyle özgürlüklerin gelişmesini ve “burjuva-demokratik devrimin tamamlanmasını” umdular. Yakın dönemde AKP için gösterilen “Yetmez Ama Evet” hayallerine benzer umutların, 1945 sonrasında solcuların bir kesimi tarafından DP için de gösterildiğini burada dürüstçe not etmemiz gerekir.

Soğuk Savaşın şekillendireceği ve Türkiye'nin ABD'nin “etki alanına” düştüğü bir dünyada, ülkenin yönetimine talip olan DP'nin açık Amerikancı ve işbirlikçi kimliği kısa zamanda kendini gösterdi ve sola baskılar gecikmedi. Burada sola karşı baskıları DP ile başlamış gibi gösteren ulusalcı ve Kemalist çarpıtmalara karşı net olarak görmemiz gereken şudur: DP'nin anti-komünizmi ile Tek Parti dönemi CHP'nin anti-komünizmi arasındaki temel fark, birincisinin açık Amerikan hayranı, işbirlikçisi, ona uşaklık etmeyi öven (*ne Atatürk, ne de İnönü'de olmayan*) stilidir. Ancak sola ve komünizme baskı uygulama ve etkisiz kılma kararlılığı açısından hiçbir fark yoktur! ABD Soğuk Savaş ile kendi etki alanını şekillendirirken, yeni deyimle müttefiklerini “formatlarken”, her ülkede ciddi altüst oluşlar gerçekleşti. Yunanistan'da komünistler kitle halinde katledildi; İran'da Musaddık ile birlikte (*sadece TUDEH değil*) tüm ilerici ve yurtseverler siyasal yapıdan tasfiye edildiler. Fransa'da güçlü FKP, neredeyse yeraltına çekilmeyi düşünecek kadar ağır baskılar altında kaldı. İtalya'da Papalık, İtalyan KP'ye oy verenlerin aforoz edileceğini ilan etti. Türkiye'de ise Soğuk Savaşla birlikte hiçbir “sarsıntı” olmadı; zira yegane tutarlı muhalif olan solcular zaten (*ve yıllardır*) ya hapiste ya da illegalitedeydiler. Tek Parti döneminin gözü dönmüş anti-komünizmi, tüm yapılanması olan emniyet, istihbarat, kanunlar ve siyasal refleksleriyle ABD'nin soğuk savaş yapılanmasına tıpkı “bir eldiven gibi” uydu. DP yalnızca bunun üzerine ABD işbirlikçiliğini ve onun kurumlarını monte

ederken CHP (*kendi asker-sivil elitlerin güçlerini kaybetmelerinden duyduğu kaygı dışında*) hiçbir tepki göstermedi. Bir dönüm noktası olan 1951 yılında NATO'ya girme kararı, **CHP'nin de tam desteği ile** parlamentoda oybirliği ile alındı; karardan sonra İsmet İnönü'nün Menderes'i tebrik ettiği de bilinmektedir.

1951 yılında, TİP dönemi öncesi son TKP tevkifatı gerçekleşti. Bu tevkifat partiye ciddi bir darbe indirirken, bir yandan da olumsuz etkileri sonraki yıllarda sürececek bir bölünmenin de tohumunu attı. Bir yanda parti sekreteri Zeki Baştımar (*ve tutuklanmamakla birlikte onun gözü gibi koruduğu kadrolar olan Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar*); öte yanda partinin değerli bir lideri olan Reşat Fuat Baraner ve onun etrafında yer alan Mihri Belli, Sevim Belli, Vecdi Özgüner, Şevki Akşit gibi emektar militanlar; tamamıyla tevkifatın pratik ve kişisel sorunlarından kaynaklanan sert bir çatışmaya girdiler. Cezaevinde de sürececek olan bu ayrılık ve güvensizlik TKP kadrolarında keskin bir bölünme yarattı. Solun kitlelerle kucaklaşacağı 1960 sonrası TİP döneminde ortaya çıkan ve tarihsel-teorik açıdan anlamlı olan "Sosyalist Devrim-Milli Demokratik Devrim" tartışmasının bu kadrosal bölünmeyle bire bir çakışması, söz konusu tartışmayı daha da sertleştirecek, yıkıcı boyutunu daha da körükleyecekti.

Türkiye Sosyalist Hareketinde 1960-1980 Dönemi: Hala “Gogol’un Paltosu” Gibi...

METİN ÇULHAOĞLU

Bir tarihçi gözüyle bakıldığında Türkiye sosyalist hareketinin “bilimsel analize” ve aydınlatıcı çıkarsamalara en elverişli kesitinin 1960-1980 dönemi olduğunu söylemek mümkündür.

Kuşkusuz, Türkiye sosyalist hareketinin öncesi, 1920 yılıyla başlatılabilecek 40 yıllık bir dönemi de vardır. Ancak, gizlilik koşulları, yaygın açılarından yoksulluk ve hareketin tek temsilcisi Türkiye Komünist Partisi’nin (TKP) baskılar nedeniyle dar bir çevreyle sınırlı kalıp dışa açılmaması gibi nedenler bu 40 yıllık dönemi pek çok açıdan “çorak” kılmaktadır.

1960’tan sıçrayıp 20 yıl ileri gidersek, bu kez hareketin 1980 sonrasını apayrı bir yere koymak gerekecektir.

Burada da 1980’den günümüze uzanan 40 yıllık bir dönem söz konusudur. Ne var ki, 1960-1980 döneminin tanımlanabilir sosyalist özneleri bu 40 yıllık dönemde başkalaşma, likidasyon, fikri savrulma, değişime ayak uydurma, yenilenme, köken sorgula-

ma, ayakta kalma, çeşitli olumsuzluklara direnme gibi öylesine karmaşık süreçler yaşamıştır ki bütün bunlar sosyalist hareketin son 40 yıllık tarihine belirli bir eksen tutturarak topluca yaklaşılmamasını imkânsız kılmasa bile hayli güçleştirmektedir.

Bu söylenenlerin ışığında şöyle bir genelleme yapılabilir sanıyoruz:

Türkiye sosyalist hareketinin 1920-1960 dönemi, sonrasına bıraktığı düşünsel ve örgütsel miras çok sınırlı kalan bir ilk kuruluş dönemidir. Ardından gelen 1960-1980 dönemi, düşünsel ve örgütsel anlamda “zengin” sayılabilecek bir birikim yaratan ikinci kuruluş dönemi olarak tanımlanabilir. Ne var ki bu birikim 1980 sonrasında dünyada ve Türkiye’de yaşanan süreçlerle büyük ölçüde erozyona uğramış, geriye bir çökelti bırakmıştır.

Ama bu çökeltide ne varsa hepsi “Gogol’un paltosundan”, 1960-80 döneminden çıkmıştır ve bugün Türkiye sosyalist hareketi bu çökeltinin üzerinde yeni, üçüncü kuruluş dönemini yaşamaktadır.

Devam etmeden önce, yöntemsel açıdan iki notumuz olacak.

Birincisi: Yazıda ele alınacak 1960-1980 dönemini kendi içinde 12 Mart (1971) öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ancak, yazıda böyle bir ayrıma gidilmemiştir. Bunun gerekçesi, yarattığı büyük “şoka” rağmen 12 Mart’ın daha önce oluşan ideolojik-örgütsel yapılanmalarda köklü denebilecek bir değişime yol açmamış olmasıdır. 1971 sonrası, yani 1980’e kadar uzanan dönem, 1971 öncesi birikimin pratiği olarak yaşanmıştır. Açıkça dillendirilmese bile 12 Mart’tan çıkışın anahtar sözünün “Nerede kalmıştık?” olduğunu söylemek mümkündür.

İkincisi: 1960-1980 dönemini ele alan bu deneme, *annotasyon* (ek not, ek açıklama, dipnot, referans, vb.) desteği olmayan, bu anlamda bilimsellik iddiası taşımayan öznel bir değerlendirme sayılmalıdır. En iyisi ya da yapılabilecek tek şey bu olduğu için

değil, bugün içinde bulunduğumuz dönemde böylesinin daha yararlı olabileceği düşüncesinden hareketle bu yol tercih edilmiştir.

Dönemin ortamı: Dünya ve Türkiye

Dünyada 1960'ların başından 1970'lerin sonuna doğru uzanan dönemin başlıca özelliklerini geriye doğru bir bakışla sıralamak mümkün görünmektedir.

Sona ermemiş olsa bile soğuk savaş atmosferinin belirli ölçülerde seyrelmesi; iki sistem arası karşıtlık ve rekabette ağırlıklı yeri olan “üçüncü dünyanın”, ulusal kurtuluş ve kalkınma paradigmasıyla ön plana çıkması; başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist sistemin oturmuş, gelecek açısından önü açık bir görünüm vermesi ve gelişmiş kapitalist ülkelerin bir bölümünde güçlü sınıf hareketlerinin, komünist partilerin ve “orta sınıf” arayışlarının varlığı, bu dönemin başlıca özellikleri arasındadır.

Dünya ölçeğiyle devam edecek olursak, Fransa'daki 1968 olayları, aynı yıl Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahalesi ve “Pekin-Moskova çatışmasının” belirginleşmesiyle birlikte Çin'in devrim ve sosyalizm açısından “alternatif” bir modelin temsilcisi haline gelmesi, yansımalarını Türkiye'de de bulan önemli gelişmeler arasında sayılmalıdır.

Dünya'daki bu genel ortam, Türkiye'de 27 Mayıs 1960'ı izleyen tartışma ve arayışlarla büyük ölçüde örtüşmüştür. Dikkat edilirse burada bir neden (dünyadaki durum)-sonuç (Türkiye'deki durum) ilişkisinden değil bir örtüşmeden söz ediyoruz. Daha açık bir deyişle Türkiye'de 1960 yılını izleyen ortam, dünyadaki ortamın bire bir ve basit bir yansıması değildir; “örtüşme”, dünyadaki genel ortamla Türkiye'deki fikir hayatının kendine özgü arayışları arasındadır.

O zaman Türkiye'deki arayışlara damgasını vuran başlıca özellikleri de sıralamaya çalışalım.

1960 sonrası ortamda Türkiye'deki fikir hayatı, ülkede belirli bir geçmişini olan "kalkınma", "bağımsızlık", "halkçılık" ve "modernleşme" gibi kavramları ve bunların karşılıklarını yeniden ele almaya başlamıştır. Bu arayıştaki temel motif, 10 yıllık Demokrat Parti (DP) iktidarının öncesine dönüp Cumhuriyetin erken dönemlerinin ve Kemalizm'in yeniden değerlendirilmesi olmuştur.

Burada kabaca bir özet yapmak gerekirse, en genel anlamıyla Cumhuriyetçi-modernleşmeci "sol" az önce sözü edilen yeniden değerlendirmeyi şu eksenlerde yapmıştır: 1) Cumhuriyeti kuran ve devrimleri gerçekleştiren "zinde güçlerin", değişen koşulları dikkate alan yeni bir hamleyle Türkiye'yi ileri taşıması (Avcıoğlu-Yön çizgisi). 2) Geleneksel "kurucu iradenin" ve onun ideolojisi olan Kemalizm'in bu kez "ortanın solundan" yorumlanarak güncellenmesi. 3) Kemalizm'in temsil ettiği ulusal kurtuluş fikrinin belirli bir sosyalizm anlayışıyla harmanlanarak anti-emperyalizm temelli bir devrim sürecinin başlatılması (milli demokratik devrim - MDD - çizgisi).

Gelinen bu noktadan hareketle doğrudan "strateji tartışmalarına" geçmek mümkün görünüyor.

Strateji tartışmalarının genel zemini

Sosyalist hareket açısından, 1960-1980 döneminin ilk kesitini oluşturan 1960 ile 1971 arasının en ilginç özelliklerinden biri, sosyalizmin önce "kalkınma", hemen ardından da strateji tartışmalarıyla birlikte, daha çok bu vesilelerle "öğrenilmesidir."

Kastettiğimiz, özellikle 1960'ların ilk yarısında sol düşünceye sahip insanların öncelikle "Türkiye nasıl kalkınır?" sorusuna yanıt ararken sosyalizme ilgi duymaları, sosyalizmi öğrenmeye çalışmalarıdır. Ardından, sosyalizm "öğrenildikten" sonra sosyalizme nasıl geçilebileceğine ilişkin yaygın ve hararetli "strateji tartışmaları" başlamıştır (1965-1971). 12 Mart 1971 sonrası dönemde ise karar kılınan strateji doğrultusundaki eylemlilikler ve örgütlenme çalışmaları ağırlık kazanmıştır. Ancak, burada söz konu-

su kesite ilişkin önemli bir belirlemeden daha söz etmek gerekir: 1973-1980 kesitindeki eylemlilikler, sosyalist solun her kesimi için geçerlilik taşımak üzere, faşizme karşı fiili/pratik direniş çabaları tarafından üst belirlenmiştir.

Bundan kastettiğimiz, yakın bir tehlike olarak görülen faşizme karşı direnişin siyasal yollarının ve pratiğinin, başka pek çok başlığın, bu arada “teorik” tartışmaların önüne geçmesidir.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz “seyir” özde aynı kalmakla birlikte, dönemin (1960-1980) önemli kimi “nesnel” gelişmelerinin ve olgularının da izini taşımıştır. Örneğin, dönemin başlarındaki “halkçılık” anlayışı kırsal kesime ve köylülüğe odaklanmışken 1960’ların ikinci yarısıyla birlikte kentli işçi sınıfı daha ön plana çıkmıştır. Orijinal kurgusu köylülüğü temel alan milli demokratik devrim çizgisi de bu değişime paralel olarak işçi sınıfını daha çok “görmeye” başlamıştır.

Benzer bir gelişim, ülkedeki kapitalizmin gelişmişlik düzeyine ilişkin saptamalarda da görülmektedir. Örneğin, “komprador kapitalizmi”, “yarı-feodal ülke olarak

1960 sonrası ortamda Türkiye’deki fikir hayatı, ülkede belirli bir geçmişi olan “kalkınma”, “bağımsızlık”, “halkçılık” ve “modernleşme” gibi kavramları yeniden ele almaya başlamıştır. Bu arayıştaki temel motif, 10 yıllık Demokrat Parti (DP) iktidarının öncesine dönüp Cumhuriyetin erken dönemlerinin ve Kemalizm’in yeniden değerlendirilmesi olmuştur.

Türkiye”, “Filipin demokrasisi” gibi tanımlamalardan özellikle 12 Mart 1971 müdahalesi sonrasında büyük ölçüde vazgeçilmiştir.

Sonuçta, Maoculukta kararlı ve ısrarlı olan kesimler dışında Türkiye sosyalist hareketinin çeşitli öbekleri, “devrim stratejileri” ve “iktidar hedefleri” farklı biçimlerde formüle edilse bile mekân olarak kentlere ve toplumsal sınıf olarak işçi sınıfına ağırlık tanıyan bir noktada buluşmuştur.

Yeri gelmişken, 1960 sonrası dönemin önemli bir “yeni” gündemine daha değinmek gerekiyor.

“Ulusal sorun” diyebileceğimiz konu, 1960’ların ikinci yarısıyla birlikte ilk olarak Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından Türkiye sosyalist hareketinin gündemine getirilmiştir. TİP’in ülke ölçeğinde sesini duyurması ve belirli bir etki yaratması ile Kürt aydınlarının sola, sol düşünceye ve sosyalizme yönelmeleri bir noktada buluşmuştur. Böylelikle sosyalizm, “kalkınma”, “bağımsızlık”, “halkçılık” gibi başlıkların yanı sıra ulusal sorunun çözümü açısından da bir anahtar olarak görülmeye başlamıştır. Dahası, aradan zaman geçtikçe gündemde gerilere düşen “köylülük” başlığı bu kez ağırlıklı olarak “Kürt sorunu” bağlamına yerleştirilmiştir.

Strateji tartışmalarında hâkim tema: Aşamalı devrim

Türkiye’de sosyalizmin, kalkınma paradigmasının yanı sıra ve ondan daha fazla ağırlık taşımak üzere “strateji tartışmaları” yoluyla öğrenildiğinden söz etmiştik.

Burada, 1960-1980 dönemine ilişkin temel saptamamızı hemen belirtelim: Türkiye sosyalist hareketinin bu dönemdeki belirleyici özelliği, gerek 1960 öncesinden devralınan miras gerekse 1960 sonrası tartışmaların ağırlık noktası itibarıyla “aşamalı devrim” olmuştur.

“Aşamalı devrim” şemsiye bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu şemsiyenin altında aşamalı devrim görüşünün çeşitli versiyonlarını bulmak mümkündür: Emperyalizmden kopan Türkiye’nin, sosyalist sistemle ve/ya da diğer üçüncü dünya ülkeleriyle dayanışarak kapitalist olmayan yolda ilerleyip sonra sosyalizme ulaşması; emperyalizme karşı bağımsızlığı, feodalizme karşı demokrasiyi öngören, yoksul köylülük temelli, “milli burjuvaziye” de yer veren klasik milli demokratik devrim; kurtarılmış bölgelerle kırlardan şehirleri kuşatan halk savaşının ulaşacağı halk iktidarı; ulusal demokratik cepheyle gerçekleştirilecek ileri demokratik devrim; önce “oligarşik diktaya” son verecek bir halk devrimi, vb.

Bugün ne dersek diyelim hepsinin pek çok açıdan “meşru” dayanakları olduğunu kabul etmek gerekir. Şöyle ki, 1960 öncesinden kalan miras da aşamacıdır; dünya sosyalist sisteminin Sovyet kanadına bakıldığında, Türkiye gibi ülkeler için öngörülen, aşamalı, demokratik devrimci yol ya da kapitalist olmayan kalkınma yoludur; Çin kanadına bakıldığında da anti-emperyalist mücadelenin bir ön aşama bağlamına yerleştirildiğini görürüz.

Bu durumda, kendi programı da bir tür “MDD” öngören TİP içinden “sosyalist devrimci” bir damarın çıkması bir “aykırılık” sayılmalıdır.

Sosyalist devrim tezi: Nasıl ortaya çıktı?

Tekrar edelim: Türkiye sosyalist hareketinin, 1920’den 1970’lerin sonuna kadar uzanan döneminde “strateji tartışmalarının” ağırlık noktasını, şu ya da bu biçimiyle aşamalı devrim oluşturur. Sosyalist devrim tezi bu “ana akım” seyrin eleştirisiyle ortaya çıkmış ve şekillenmiştir.

Bu ortaya çıkışın ve şekillenişin etkenlerini iki ayrı düzlemde değerlendirmek mümkündür.

Bu düzlemlerden ilki, doğrudan doğruya birtakım “öznel” nedenlerle ilgilidir. Türkiye sosyalist hareketinin 1960’larda TİP

tarafından temsil edilen damarı, 1960 öncesini inkâr edip kalamaksızın bu dönemi “tarihe havale etmek” ve oradan kopmak istemiştir. Daha açık ve somut söylemek gerekirse, TİP’in o dönemdeki “eski tüfekleri”, örneğin 1950’lerin başındaki TKP operasyonu ardından yaşanan saflaşma ve karşıtlıklar yeni döneme yansısın istememişlerdir. O saflaşmalarda belirli bir yerde duranların Türkiye’de yaşamaları, siyasal-ideolojik üretimde aktif durumda olup “zinde güçler” teması dâhil milli demokratik devrim görüşünü savunmaları, TİP açısından daha ilk planda bir tepki etkeni olmuştur.

İkinci düzlem ise Türkiye’nin “nesnel durumuna” ilişkin tespitlerdeki farklılıklardır. TİP’in önderleri ve teorisyenleri, Türkiye’de kapitalizmin gelişkinlik düzeyini ve Türkiye’nin emperyalist sistemle ilişkilene biçimini Yön-MDD çizgisinden farklı görüyordu; ülkedeki feodalizme ya da “feodal kalıntılara” o çizgi kadar ağırlık tanımıyordu; işçi sınıfının nicel gelişimine özel önem veriyor ve Yön-MDD çizgisinin “zinde güçlerine” çekinceyle yaklaşıyordu...

Birinci düzlemdeki etmenlerle ilgili fazla söz söylemeye gerek duymuyoruz. Yalnızca şu eki yapalım yeter: “Zinde güçler” teması dâhil MDD çizgisi aslında dönemin Sovyet tezlerine sosyalist devrim tezine göre çok daha yakın düşmesine rağmen “kişisel etkenlerin” rolüyle ortaya ters bir durum çıkmış, bu terslik de 10 yıl kadar sonra bu kez “ileri demokratik devrim” teziyle giderilmiştir.

Sosyalist devrim tezi, daha doğrusu “aşamalı devrim” yaklaşımının reddini öngören tez, 1960’ların sonuna doğru önce bu dönemin TİP’iyle ve ardından 1975’te yeniden kurulan TİP’le eskisine göre geliştirilmiş, bu geliştirme işlemi 1980 sonrasında da farklı sosyalist öbekler tarafından sürdürülmüştür. Daha sonraki geliştirme işlemlerinde “eşitsiz ve bileşik gelişme” ve “zayıf halka” kavramlarına görece daha sık başvurulmuştur.

Ancak, sosyalist devrim tezi daha sonra, 1980'e kadar uzanan dönemde hiçbir zaman Türkiye sosyalist hareketinin genelinde başat çizgi haline gelmemiş, aşamalı devrim görüşü artık MDD denmese bile farklı adlandırmalarla varlığını ve ağırlığını korumuştur.

Eskiden olduğu kadar açık söylenmese bile bugün de öyledir.

12 Mart sonrası: Yaygınlık ve eylemlilik içinde kuruyuş

Yukarıdaki ara başlık öncelikle bir açıklamayı gerektiriyor.

Türkiye sosyalist hareketi aldığı önemli darbelere ve verdiği kayıplara rağmen 12 Mart şokunu kısa denebilecek bir süre içinde atlatmıştır. 12 Mart'tan çıkışla birlikte 1980'e uzanan süreçte Türkiye sosyalist hareketinin nicel anlamda büyüdüğünü ve ülke sathındaki yaygınlığını koruyup artırdığını söylemek mümkündür.

O zaman “kuruyuş” derken neyi kastediyoruz?

En başta iki olgudan söz etmemiz gerekiyor. Bunlardan birincisi, 12 Mart öncesi dönemden farklı olarak sosyalistler arasındaki, hareketin bütününe geliştirici, karşılıklı besleyici, fazla derinlikli olmasa bile belirli bir “perspektifin” çıkarılabileceği tartışmaların sönümlenmesidir. Bu ara dönemde, Türkiye sosyalist hareketinin bölünmelerle sayısı daha da artan öbeklerinden birbirine daha yakın (dolayısıyla “yakın rakip”) duranların kendi aralarındaki tartışmalara tanık oluyoruz. Ayrı ayrı alanlara sınırlı kalan ve oralarda cereyan eden bu tartışmaların Türkiye sosyalist hareketinin düşünsel ve eylemsel gelişimine katkısı çok sınırlı kalmıştır.

İkinci olgu ise sosyalist hareketin yaygınlaşmasına rağmen “devrim” ve “iktidar” perspektifinin çok daha bulanık hale gelmesidir. 1968-71 döneminde ağırlık kazanan “halk savaşı” perspektifi, açıkça söylenmese bile gündemden düşmüş gibidir. “Cuntacılık”

olarak nitelenip benimsenmemiş olsa bile sosyalist harekete en azından “daha sonra kendisine düşecek görevler” bağlamında bir perspektif kazandıran “zinde güçlerin” solcu darbesi de bir daha gündeme gelmemek üzere sahneden çekilmiştir. Özellikle sendikal hareket yoluyla (DİSK) güçlenen ve özgüven kazanan işçi sınıfının diriliği ise çeşitli kazanımlarla “sermaye sınıfının geri-letilmesi” bağlamının ötesine taşınmamış ya da taşınamamıştır.

Yukarıdaki iki olgunun dışında aynı döneme damgasını vuran ve sosyalist hareket üzerindeki etkileri hiç küçümsenmemesi gereken bir başka etmen de CHP’nin “Ecevit solculuğuyla” ülkenin dört bir yanında güç kazanması, 1973 seçiminden yüzde 33,3, 1977 seçiminden ise yüzde 41,4 oranında oyla birinci parti olarak çıkmasıdır.

CHP böyle bir sıçrama yapmış olsa bile sosyalist hareketi etkileyen genel siyasal ortamı bu olgunun “zıddıyla” birlikte ele almak gerekir. CHP’nin birinci parti olması, 1975 yılından başlamak üzere düzenin diğer partilerini CHP karşısında aşırı sağ koalisyonlara yöneltmiştir. “Milliyetçi Cephe” (MC) adı verilen bu koalisyon hükümetleri 1975-1977 ve 1977-1978 yıllarında ülkeyi yönetmiştir. Ocak 1978 ile Kasım 1979 arasındaki Ecevit yönetiminin ardından eski koalisyon ortağı sağ partiler bu kez Adalet Partisi’ni (AP) dışardan desteklemişler, bu da 12 Eylül’e kadar sürmüştür.

Böyle bir siyasal ortamda Türkiye sosyalist hareketinin gündemi, bir yanda kendini “ayrıştırarak” CHP’yi solda tutma, diğer yanda ise MC ve AP iktidarları tarafından açıkça desteklenen sağ-faşizan kadrolaşmalara ve saldırılara karşı direnme olmak üzere bir tür “çatallaşmaya” odaklanmak zorunda kalmıştır.

Bu ortam, Türkiye sosyalist hareketinin perspektifini daha da daralttığı gibi az önce sözü edilen teorik-ideolojik kuruyuşu hızlandırmış, sosyalist hareket, özellikle 1977 yılından başlamak üzere bütün öbekleriyle birlikte “önünü göremez” hale gelmiştir.

Bir atılım ve bir ayrışma

1970’li yılların Türkiye sosyalist hareketi açısından önem taşıyan gelişmelerinden biri de kuruluş tarihi 1920 yılına kadar giden, ancak burada girilmesi gerekmeyen nedenler dolayısıyla hep “dışarda” ve “etkisiz” kalan Türkiye Komünist Partisi’nin (TKP) 1970’li yılların ilk yarısında gerçekleştirdiği “atılım”dır.

TKP, hemen hemen hepsi 1961-71 TİP’inde yetişen ve bu dönemin sonunda MDD çizgisinin temsilcilerinden de uzak duran genç kadrolarla 1970’li yılların ilk yarısında ciddi bir atılım gerçekleştirmiş, özellikle DİSK içinde kazanılan belirli bir ağırlıkla bu atılım TKP’yi 1970’lerin ikinci yarısının önemli sosyalist öbeklerinden biri konumuna getirmiştir.

Ancak, bu döneme damgasını vuran ideolojik ve teorik kuruyuş sosyalist hareketin diğer öbekleri gibi TKP’yi de etkilemiştir. Siyasal çizgisi ve perspektifi bir tür MDD olan (ileri demokratik devrim) “yeni” TKP, kendi içinde yaşanan “İşçinin Sesi” ayrışması dışında sosyalist hareketin fikri/teorik dağarcığına önemli bir katkıda bulunamamıştır.

“Ayrışma” ise Kürt özgürlük hareketiyle ilgilidir.

1960’lı yıllarla yükselen sol dalga bu hareketi de ciddi biçimde etkilemiştir. Bir alternatif olarak sosyalizm ve özellikle TİP’in etkinliği, Kürt halkının aydın, ilerici ve özellikle genç kesimlerinin belirgin biçimde sosyalizme yönelmelerini sağlamıştır.

Sosyalist kimlikli Kürt unsurlar 1971 öncesinde ağırlıklı olarak TİP içinde ve çevresinde toplanırken daha sonra Kürt sosyalistler gerek kendi bölgelerinde gerekse eğitim için buldukları kentlerde çeşitli sosyalist örgütlerin saflarında yer almıştır. Bu katılım, üyeliğin ötesinde zamanla “seksiyon” ya da “kanat” gibi örgütlenmeleri beraberinde getirdiği gibi “ayrı” örgütlenme deneyimleri de ortaya çıkmıştır.

Sosyalist devrim tezi, daha doğrusu “aşamalı devrim” yaklaşımının reddini öngören tez, 1960’ların sonuna doğru önce bu dönemin TİP’iyle ve ardından 1975’te yeniden kurulan TİP’le es- kisine göre geliştirilmiş, bu geliştirme işlemi 1980 son- rasında da farklı sosyalist öbekler tarafından sürdürül- müştür.

Bugün durum 40 yıl öncesine göre çok farklı olmakla birlikte kendini sosyalist olarak tanımlayan tüm Kürt örgütlenmeleri, PKK dahil, Türkiye sosyalist hareketinin içinden çıkmıştır.

Sonuçta 1960-1980 “paltosunun” içinden çıkanlar arasında, belirli bir siyasal çizgiye sahip Kürt örgütlenmelerinin de yer aldığını belirtmek gerekir.

Teoride kapsam ve derinlik

1960-1980 dönemine ilişkin olarak bu başlık altında yapacağımız genel değerlendirmede “teori”, Marksist klasiklere, Marksizm’in 20. yüzyıldaki yorumcularına ve Türkiye tarihine yönelik ilgi ve bu alanlardaki üretim olarak anlaşılmalıdır.

Özünde “teorik çalışma”, dünyanın ve ülkenin durumunun, tarihsel geri plan da dikkate alınarak, benimsenen öğretinin (Marksizm) sunduğu yöntem, araç ve kavramlarla açıklanmasına yönelik bir uğraş olarak tanımlanabilir.

Bu tanımdan hareket edildiğinde en başta söylenmesi gereken, 1960-1980 döneminin teorik çabalarına damgasını vuran “dolaylılık” durumudur. Daha açığı, bu

teorik çabalar en başta Hikmet Kıvılcımlı, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Mihri Belli tarafından çizilen çerçeveler içinde gerçekleşmiştir. Bu “eski tüfeklerin” kendi Marksist donanımlarıyla yorumladıkları dünya ve Türkiye “durumları”, dönemin hemen hemen tüm sosyalistleri için benimseyerek ya da eleştirerek yola devam edilecek zeminleri oluşturmuştur.

Ancak, özellikle 1968 yılıyla birlikte devreye başka “teorik” kaynaklar da girmiştir. Daha doğrusu, Türkiye sosyalist hareketinin kimi öbekleri kendi eylemliliklerinde özel bir “teorik” derinliği olmayan ya da tartışmalı kimi kaynaklardan da esinlenmiştir. Örnek olarak Küba devrimine ilişkin anılar (Guevara), “foco teorisini” lanse eden “Devrimde Devrim” (Regis Debray) ve “Şehir Gerillası” (Carlos Marighella) verilebilir.

Bu dönemde görece çok okunan Mao yapıtlarının (örneğin “Teori ve Pratik”) teorik boyutu ve derinliği olduğundan Mao’yu kuşkusuz bu kategorinin dışında sayıyoruz.

“Eski tüfek” çerçevelerine dönersek: Hikmet Kıvılcımlı, Marksist kavramları Türkiye toplumunun tarihine ve “özgüllüklerine” ışık tutacak özgün bir model geliştirmek için kullanmış, ancak farklı sosyalist çevrelerin kimi atıflarına rağmen Kıvılcımlı düşüncesi sosyalist hareket içinde hiçbir zaman ağırlıklı bir duruma gelmemiştir. Türkiye’nin “özgüllüklerine” odaklanan ve “bürokratik sosyalizme” ciddi bir mesafe koyan Aybar sonuçta Leninizm’i açıkça reddetmiş, örgütsel ve siyasal pratikte önemli denebilecek bir temsil bulamamıştır.

Türkiye’de MDD çizgisine karşı sosyalist devrim tezinin şekillenişinde öncü rol oynayan Behice Boran da Türkiye’nin “özgüllüklerini” kendi ortodoks Marksizm anlayışı çerçevesinde ve belirli bir çevre için başat durumdaki Sovyet tezlerine kimi çinkeler koyarak yorumlamıştır. Sosyalist devrim tezi, özellikle son döneminde 1. TİP’in ve 1975 sonrasında belirli bir döneme kadar 2. TİP’in ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur.

Mihri Belli ise TKP ve 3. Enternasyonal tarafından benimsenen, daha sonra Sovyet teorisyenlerinin yanı sıra Mao tarafından da Türkiye gibi ülkeler için geçerli görülen milli demokratik devrim tezini, kendi Marksizm anlayışından ya da ülkenin özgüllüklerinden kaynaklanan bir zenginleştirmeye gitmeden Türkiye için savunmuştur. Ancak, 1968-1969 dönemine kadar geniş bir MDD'ci topluluğunun gözünde tartışılmaz otorite sayılan Belli bu konumunu sürdürememiş, 1971 öncesinde bu topluluğun ana gövdesi, Belli'nin konumunu "marjinale" iten THKP, THKO ve TİİKP ayrışmalarını yaşamıştır.

Bir toparlama yapacak olursak, 1960-1980 döneminde Türkiye sosyalist hareketinin daha genç kuşakları kendi teorik üretimini Marksist klasiklerden hareketle gerçekleştirmek yerine, "eski tüfeklerin" ortaya koydukları görüşlerin "pekiştirilmesi" ya da "reddiyesi" üzerinden yol almıştır.

"Pekiştirme" işlevini bir yana bırakırsak, "reddiye" ve "hesaplaşma" bağlamında kendi özgün görüşlerini geliştirmeye çalışanlar, kendi dünya ve Türkiye çözümleriyle Mahir Çayan'ın yanı sıra, aralarındaki tüm farklılıklara rağmen Cumhuriyet'in ve Kemalizm'in tarihsel yeri konusunda aşağı yukarı aynı noktada buluşan "eski tüfeklerin" bu değerlendirmelerine karşı çıkan İbrahim Kaypakkaya olmuştur.

Kıyıda köşede teori

Türkiye'de öncesine göre daha geniş bir kesimi kapsayan "Marksist aydınlanma" 1960'la birlikte başlamış, ancak ele aldığımız dönemin sonuna kadar son derece eksik ve güdük biçimde yaşanmıştır.

Bizce bu güdüklüğün başlıca nedeni Türkiye sosyalist hareketinde "Marksizm'i öğrenme" işinin, bir öğretiyi özümseyip belirli bir formasyon edinme sürecinden çok strateji tartışmalarında elde edilecek "kozlarla" başkalarına üstünlük sağlama çabaları olarak gerçekleşmesidir. Marksizm'in öğrenilmesi, 1960-1980

döneminin ilk kesitinde (1971'e kadar) bireyler bazında neredeyse tamamen bu yolu izlemiş, kolektif ya da "yönlendirilmiş" sistemli eğitim ise ancak 1970'lerle birlikte o da yetersiz biçimde gündeme gelebilmiştir.

Kuşkusuz ele aldığımız dönemde kimi temel yapıtların, örneğin Manifesto'nun, Alman İdeolojisi'nin, Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm'in, Anti-Dühring'in, vb. hiç okunmadığını söylemiyoruz; ancak dönemin sosyalistleri bu "okumaları" kendi güncelliklerinde yaratıcı biçimde yorumlama çabalarına hiç girmemiştir. Bizce bu dönemde daha çok okunan Lenin'de ise durum daha da "kötü"dür; çünkü Lenin, çok büyük ölçüde, metinlerinde bolca geçen "oportünist" sözcüğünün cazibesi ve bu sözcüğü birilerine karşı kullanma amacıyla okunmuştur.

Herhangi bir ülkede sosyalist hareketin "teorik kaynakları" denildiğinde akla, klasik ve kurucu metinlerin yanı sıra 20. yüzyılda ağırlıklı olarak batıda gerçekleştirilen Marksist temelli çalışmaların da gelmesi gerekir.

Bu bağlamda özellikle sözü edilmesi gereken kaynaklar arasında Lukacs ve Gramsci ile birlikte, daha sonralara ait olmak üzere Althusser, Poulantzas, Laclau ve Miliband gibi isimlerin çalışmaları yer almaktadır.

Türkiye'de 1971 öncesinin son derece sınırlı kalan ilgisi dışında bu isimler Türkiye sosyalist hareketinin gündemine ancak 1970'lerin ikinci yarısında gelebilmiş, bu ilgi de 1971 öncesine göre biraz daha yaygın olmakla birlikte gene sınırlı kalmıştır.

Halkla/sınıfla ilişkiler

Türkiye sosyalist hareketinin 100 yıllık tarihinde en fazla "kitleleşebildiği" dönemin 1960 ile 1980 arası olduğu tartışmasız bir gerçektir.

Kitleleşmeden kastedilen, sosyalistlerden oluşan "kadroların"

açık/gizli klasik parti örgütleriyle ya da formel parti niteliği taşımayan “hareket” formuyla kendi dışına yönelip toplumun çeşitli kesimlerinden yeni insanlar kazanması, bu insanları aktif hale getirmesidir. 1960-1980 dönemi söz konusu olduğunda bu kitleselleşme aynı zamanda yaygınlaşma boyutu da taşımıştır. Başka bir deyişle sosyalist düşünce ve hareket, ülkenin daha önce hiç giremediği ya da çok az girebildiği bölgelerine ve illerine uzanmıştır.

Kitleselleşme, her zaman belirli “aracılarla”, iletim kayışlarıyla gerçekleşir. Türkiye sosyalist hareketinin 1960-1980 dönemi açısından bu iletim kayışları, ağırlıkları dönem içinde değişmekle birlikte şöyle sıralanabilir: Öğrenciler, aydınlar, sendikalar/sendikacılar, serbest meslek sahipleri/profesyoneller (hekimler, avukatlar, vb.), üniversiteler dahil olmak üzere eğitim kurumlarında görev yapanlar ve yerel halk önderleri...

Yukarıda aktarılan örüntü, 20 yıllık dönem içinde aktörler ve sosyalist hareketin öbekleri itibarıyla belirli farklılıklar göstermiştir. Örneğin, TİP’in en etkili olduğu 1965-1969 döneminde az önce sıralanan aktörlerin tamamı işin içindedir. Buna karşılık daha sonra gelen ve 12 Eylül 1980’e kadar uzanan dönemde “örgüt geleneğini” temsil eden öbeklerde aydınların, akademisyenlerin ve sendikaların/sendikacıların, “hareket geleneğini” temsil eden öbeklerde ise öğrencilerin ve yerel halk önderlerinin görece daha fazla ağırlık kazandığını söyleyebiliriz.

“İletim kayışları” böyle; ya daha genel anlamda “halk” ya da “sınıf”?

Bu soruya verebileceğimiz yanıt şöyledir: “Örgüt geleneği” (ki genel olarak Sovyetik çizgiyi temsil etmektedir) aydınlar, akademisyenler ve kentli işçi sınıfı içinde görece daha etkili durumdayken “hareket geleneğinin” uzandığı kesimleri büyük ölçüde öğrenci kitlesi, ülkede yaygın bir coğrafyaya dağılmış emekçi katmanlar ve özellikle 1970’li yıllarda metropol varoşlarındaki yoksullar (“kent yoksulları”) oluşturmuştur.

İletim kayışlarının ve daha önemlisi uzanılan “tabanın”, özellikle 1971 sonrasında sosyalist örgütlerin/öbeklerin yeniden şekillenişindeki etkisi ise burada giremeyeceğimiz ayrı bir konu oluşturmaktadır.

“Kitleselleşme” başlığında özel önem taşıdığı halde bir kez daha bu yazı sınırları içinde girmemiz mümkün olmayan bir başka konu da Alevi, Kürt ve Kürt-Alevi halk kesimlerinin bu kitleselleşmede ne gibi bir ağırlık taşıdığı ve bu ağırlığın dönemlere ve sol öbeklere göre değişim gösterip göstermediğidir.

Sonuç ya da 80 sonrası?

Türkiye sosyalist hareketinin 1980 sonrası 40 yıllık durumu bu yazının konusu değil.

Bununla birlikte, 1960-1980 döneminden sonrasına kalan “çökeltide” nelerin olduğuna ilişkin genel bir bakış “sonuç” yerine de geçebilir. Bunların bir bölümü, Türkiye sosyalist hareketinin içinde bulunduğumuz ve “yeniden kuruluş” dediğimiz dönemde yeniden tartışılmayıp üzerinden yürünmesi gereken noktalar olarak görülmelidir.

- Türkiye sosyalist hareketi, “zinde güçlere” ilişkin beklentilerin yanı sıra, “temel güç olarak köylülük”, “milli burjuvazi”, “kapitalist olmayan üçüncü yol” gibi temaları da artık çoktan geride bırakmıştır ve üzerinde hiç durulmasa bile kimse- nin bunlara geri döneceği de yoktur.
- “Kürt sorununun” salt bir ekonomik azgelişmişlik ve/ya da “feodal kalıntı” sorunundan ibaret olmadığı da net biçimde ortaya çıkmıştır. Ancak, 1970’li yılların sonuna doğru başlayan ve daha sonra pekişen “ayrışmanın” geriye çevrilmesi de mümkün görünmemektedir.
- Ele aldığımız dönemin sonu olan 1980 yılında var olan sosyalist öbeklerden herhangi biri o zaman da başat ya da “ana akım” değildi, daha sonra olmamıştır ve bundan sonra da

olmayacaktır. Dolayısıyla bugün sosyalist hareketin gündeminde olan, nasıl seyredeceği, bir tür “birlikle” sonuçlanıp sonuçlanmayacağı bugünden bilinemeyecek bir yeniden harmanlanmadır.

- 1960-1980 döneminde ağırlık taşıyan “önce anti-emperyalist mücadele ve bağımsızlık” görüşünün o dönemden bugüne tamamen tükenmiş olduğunu söylemek mümkün değildir; ancak sözü edilen dönemde sosyalizm hedefiyle ilişkili, yer yer iç içe olan bu görüşün bugün sosyalizmle herhangi bir biçimde bağdaştırılması eskisine göre çok daha güçtür.
- 1960-1980 döneminde Türkiye sosyalist hareketi tüm öbekleriyle birlikte “tek parçalı” bir Türkiye’ye hitap etmekte, her tür çalışmasını böyle bir Türkiye zemininde yürütmekteydi. Bugün Türkiye siyaset, ideoloji ve kültür açısından “üç parçalı” bir ülkedir. Bunun değişebileceğini gösteren herhangi bir işaret yoktur ve “yeniden kuruluş” dönemi bu gerçeği dikkate almak zorundadır.
- 1960-1980 dönemine bir tür “çıkış noktası”, daha geniş kesimlere ulaşmada bir tür trampelen olarak damgasını vuran aydın/sendika/Kürt sacayağının bir daha kurulması da mümkün görünmemektedir.
- Türkiye sosyalist hareketinin 1960-1980 döneminde dört kuşağın birlikte varlığına rağmen (geriye doğru 57’liler, 47’liler, 30’lular ve daha eskiler) ciddi bir kuşak kopukluğu-iletişimsizliği yaşanmamıştır. Bugün ise kuşaklar arası kopukluk ve iletişimsizlik ciddi bir sorun olarak ortadadır.

1980-2000: Enkazdan Çıkmaya Çalışanlarla Temel Atanların Hikayesi

DOĞAN ERGÜN

Komünist dergisinin 2020 Eylül ayı konusu olarak, Türkiye’de sosyalist hareketin 100 yılı aşan tarihini ele alma fikri ortaya atıldığında, kronolojik bir akışın mı yoksa teori-siyaset-strateji-örgüt kategorilerini esas alan bir yazı paylaşımının mı daha sağlıklı olacağı benim açımdan bir tartışma konusuydu. Sonunda, iktidarların belirli tarihsel dönemlerde uyguladığı şiddetli saldırıların, sosyalist hareketin “insicamını” bozduğu, gerek örgütsel, gerekse teorik ve politik bir sürekliliğin sekteye uğradığı gerçeğini ben de kabul ediyorum. Türkiye’de sosyalist hareketin tarihi maalesef daha çok kesintilerle malul ve suçun büyüğü elbette sermaye düzenine ait. Bu saldırıların hem en şiddetli hem de “sistemik” olanı, 12 Eylül faşist askeri darbesiydi. Kenan Evren liderliğindeki askerlerin “huzur ortamını tesis etme” şeklindeki söylemlerine veya idam sehпасına kimi “ülkücülerin” de gönderilmesine rağmen 12 Eylül’ün esas hedefinin sermayeye, “komünizm belasıyla” uğraşacakları değil de “yeni neoliberal dünyaya

ayak uydurmaya” yoğunlaşacakları bir ortam hazırlamak olduğu açıktır.

Bir dergide konuları paylaşıyorsanız, belli sınırlamalar getirmek zorundasınız. Bu dönemlerle de ilgili olabilir, kategorilerle de... Ama özellikle sosyal bilimler alanında sınırlar biraz muğlak, biraz geçişken, bir yönüyle iç bütünlükten yoksun kalabilir. 1980’den 2000’e kadar geçen sürenin kendi başına bir bütünlük arz edip etmediği çok tartışmalıdır ve daha çok, öncesindeki ve sonrasındaki görece bütünlüklü dönemsellikler arasında kalmış olması onu bir “dönem” haline getirmektedir. Bu yazıda, söz konusu 20 yılda hangi sosyalist aktör ne yaptı, nereden kim nasıl filizlendi, yoluna nasıl devam etti, şeklinde bir akışa yer verilmeyecek. Bunun yerine dünya ve Türkiye’deki siyasal-toplumsal gelişmeler ışığında sosyalist harekette belirginleşen yönelimler, uç vermeler kimi somut örnekler üzerinden tartışılmaya çalışılacak.

Bu dönemi, örneğin 1960-1980 arası için yapılabileceği gibi, iki (belki üç) alt döneme ayırmak mümkün mü diye de düşünülebilir. Ancak hem askeri darbe hem de 1989-1991 arasında reel sosyalizmin çözülüşü dikkate alındığında, üst üste gelen yıkımların, örneğin sosyalist harekette neredeyse bir bütün olarak yaklaşık 1980’lerin ortalarından itibaren gözlemlenen silkinmeyi de aka-mete uğrattığı görülüyor. Söz konusu canlanma ancak 1994-95 sonrasında somut emarelerle kendini gösteriyor. Bu bakımdan illa bir alt dönemlendirme yaparsak, 1980’den 1990’ların ortasına kadar (1985-1986 ara uğraşımı da kapsayacak şekilde) bir bölme, daha sonrasını da ikinci bölme olarak ele alabiliriz.

Sermaye sınıfının 12 Eylül’deki kapsamlı ve şiddetli saldırısı, hedeflediği gibi, solda ciddi bir enkaza neden oldu. Türkiye sosyalist hareketi açısından, belki 1980’i önceleyen 2-3 yıllık zaman dilimiyle başlayan siyasal geri çekilmenin üzerine gelen darbe yıkıma yol açmakla kalmadı, toprağı ve havayı da zehirledi. Fiziki saldırının ötesine geçen, Türkiye’nin kültürel-entelektüel birikimine, düşünce ufku karşı bir karartmaydı.

Enkazın altındaysanız birinci öncelik hayatta kalmak, yıkıntıdan kendinizi bir şekilde kurtarabilmektir. Burada, saldırının şiddeti ve kötücüllüğü hakkında uzun uzadıya yazmanın gereği bulunmuyor. Gereğince yapılmıştır. Yitirdiklerimiz vardır, adlarını yaşatmak boynumuzun borcudur.

Ancak sınıfların mücadelesinde özörlere, bahanelere yer bulunmuyor. Bir sonraki döneme hazırlanabilmek için, kendi safınıza ilişkin bir durum değerlendirmesi, muhasebe gerekiyor. 12 Eylül, Türkiye sosyalist hareketinin, Marksist birikim, siyasal pratik, öngörü ve örgütsel yapılanma bakımından yetersizliğini, deyim yerindeyse, binasının derme çatmalığını sergilemiştir. İşin bu boyutu, elinizde tuttuğunuz derginin 1960-1980 arasına ilişkin bölümünde yeterince ele alındı, bu dönemin bakiyesinin ne olduğu sıralandı.

Öte yandan, tarih donmuş karelerden, an'lardan ibaret değil, akıcı. Öyleyse, enkaz altında kalanların yaşama tutunma mücadelesi ve şans eseri az hasarla kurtulanların gelecek tasavvurlarını anlamaya girişelim. Burada bir not düşmek istiyorum. Enkaz altındakilerin bir bölümü, sosyalizm mücadelesi bakımından yani siyaseten miadını doldurmuştur. Önceki dönemde Marksizmle kurdukları ilişki tutarsızlıklarla malul olsa da sosyalizm mahallesinden saydığımız bir dizi isim, 12 Eylül'ün ardından kendilerine uzatılan "inkarcılık" eline tutunmayı tercih etmiş ve sosyalizmle ilişkilerini sonlandırmışlardır. Sosyalizmin inkarı kendini "işçi sınıfının sonu geldi", "devrim değil evrim", "insanlığın ortak sorunlarına sınıfsal ayırım gözetmeden yaklaşılmalı" gibi tezlerle açığa vurdu. Ortalık, doğrudan düzen siyasetine iltihak edenler, "özgür dünyayı ve liberal düşüncenin faziletlerini" keşfedenler, burjuva anlamıyla da olsa "demokratikleşme"yi ana hedef olarak seçenlerden geçilmiyordu.

Ancak dikkat çekmek istediğim nokta bu "iltihakla" sınırlı değil.

Yazı boyunca üzerinde durulacak, başlığa da yansıyan değerlendirme şudur: 1980 sonrasındaki neredeyse 40 yıla, Türkiye ve

Türkiye’de sol-sosyalist akımların toplumsal alanda geniş bir örgütlenme imkanı yakalamasında, hem oluşturulmuş ideolojik-kültürel ağırlığın hem de işçi sınıfı-sendikal hareketin devriminin etkisi yadsınamaz. Özellikle '90 sonrasında ise metropollerin mahalleleri açısından değerlendirildiğinde, devrimci demokrat karakterli hareketin bu iki destekleyici -hatta ön açıcı-unsurdan da yoksun olduğunu görüyoruz.

aslında dünya ölçeğinde sosyalist hareket ile egemen sınıf arasındaki ufuk asimetrisi damga vurmuştur. Sosyalistler ve işçi sınıfı, savunmada kalmanın getirdiği tüm semptomları olası yan etkileriyle birlikte sergilerken, sermaye sınıfı bir “neoliberal dünya” inşasına girişebilmiştir. Daha sonra da değineceğimiz bu ufuk asimetrisinin, geçerken değineceğimiz ancak sosyalistlerin politik-ideolojik mücadelelerinin ekseninde belirleyici öneme sahip bir yan etkisi bulunmaktadır:

Bugünden bakıldığında, sermaye düzeninin, enkazdan kendini kurtarmak isteyen “solcular” için uzattığı liberal yardım eli, sosyalizmde direnenler tarafından yanlış yorumlanmıştır. 1980 ve 1990’ların ilk yarılarında sol üzerinde uygulanan (*kimilerine yardım eli gibi görünen*) “liberal” basınç, geleneksel sol tarafından sermaye düzeninin normal, siyaseti taşımak istediği optimum nokta olarak görülmüştür. Marksist-Leninist çizginin, yıkıcı darbelere direnmesinde çok işe yarayan refleks, düzenin yönetimlerine ilişkin siyasi ve ideolojik körlüğe, öngörüsüzlüğe yol açmıştır. Oysa karşı tarafın, strateji bile sayılamayacak basitlikteki

hamlesi, gericilik ve otoriterlikle bezeli neoliberal düzenleme sırasında, “sol” ile liberal-serbestlikçi-burjuva demokratik bağlamda rezonans tutturmaktadır. Yoksa, “solun” önüne atılan yemi, asli eğilimi haline getirmek, deyim yerindeyse, ana yemek yapmak değil!

Bu basit denklemi çözememede, kendini geleneksel solda sayan kimi aktörlerde ideoloji ile siyaset arasındaki ilişkiyi tamamen yanlış anlamanın etkisi az değildir. Sermaye sınıfının sosyalizmle giriştiği ideolojik mücadelenin, bu sınıfın politik ve ekonomik alanda hayata geçirdiği dönüşümden daha önemli, “belirleyici” olduğu yanılmasına kapılan kimi solcular, düzenin sürekli “liberal normale” ulaşmaya çalıştığını düşünmüş, her yeni siyasi gelişme veya ortaya çıkan her dinamik düzenin kendini burjuva demokratik anlamda restore etmesi girişimi zannedilmiş, neredeyse beş yılda bir “restorasyon” tezleri üretilmiş, mızrağın sivri ucu hep “liberalizme” yöneltilmiş ve böylece otoriter-gerici rejim için hazırlanan zemin fark edilememiştir.

Bu ara başlığın son sözü, “liberalizm” olgusunun sosyalist hareketin başına iki yönden bela açtığı tespiti olsun. Birincisi, Birlikim dergisi solculuğu, tarihsel Türkiye İşçi Partisi ile Türkiye Komünist Partisi’nin önde gelen kadrolarının bir araya gelerek kurduğu Türkiye Birleşik Komünist Partisi’nin (TBKP) kısa süreli olsa da yarattığı deneyim ve daha sonra Özgürlük ve Dayanışma Partisi’nde (ÖDP) örnekleri görülen liberal savrulma, özellikle Sovyetler Birliği’nin çözülüşünün de ivmelendirmesiyle devrim ve sosyalizm fikrine bir hayli zarar vermiştir. Öte yandan, liberalizm faktörünü, Türkiye ve dünya okumasının merkezine yerleştiren sosyalist hareket, strateji bakımından yönünü kaybetmiş, düzen siyasetinin ana eğilimlerine karşı körleşmiştir.

Türkiye siyasetinin 1980-2000 arası dönemini değerlendirirken, dönüp dolaşıp aynı kavrama ulaşıyorum: Fetret. Resmi anlatıda, Osmanlı’nın yükselme döneminden duraklama devrine ge-

çiş arasındaki dönem için kullanılan “fetret”, dinler tarihinde ise iki peygamber arasında peygambersiz geçen süreye karşılık gelen kavram oluyor. “Gevşeme, çözülme” gibi etimolojik kökenleri olan bu kelime, siyasi literatürde “hükümet gücünün gevşediği bir yerde düzenin yeniden kurulmasına kadar geçen süre” anlamında da kullanılıyor. Yani fetret, yalnız, ortaokul ders kitaplarından zihnimize yer etmiş bir negatif sonucu çağırıyor. Sonunda, iyi veya kötü bir yeni düzen tesisine işaret ediyor.

Türkiye sosyalist hareketi için bu yeni düzenin 2000’lerden itibaren tesis edilebildiğini söylemek tartışmalı olur. Yine de 1980’e kadar geçen sürenin çok ötesinde yeni davranış kalıpları, “iyisiyle kötüsüyle” yeni bir kültürün inşasının işaretlerini aldığımız söylenebilse de hakiki bir siyasi temsiliyet yaratılamamıştır, denebilir.

Siyasetin düzen cephesindeki dağınıklık ve yıkımlar ise bugünden bakıldığında bir “yeninin” kuruluşuna hizmet etmiştir. Doğrudur, her yıkım yeni bir inşa anlamına gelmez. Ama her inşaat, bir zemin düzlemesinin ardından hayata geçirilir.

Andığımız dönemde, düzen siyaseti hem ulus ölçeğinde hem de uluslararası düzeyde tam bir kaos yaşamıştır. Önce 12 Eylül’le gelen siyasi yasaklar, yeni siyasi partilerin oluşmasına vesile olmuş, merkez sağda ve sosyal demokrasideki çalkantılar, siyasal İslam’a muazzam bir hareket alanı yaratmıştır. Yirmi yılda istikrarlı şekilde toplumsal gücünü artıran neredeyse tek hareket, üst üste partilerin üst üste kapatılmasına rağmen, Fazilet Partisi’ne (ve daha sonra Adalet ve Kalkınma Partisi’ne) uzanan gelenek olmuştur. 12 Eylül ideolojisinin, geniş halk kitlelerinde sola olan sempatiyi yerle bir ederek onun yerine Türk-İslam sentezini yerleştirme hedefi başarılı olmuş görünmektedir.

Yine bu dönem, kısa ömürlü koalisyonlar dönemi olarak da anılabilir. Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından 2000’li yıllarda ve son dönemdeki “başkanlık rejimi” tartışmalarında sık sık kullanılan, “parlamentar rejim istikrarsızlık getiriyor” argümanı, köklerini en fazla bu dönemden almıştır.

İçerideki karmaşaya, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi sonrasında uluslararası siyasette nereye yerleşeceğine ilişkin belirsizlikler eşlik etmiştir. Yıllar boyunca Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı NATO'nun ileri karakolu olarak konumlandıran sermaye sınıfı, elindeki koz ortadan kalktığında, misyonunu da yitirmiştir. Hatta, Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün ardından Türkiye hariciyesinin, aslında tehlikenin ortadan kalkmadığı yönündeki saçmalığı Batılı dostlarına anlatma derdine düştüğü örnekler dahi yaşanabilmiştir. Yine, bu dış politika misyonsuzluğu içinde dahi, Washington dolaylarında, Türkiye'ye İslam coğrafyasında “ılımlı, model ülke” olarak görev yüklenmesi üzerine çalışmalar yürütülmekteydi.

1991 seçimlerinde Refah Partisi ile MHP'nin ittifakla girdikleri seçimden, yüzde 16 oy ve 61 vekil çıkarmaları, 2 Temmuz Sivas Katliamı, 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi'nin İstanbul ve Ankara dahil olmak üzere çok sayıda belediyeyi alması ve daha sonraki neredeyse tüm seçimlerden siyasal İslamcı hareketin güçlenerek çıkması, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, okuduğu cihatçı bir şiir nedeniyle girdiği ve aslında “krallar gibi ağırlandığı” cezaevinde “bir kahramana” dönüştürülmesi, yukarıda anılan sürecin iç politikadaki kilometre taşları olarak işlev gördü.

Sosyalist hareketin, elinden tutularak yükseltelen -ancak asla yapay olmayan- siyasal İslam'ın ülke içine ve dışına dönük üstlenebileceği misyonlara ilişkin dış dokunur düşünsel üretimde bulunmamasının birden çok nedeni bulunuyor. Gerçekten de, 1990'ların ortalarına kadar siyasal İslamcı hareketin, emperyalizm-bölge-Türkiye ilişkilerinde nereye yerleşebileceği, maddi kaynakları, örgütlenme zemini, sermaye sınıfının ve Türkiye'deki müesses nizamın (*kurulu düzenin*) bu hareketle nasıl ilişkilenebileceği gibi başlıklarda sosyalist hareket neredeyse kalem oynatmamıştır. Burada birinci faktörün, darbe enkazından

ve reel sosyalizmin çözülüşü gibi iki majör darbeden sağ çıkma telaşı olduğu söylenebilir. Sosyalist hareket, zamanının çoğunu -belki de mecburen- çok temel ilkelerini yeniden tartışmaya veya savunmaya harcamak zorunda kalmıştır. Dışarıda ne olup bittiğinden çok, “içeriyle” uğraşmak zorunluluğu oluşmuştur denebilir ancak bu uzun dönemin sosyalistlerin siyasal analizlerini ve reflekslerini zayıflattığı da açıktır.

Dahası, yukarıda anılan “liberalizm”, İslamcılık söz konusu olduğunda da gerçek bir “baş belasına” dönüşmüş; bin yıllık gericilik, “özgürlükçülük” adı altında pazarlanmıştır.

Yukarıdakilere nazaran daha önemli olsa da bence üzerinde yeterince durulmayan bir başka faktör ise sosyalist hareketin, siyasal İslamcılıkla hakiki bir kavga verebileceği toplumsal-sınıfsal bağlarının zayıflamış olmasıdır. Daha doğrusu, siyasal İslamcılık gibi bir hareketle verilebilecek kavga ancak toplumsal ve sınıfsal bağlar öne çıktığında, toplumsal alandaki örgütlenmeye dayanarak sağlıklı bir zemine oturabilirdi. Mahalledeki veya iş yerindeki gerçek dinamiklerle buluşmayan, sömürü ilişkilerine odaklanmayan, yaşam alanını kucaklayıcı bir niteliğe bürünmeyen yani emekçi karaktere sahip olmayan bir “aydınlanma” mücadelesi, kendine ancak “devlet” katındaki sürtüşmelerden kıvılcım arayabilirdi. Öyle de olmuş, ileri örneklerde ortaya şöyle bir tablo çıkmıştır: Liberalizmle verimsiz bir tartışma; siyasal İslam’ın üstlenmekte olduğu, bir potansiyel olarak üstlenebileceği rollerin es geçilmesi; belediyelerin gücünü de arkasına alan bu harekete toplumsal/yerel ölçekte ve sınıfsal bağlamda yanıt üretilmemesi; 28 Şubat gibi, üniversiteler gibi örnekler üzerinden refleksif parlamalar... Daha geri örneklerde ise siyasal İslamcılarla kol kola eylemler düzenlenmiş, sınıf alanında söz sahibi olduğu iddiasında bulunanlarsa “işçiler türban mı yiyecek” şeklinde manşetler atarak tam da emek sömürüsüne özel bir katalizör olarak yerleşmiş bulunan siyasal İslam’ın bu niteliğini yok saymayı tercih etmiştir.

1980-2000 arası dönemin en özgün yanlarından biri, yukarıda geçerken değinilen yerel ölçekte kendini gösteren mahalle dinamiği ve bu dinamikle yükselen devrimci demokrat hareket olmuştur.

Karakter bağlamında özel olarak sınıf dinamiğini esas almayan ancak sınıflar mücadelesi açısından “ilerici” taleplere sahip ve “radikal” bir eylem tarzını benimseyen hareketlere “devrimci demokrat” adını veriyoruz. Teorik bakımdan ele alındığında düzen sınırları içerisinde, ancak o sınırları zorlayan bir hareket biçimi olan devrimci demokrasinin, 1 Mayıs 1996’da tepe noktayı gören yükselişi ele alınmayı fazlasıyla hak ediyor.

Devrimci Sol geleneğinin ve Maoocu örgütlenmelerin imzasını taşıyan bu yükselişin, İstanbul’da Gazi, 1 Mayıs gibi mahalleler başta olmak üzere, kimi yerelliklerde ciddi mevziler yakaladığı biliniyor. Mart 1995’te, motivasyonu açısından halen karanlıkta olan yanları bulunsa da özel hareket polislerinin başrol oynadığı Gazi Katliamı’nda ortaya konan direnişin radikalleştirdiği dinamik, 1 Mayıs 1996’da Kadıköy’de düzenlenen mitingde ulaştığı kiteselliği de sergiliyordu.

İşçi-emekçi eylemlilikleriyle başlayan silkiniş sonrasında Gazi direnişi ve hemen ardından gelen üniversite eylemleri, sonrasındaki yaklaşık 10-15 yılın taşıyıcılığını yapacak solcu kuşağının oluşmasında pay sahibiydi. Bugün, Türkiye sosyalist hareketinin başı çeken kadrolarının bu dönemin insanları olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu hareketliliğin, solun 1980 öncesinden itibaren yerleşmiş olduğu ve özellikle Alevi toplumsallığının tepkiselliğiyle bulunduğu bölgelerde öne çıkması tesadüf değil. Kırdan kente göç, proleterleşme olgularının '80 öncesinde yine devrimci demokrat nitelikte olduğu söylenebilecek hareketlere can suyu verdiği biliniyor. Ancak darbe öncesindeki dönemde, Türkiye'de sol-sosyalist akımların toplumsal alanda geniş bir örgütlenme imkanı yakalamasında, hem oluşturulmuş ideolojik-kültürel ağırlığın hem de işçi sınıfı-sendikal hareketin devriminin etkisi yadsınamaz. Özellikle '90 sonrasında ise metropollerin mahalleleri açısından değerlendirildiğinde, devrimci demokrat karakterli hareketin bu iki destekleyici -hatta ön açıcı- unsurdan da yoksun olduğunu görüyoruz. Böylece, her ne kadar, görece büyük bir kitleliliği mobilize edebilmiş ve kimi yerelliklere yerleşebilmiş olsa da, metropol sosyolojisi ve siyasallığı bakımından yine de oldukça sınırlı alanları etkilemiş bir hareketlilikten söz ettiğimizi unutmamak gerekiyor. Özellikle de siyasal İslam'ın mahallelileri yaygın şekilde örgütlemekte olduğu göz önüne alındığında... Bu nedenle, Gazi Direnişi, 1 Mayıs'lar ve kimi radikal eylemlilikler üzerinden Türkiye'de bu dönem için bir "kent yoksulluğu" dinamiğinin harekete geçmiş olduğu tespitini yapabilmek oldukça zordur. Olan daha çok, İstanbul başta olmak üzere, büyük kentlerin, mahalleler üzerinden giderek taşra muhafazakarlığı ile kuşatılmaya başlamasıdır. Buna özellikle Kürt ve Alevi dinamiklerinin de katkısıyla kimi bölgelerde set çekilebilmiş, genel akışın aksi yönde direnişler sergilenebilmiştir.

Sosyalist hareketin bir bölümü, söz konusu direniş dinamiğinin kent merkezinin gündemine taşınması gerektiği değerlendirilmesinde bulunmuştur. Burada hedef, harekete geleneksel işçi sınıfı aşısı zerk edebilmektir. Bir başka yaklaşım, yukarıda eleştirdiğimiz, "kent yoksulluğunu" keşfetmek şeklinde olmuştur. Her durumda, başta yapısal sorunlardan kaynaklı olmak üzere, bu dinamik uzun erimli ve Türkiye siyasetinin taşlarını yerinden oynatacak bir niteliğe kavuşamamıştır.

Geçerken, sosyalist hareketin, yerelliği kucaklayıcı perspektifindeki sorunlara da değinmek gerekiyor. Daha önce siyasal İslam'a ilişkin bölümde de bahsetmiştim, Türkiye solu, özellikle '90'ların başlarından itibaren girişebileceği bir "yerleşme-yerelleşme" hamlesini hayata geçirememiş olmanın acısını bugün dahi yaşamaktadır. Kent merkezlerini tutmak, oradan tüm emekçilere seslenmek şeklinde formüle edilen yaklaşım, siyasi mücadeleyi genel seslenmeye indirgeyen bir anlayışın yerleşmesine neden olmuştur. Birkaç çok küçük istisna hariç, Türkiye solu halen '80 öncesindeki "yerleşmenin" meyvelerini yemektedir. Gazi, 1 Mayıs, Tuzluçayır mahalleleri gibi çok değerli örnekler ise birer harekete geçme noktası, "orijin" olarak değerlendirilmekten çok "kurtarılmış" alanlar hanesine yazılmıştır.

Gazi Katliamı'nın bir yanının, devlet içi klikler arasındaki hesaplaşmalarla ilgisi olduğu bilinen bir gerçek. Ancak bu hesaplaşmaların, canlanan bir dinamiği ve özellikle de Alevi toplumsallığının solla bağlantısını hedef alması ise rastlantı olarak görülemez. Türkiye'de egemen sınıfın, başat siyasi mücadele yöntemlerinden biri de katliamlardır. Tansu Çiller iktidarıyla tavan yapan kontrgerilla örgütlenmesi ve iç güvenlik birimlerindeki yapılanma bugün halen etkisini sürdürmektedir. 1990'ların ortalarından itibaren devrimci demokrasiye uygulanan şiddet 19 Aralık 2000'de "Hayata Dönüş" adı verilen cezaevi katliamıyla doruk noktasına ulaşmıştır.

Bir ülkede işçi sınıfı hareketi ve solun gücü, siyasal gündemi belirleyebilme potansiyeliyle de doğru orantılıdır. Türkiye'de 1960'larda yaşanan deneyim, sosyalist hareketin güçlenmesiyle paralel olarak ülke gündemini emekçi sınıflar açısından ilerletici bir yönde belirleyebileceğini gösterdi. Dönemin temel paradigması olan "kalkınma ve bağımsızlık" gibi olgular sınıf rengini taşıyan bir içerikle tartışırıldı. Kürt meselesi ve Türkiye'deki bölgesel eşitsizlik gibi olgular ilk kez sosyalistler sayesinde ele alınabildi.

1970'lerin özellikle ikinci yarısında ise sol yine güçlüydü ve ülke siyasetinin nabzını belirleyebilecek bir konuma sahipti, ancak bu kez açtığı veya üzerinden açılan gündemler ülkenin nasıl yönetileceğine ilişkin tartışmalar değildi. Faşizmle mücadeleye ve sokak hâkimiyetine fazla yoğunlaşan -belki de yönlendirilen- sosyalist hareket "iktidar" ufkunu kaybetmiş bir görüntü sergiliyordu.

1980 ile 2000 arasındaki dönemde, değişen güç dengesiyle birlikte solun ve işçi sınıfı hareketinin neredeyse tüm bileşenleri iktidar fikriyle mesafesini ister istemez açmış, gündem belirleme becerisini de büyük oranda kaybetmişti.

Ancak elbette birkaç istisnası bulunuyor.

Darbeye ve darbe anayasasına ilk itiraz 1984'te Yalçın Küçük ile Aziz Nesin'in başını çektiği ve 1300 imzaya ulaşan Aydınlar Dilekçesi'ydü. "Türkiye'de Demokratik Düzene İlişkin Gözlem ve İstekler" başlıklı ve dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından "vatana ihanet" olarak adlandırılan dilekçe, dönem gereği doğal olarak sosyalist bir örgütlülüğün çabasının sonucu değildi. Buna rağmen, Türkiye'de aydın damarının her şeye rağmen "ben buradayım" çığılığı sayılabilecek dilekçenin yayımlanmasının ardından askeri savcı, "siyasal içerikli bildiri hazırlayıp yayınlanmasına iştirak etmek suretiyle sıkıyönetim komutanlıklarının emirlerine aykırı davranmak"tan 56 sanık için 3'er aydan 1 yıla kadar hapis cezası istedi. Sanıkların tamamı bu davada beraat ederken, üniversitelerden de imzacı akademisyenlere kınama cezaları verildi.

Yine sosyalist bir parti veya örgütün öncülüğünde gerçekleşmesi de 80'lerin sonuna damga vuran hareketilik işçi sınıfı cephesinden geldi. Emekçiler üzerindeki 12 Eylül baskısını kıran 1989-1990 yıllarını kapsayan işçi eylemleri, iktidarı ve politikalarını da belirleyen bir şiddete sahipti. Emekçilerin kıpırdanışının ilk işareti, 1986'daki kazanımla sonuçlanan NETAŞ grevinde verilmişti. Kamu işçilerinin toplu sözleşmelerinin yenilenmesinde

ortaya çıkan anlaşmazlığın ardından başlatılan Bahar Eylemleri'nde klasik eylem biçimlerinin yanı sıra işe gitmeme, fazla mesaiye kalmama, yemek ve sakal boykotu, bordroları balona bağlayıp uçurma gibi ilginç yöntemlere de başvuruldu. Yüzbinlerce işçinin katıldığı eylemler devam edilirken yapılan yerel seçimlerde, dönemin iktidardaki Anavatan Partisi'nin oyu yüzde 35'lerden 22'lerin altına inmiştir. Kamu işçilerinin maaşlarında ise yüksek oranda bir düzeltme sağlanmıştır. Eylem dalgasının tepe noktasını ise Kasım 1990'da Zonguldak'ta Genel Maden-İş tarafından başlatılan grevin ardından 4-8 Ocak 1991 tarihlerinde düzenlenen Büyük Madenci Yürüyüşü oluşturmuştur. Zonguldak'tan Ankara yönüne düzenlenen ve 100 bine yakın işçinin katıldığı yürüyüş ve genel olarak "Bahar Eylemleri", Hürriyet gazetesine "Adım adım geliyorlar" manşetini attırmanın yanı sıra, ANAP'ı iktidardan indirmiş, sol içinde yapılan işçi sınıfı tartışmalarına bir kez daha son vermiştir. Sınıf hareketi bir sonraki adımını ise birkaç yıl sonra atmış, kamu emekçileri hareketi "devlet memurluğu" kimliğinden sıyrılarak sendika kazanımıyla süreçten ayrılmıştır.

'90'lı yılların ikinci yarısına damga vuran bir diğer eylemlilik dalgasında bu kez başrolde olan üniversite öğrencileriydi. Üniversitelerin paralı hale getirilmesi karşısında, bu kez örgütlü sol-sosyalist öznelerin öncülüğünde başlayan eylemlerde tepe noktasını 1996 Beyazıt İşgali oluşturuyordu. İşçi-emekçi eylemlilikleriyle başlayan silkiniş sonrasında Gazi direnişi ve hemen ardından gelen üniversite eylemleri, sonrasındaki yaklaşık 10-15 yılın taşıyıcılığını yapacak solcu kuşağının oluşmasında pay sahibiydi. Bugün, Türkiye sosyalist hareketinin başı çeken kadrolarının bu dönemin insanları olduğunu söylemek mümkündür. Aynı dalganın, mafya-ticaret-siyaset-bürokrasi ilişkilerini ortaya döken Susurluk Kazası'nın ardından başlayan eylemliliğe kadar uzandığı görülmektedir. Yine devlet içindeki klikler arasındaki bir hesaplaşmanın izlerini taşıyan Susurluk Kazası'nın ardından, 2013 Gezi Direnişi'ne kadar yaşanmış en kitlesel ve yaygın halk

eylemleri düzenlendi. “Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” sloganıyla insanların evlerinden ışık söndürerek katıldıkları, geceleri evlerinden çıkarak sokaklarında yürüyüş düzenledikleri eylemlerde “çeteler mecliste öğrenciler hapiste” sloganı özellikle dikkat çekiciydi. Bu eylemliliğin özel olarak bir siyasi yapı tarafından organize edildiği söylenemese de tüm sosyalist örgütlerin bu sürece güçleri ölçüsünde dahil olduklarını belirtmek gerekir.

1980’lerin sonlarından başlayarak 90’ların sonlarına uzanan bu genel sol yükseliş, neo-liberal politikaların ve devlet mekanizması içinde yaşanan sarsıntıların sonuçlarına verilen tepkiler olarak ortaya çıktı. Bir bütün olarak bakıldığında, eylemlilik dalgası bir sonraki döneme sınırlı birikim sağlamıştır. Kamu emekçileri sendikaları ve öğrenci hareketinden gelen kadrolara indirgenebilecek bu birikim dışında, toplumsal bir örgütlenmenin temelleri atılmamış, geniş kesimleri kucaklayıcı bir sosyalist özne de ortaya çıkarılmamıştır. Kitleleşme konusundaki en ciddi aday olan ÖDP, siyasi hedefi belirgin bir birlik projesi haline dönüştürülememenin handikabını kendi iç tartışmalarına boğulmakta yaşamış; EMEP, emek hareketiyle politik özne arasında kurulabilecek ilişki potansiyelini değerlendirememiş; SİP, ’90’ların sonundaki ayrışmaya rağmen öğrenci hareketinden güç alan bir kadro topluluğunu korumayı başarmış; Halkevleri ise Devrimci Yol geleneğinde yaşanan ayrışmanın ardından öğrenci hareketi ve yerel kadroların taşıyıcılığında 2000’li yılları karşılamıştır.

Bu sürecin belki en önemli çıktısı ise toplumsal mücadelenin önemli dinamiklerinin emarelerinin görülmesidir. Elbette 20 yıl sonra yaptığımız bir değerlendirmede hangilerinin halen aynı şekilde var oldukları tartışma götürür olsa da bunlar aydın dinamiği, öğrenci gençlik hareketi, Alevi toplumsallığı, sınıf hareketi olarak sıralanabilir.

Elbette bir ekle: Kürt dinamiği...

Bu yazıda, Kürt hareketinin 1980-2000 arasındaki seyri uzun uzadıya ele alınmayacak. Ancak, gerek Türkiye sosyalist hareketinin bu dönemdeki gündem ve mücadele başlıkları söz konusu olduğunda, gerekse toplumsal mücadelenin sacayaklarından biri olması bağlamında Kürt Özgürlük Hareketi'ne değinmeden yapılacak bir değerlendirme eksik kalacaktır.

PKK'nin kuruluşu 1970'lerin ortasına uzanmakla birlikte, Kürt siyasi hareketinin 1980 darbesiyle ve özellikle de Diyarbakır Cezaevi'nde yaşanan zulme karşı yükselen tepkiyle toplumsal bir karşılık bulmaya başladığı söylenebilir. Bu bakımdan, Türkiye'de ve genel olarak dünyada sosyalizmin ve işçi sınıfı mücadelelerinin gerileme süreciyle Kürt Özgürlük Hareketi'nin (KÖH) yükselme dönemleri çakışmıştır. Bu ters yönlü ivmelenmenin bir sonucu, Marksist temellere ve öncelikle yoksul köylülüğe dayanan bir ulusal hareket olarak Kürt dinamiğinin zaman içerisinde daha pragmatist ve reel politikler bir zemine doğru kaymasıdır. Bu bakımdan, Kürt dinamiğini bir devrimci dinamik olarak nitelendirmek ne kadar doğru ve gerekliyse, sosyalist hareketle ilişkilerinde bir ihtiyat payı bırakmak da o kadar elzemdir.

İkinci olarak, gerileyen sosyalistler, 1980-90'lı yıllarda canlı bir toplumsal siyasal aktör olarak Kürt hareketini görmüştür. Bu yüzden, sosyalist hareketlerin hemen tamamının gündem maddelerinin ilk sıralarına Kürt meselesinin yerleşmesi, konunun yalnız Türkiye ve bölge siyaseti açısından öneminden kaynaklanmamakta, aynı zamanda bu asimetrinin izlerini de taşımaktadır. Geçmişte gerek Türkiye İşçi Partisi'nde gerek Türkiye Komünist Partisi'nde, gerekse farklı geleneklerde yer alan pek çok kadro Kürt Özgürlük Hareketi'nin çeşitli kollarında siyasi mücadelelerini sürdürmüş, neredeyse tüm sosyalist partiler programlarındaki "ulusların kaderini tayin hakkı" maddesi nedeniyle kapatılmış veya kapatma davasıyla karşılaşmış, yine her öznenin genel-yerel seçimler veya toplumsal mücadele içerisinde KÖH ile bir ittifak gündemi olmuştur.

KÖH'ün silahlı mücadelenin ötesinde, siyasi olarak en iddialı adımı, 1991 seçimlerinde SHP ile ittifak sonucunda Halkın Emek Partisi'nin (HEP) 18 milletvekiliyle meclise girmesidir. Türkiye siyasetinde kapladığı alan giderek artan hareket, Körfez Savaşı, İran-İrak savaşı gibi Ortadoğu'yu derinden etkileyen olaylarla anılan bu dönemde bölgesel bir ağırlık kazanmaya da başlamıştır.

Sosyalistlerle Kürt hareketi arasındaki siyasi ittifak söz konusu olduğunda, değinilmesi gereken en ileri örneklerden biri, 1995 seçimlerinde HADEP ile SİP (daha sonra TKP), BSP (daha sonra ÖDP) ve DDP arasında kurulan Emek, Barış, Özgürlük Bloku'dur. Blok 1 milyon 200 bine yaklaşan seçmenin oyunu almanın ötesinde, sosyalistlerle KÖH arasında tabiiyet ilişkisine girmeden de sağlıklı bir ilişki kurulabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

1980-2000 arası dönem, Türkiye sosyalist hareketi açısından daha çok savunmada kalınan, yakalanan kimi fırsatların ise kalıcı toplumsal kazanımlarla değerlendirilemediği, iktidar düşüncesinden uzakta kalınan bir dönem olarak geçmiştir. Diğer yandan, düzen cephesi her ne kadar çok sayıda kaos, belirsizlik ve iç çatışma yaşasa da neredeyse bir bütün olarak yeni bir rejimin inşası için zemini hazırlamıştır.

Bugünün sosyalist-komünist kadroları açısından bu dönem, gerek devrim stratejisi, gerek toplumsal dinamikler, gerekse ideolojik-politik mücadelenin esasları bakımından geleceğe ilişkin çok sayıda ipucunu barındırmaktadır.

Bizim Tarihimiz İçin Notlar: Gelenekten Geleceğe¹

DENİZ HİKMET DUMAN

100 yıllık tarih kesitinin son çeyreğini ele almaya çalışacağımız bu çalışmanın iki amacı var. Bir; artık başlı başına bir tarih çalışmasının konusu olabileceğini düşündüğümüz TKP tarihinin son evresine ilişkin bilgileri derlemek. İki; önemli bir görev olarak önümüzde durduğunu düşündüğümüz daha bütünlüklü bir siyasal-örgütsel değerlendirmenin zeminini kurmak.

Başlarken bütünlüklü bir siyasal-örgütsel değerlendirme ihtiyacına dair görüş ve önerilerimizi paylaşarak, neyi amaçladığımızı biraz daha açmaya çalışacağım.

Türkiye’de pek çok örneği olan adına “eleştiri-özeleştiri” denilen tarzı doğru bulmuyorum. Özeleştiri adı altında, örgütlerin geçmişlerinin karalandığı, kadroların kişiliklerinin ezildiği, özgüvenlerinin kırıldığı örneklerle dolu süreçlerin yerine, kadroyu ve örgütü geliştiren değerlendirmelerin tercih edilmesi gerekir.

1 Bu çalışma esas olarak 100 yıllık tarihimizin son çeyreğine denk gelen bir dönemin değerlendirmesi olarak tasarlanmış, ancak neredeyse tüm tartışma başlıklarının günümüz sosyalistlerinin sürdürdüğü tartışmalara doğrudan etkileri nedeniyle kısa yazılması mümkün olmamıştır. Dergi makale boyutları nedeniyle alt bölümlere ayırarak ilerleyen sayılarda sürdürme zorunluluğu doğmuştur.

Tarihimizin sağlıklı muhasebelerinin yapılabileceği, eksiklerimizi ve hatalarımızı da dürüstçe değerlendirebileceğimiz bir kültür kazanılması gerektiği açık. Bu, bir bütün olarak Türkiye solunun önemli bir eksiğidir. Birilerini mahkum etmek, taşlamak, suçu faturalamak için değil daha iyisini yapmak üzere, deneyimlerimizin kollektif hafızamıza yerleşmesi için “bilanço” çıkartmayı öğrenmemiz, sosyalist hareketimize bu alışkanlığı yerleştirmemiz gerekiyor.

Türkiye solunun 80 sonrası mücadeleye girmiş kadroları arasında özel bir tarih, daha doğru deyimle sol tarih merakı olduğunu söyleyebiliriz. Güncellikten güç ve enerji bulamayan kadroların, bu ihtiyaçlarını giderme arayışının bir sonucu olarak doğan bu ilginin sağlıklı kaynaklar tarafından karşılanıp karşılanmadığı ciddi bir tartışma konusudur. Örneğin, gerek örgütsel pratikleri gerekse de bir bütün olarak solu değerlendiren esaslı bilanço çalışmaları yapılmamış olması önemli bir eksiktir.

Türkiye solunda başarıların, iyi şeylerin sahibi çoktur ama söz konusu olan başarısızlıklar ve yenilgiler olduğunda karşılıklı suçlamalar dışında çok az şey bulabiliriz. Oysa, hiç kimse veya hiçbir örgütsel yapı hatalardan, başarısızlıklardan azade değildir. Sorumluluk üstlenmiş her kişi ve kollektif için “hesap verme” halkımıza, emekçilere ve devrim-sosyalizm mücadelesine tüm gücüyle katkı koymuş kadrolara karşı bir borçtur.

Türkiye'nin köklü bir dönüşüme uğradığı 2000'li yıllarda, bu dönüşümü engelleyemediğimizi kabul ediyoruz. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ülkemiz devrimci solunun emekçi halkımızın ihtiyaç duyduğu güçte, derinlikte ve yaygınlıkta örgütlenememiş olmasıdır.

Bunun nedenlerinin çok boyutlu olarak kavranması gerekiyor.

Daha devrimci, daha gelişkin ve zaferle sonuçlanacak bir kavgayı birlikte örgütlemek istediğimiz tüm devrimcilere de bir çağrı yapıyoruz bu vesileyle; başarı ve başarısızlıklarımızın birlikte değerlendirilmesinin geleceği birlikte kurmak için önemli bir ilk adım olarak görülmesini isteriz.

Kimi dönemlerinde ağırlıklı sorumluluklarımız olan bir dönemin değerlendirmesini yapmanın, yeni bir kuruluş iddiasının hakkını vermenin zorunlu bir görev olduğu tespitinden hareket ediyoruz.

Sol tarihe bakış: Temel yaklaşım

Türkiye sosyalist hareketi içinde bulunduğumuz dönemin ihtiyaç duyduğu devrimci yanıtları üretebilmek için bir “yeniden kuruluş” yaşamak durumundadır. Bu yeniden kuruluş, en özet haliyle, devrimci sosyalist hareketin tarihini “sahiplenerek içerip aşma” iddiasıyla mümkündür.

Kendi adımıza konuşacak olursak, bizim sahiplendiğimiz ve sürdürdüğümüz miras, Türkiye’de devrimci ve komünist hareketin bütünsel tarihidir. 100 yıl içinde mücadelemiz çeşitli evrelerden geçerek yaşanmıştır. Kuşkusuz pek çok başarının, onurun yanında önemli hatalar ve başarısızlıkları da olan bu tarihin bütün kazanımlarını kendi kazanımlarımız, düşülen bütün yanlışları kendi yanlışlarımız olarak görüyor ve değerlendiriyoruz.

Konuya dair bakışımızın en özet ifadelerinden birisini yansıtan uzunca bir alıntıyla devam etmek yerinde olacaktır. Parti aday üyeleri için hazırladığımız sol tarih konulu eğitim broşürünün giriş kısmından aynen aktarıyorum.

Partimiz, geçmişte her şeyin ideal olduğu bir “altın çağ” arama yaklaşımını da, herhangi bir ülkeye ve herhangi bir döneme ait mücadele deneyimlerini oldukları gibi kopyalama girişimlerini de, geçmişteki anlaşmazlıkların ve polemiklerin oldukları gibi bugüne taşınmasını da yanlış bulur.

Türkiye’de, partimiz, kendisini, 10 Eylül 1920’de kurulan Türkiye Komünist Partisi’nin (TKP) mirasçısı olarak kabul eder. TKP’nin tarihine damga vuran iç tartışmalar ve bölünmeler söz konusu ol-

duğunda, partimiz kendisini bir taraf olarak görmez ve bunları tarihsel bağlamlarına yerleştirerek dersler çıkarmaya çalışır.

Partimiz, kendisini, yalnızca geleneksel TKP'nin değil, başta 1960'lı ve 1970'li yılların TİP'i ve 1970'li yılların TSİP'i olmak üzere, ülkemizde Marksist-Leninist ilkeler temelinde sosyalizm mücadelesi yürütmeye çalışmış olan pek çok partinin ve örgütün de mirasçısı sayar.

1960'lı yıllarda Türkiye'de sol düşüncelerin yaygınlaşmasına ve devrimci mücadelenin toplumsal tabanının genişlemesine katkıda bulunmuş olan gençlik hareketi ve bu hareketin içinden çıkan THKP-C, THKO ve TKP-ML/TİKKO gibi örgütler, 1971 darbesinden sonra bu örgütlerin miraslarını sahiplenen sayısız devrimci örgüt ve hareket, devrimci birikimimizin birer parçasını oluşturur.

Türkiye'nin sosyalist devrimine ulaşabilmek için, bir yandan bu topraklardaki sol mücadele birikimine yaslanmak, diğer yandan da bu birikimi aşmak zorunda olduğumuzu biliyoruz.²

Biraz daha belirginleştirmek için şöyle yazalım, devrim iddiamızı somutlamak istiyorsak, başka şeyler bir yana kendi geçmişimizden doğru dersleri çıkarmak ve bu dersler ışığında mevcut birikimi aşmak zorundayız.

"Bizim Tarihimiz"

Devrimci kadroların tarih kavrayışlarına temel oluşturan çalışmaların bir kaç kategoriye ayrıldığını söyleyebiliriz. Son yıllarda bu konuda önemli pek çok yeni çalışma yapılıyor. Kongre ve

2 TKP Aday Üye Eğitim Broşürü - Cilt 4, 2017, s. 2.

konferans belgeleri, program-tüzük gibi temel metinler, merkez organ kayıtlarının pek çoğu artık kolayca ulaşılabilir duruma gelmiş durumda, bu önemli bir olanak.

Kuşaktan kuşağa ve genellikle kulaktan kulağa aktarıma dayanan parti/örgüt tarihi anlatımları bir diğer kategoriye oluşturuyor. Devrimci ve sosyalist hareket içinde örgütlü olarak yer alıp, “Parti Tarihi” eğitimi almayan herhalde yoktur. Herhangi bir öznenin, ülke ve dünya tarihi gibi kendi özel tarihini de bir ders konusu haline getirilmesi elbette çok doğal. Kimi zaman genel sosyalist hareket tarihi içine yerleştirilen bu dersler ve eğitim metinleri Türkiye solunun genel tarihinin en önemli kaynakları arasındadır, ancak üzücü olan bu sürecin daha ziyade “sözel tarih” kapsamında işlenmesi ve kalıcı yazılı eserlere dönüşüm oranının çok düşük kalmasıdır.

Türkiye solunun tarihi ile en fazla “bilgi” bulabileceğimiz kaynaklar arasında üçüncü sırayı otobiyografik çalışmalar veya daha geniş bir adlandırmayla “anı kitapları” alıyor. Bunların dışında emniyet istihbarat raporlarını, dava dosyalarını, bir de örneklerin yazdığı küfür nameleri de başka bir kalem olarak sayabiliriz.

100 yıl içinde mücadelemiz çeşitli evrelerden geçerek yaşanmıştır. Kuşkusuz pek çok başarının, onurun yanında önemli hatalar ve başarısızlıkları da olan bu tarihin bütün kazanımlarını kendi kazanımlarımız, düşülen bütün yanlışları kendi yanlışlarımız olarak görüyor ve değerlendiriyoruz.

Anılar daha ziyade kişilerin kendilerini merkeze koydukları, kendi durdukları yerden gördüklerini yansıtan çalışmalar olduğu için yazarına bağlı olarak kim zaman çok işlevli olmakla birlikte kimi zaman da öznel ve/veya yanlış bilgilerin yayılmasına vesile olabiliyor. Belli bir özenle, farklı kaynaklarla desteklenerek ve dikkatle değerlendirilmesi gereken çalışmalar olmakla birlikte en yaygın olarak kullanılanlardır.

Döneklerin yazdığı ve maalesef diğerlerine göre daha yaygın okunan çalışmalar ise genellikle “nasıl kandırıldım?” masallarından ibaret. Bu eserleri yazanlar aslında çok iyi insanlardır. Safça, masum hayallerle girdikleri örgütlerde hep haksızlığa uğramışlardır. Zaten örgütlerin hepsi çok kötüdür, berbattır! Bu ve benzeri kafaların ürünü olan eserlerde sağlıklı bir değerlendirme bulmak mümkün değildir. İstihbarat raporları ve dava dosyaları ise genellikle zor ulaşılabilen, ancak konunun uzmanlarının ve/veya yine örgütlerin kullanımına açık olarak arşivlerde yer buluyor.

Örgüt temel metinleri ve tarih eğitimleri bunların tümüne göre kuşkusuz farklıdır ve en işlevli kaynaklar olarak değerlendirilebilir. Ancak yine de bize göre genellikle önemli bir zaaf taşıdıklarını ifade etmemiz gerekir. Örgüt veya partinin birikimini yeni/genç kadrolara aktarmayı amaçlayan bu çalışmalar, bu yaklaşımın bir sonucu olarak “başarı hikayeleri” ile sınırlı bir aktarımla yetinmek durumunda kalıyorlar.

Genellikle örgüt içinde, eğitimlerde ve iç mücadele süreçlerinde kullanılmak üzere hazırlanan “parti tarihi” çalışmaları çoğunlukla birer resmi tarih yazımı örnekleridir. Esaslı bir değerlendirme de içeren çok az sayıda örnek bulunurken, genellikle “örgütsel başarılar tarihi” toplu sunumu özelliği taşırlar. Kiminde açık, kiminde gizli özne olarak bir “abi” kendisini hep hissettirir. Bütün kritik dönemeçlerde, herkesin yanlış yaptığı anlarda hep doğrular yapılır ve bugüne ulaşan süreç düz bir çizgi gibi eğilmeden, bükülmeden hep ilerler...

Uzatmayayım, tarihte böyle bir şey yoktur, olmamıştır ve olmayacaktır.

Türkiye solunun bugün içinde bulunduğu durumun, devrim hedefi ve iddiası taşıyan tek bir kişi için bile “iyi” olmadığı açık olmalı, Türkiye solu bunca yılın mücadele birikimi ile mukayese edildiğinde olması gereken etkinlikte ve güçte değil. Sadece bu veri bile bu “efsane” tarih yazımlarının hiç bir hükmü olmadığını anlayabilmek için yeterlidir. Tüm devrimci kadrolar, benzer efsane anlatıcıları ile karşılaştıklarında tek bir soruyla bu efsaneleri tuzla buz edebileceklerini bilmeliler.

Soru çok basit, “madem her dönem bu kadar iyi, bu kadar doğru ve biricik kararların altına imza attık, Türkiye neden bu halde, sol neden bu halde, ‘biz’ neden bu haldeyiz?”

Bize göre tarih ve/veya bilanço türü çalışmalarda esas hedeflenmesi gereken, üzerinden belli bir zaman geçmiş olan olayların, “soğuma”nın verdiği olanak kullanılarak net ve öze dair bir açıklıkla ortaya konulmasıdır.

Türkiye solunun bir çırpıda sıralanabilecek ve solun neredeyse hiç bir kesiminin muaf tutulamayacağı pek çok zaafından söz edilebilir, bunların tümünün geçmişte kökleri olduğu ve yakın geçmişte de yeniden ürediği gözardı edilemez. Deyim yerindeyse tarihsel birikimimizin bugünün mücadelesini sınırlandıran ağırlıklarından kurtulmak ve eş zamanlı olarak güç verecek öğeleri de sıkıca sahiplenerek bilince çıkartacak çalışmalara ihtiyacımız var, güzelleme veya karalamalar yazmaya değil...

Buradan devamla söylersek, tarihin kahramanlara endeksli yazılmasını temel alan burjuva tarih yazımının içimize sızdırdığı bir yanlış olarak kendi tarihimizi de kahramanlar ve hainler ile yazma eğiliminin geliştiğini saptayabiliyoruz. Kişilere büyük önem atfedilmesini bir küçüklük hastalığı olarak görüyoruz.

Sonuçta sınıflı bir toplumda yaşıyoruz ve elbette devrimci hareket içinde de iyiler ve kötüler var, bir tartışma-ayırışma sürecinde

mutlaka haklı olanlar ve haksızlar da var ancak meseleyi teker teker insanlarla, onların anlık konumları veya tutumları ile tanımlamaya çalışmak sağlıklı sonuçlara ulaşmamıza yetmez. Eğer söz konusu olan siyasal-toplumsal bir örgütlenme ise en “örgüt içi” tartışmaların bile sonuçta siyasal hatta ideolojik bir zemini vardır. Sağlıklı bir yaklaşım bu bütünlüğü de göz etmek zorundadır.

Doğruları ve yanlışlarıyla bu tarih bizim tarihimizdir.

Türkiye ve dünya solunda sıklıkla örneği görülen tarihi kendisiyle başlatma şapşallığına en küçük bir prim verilmemesi gerektiğini düşündüğümüzü de bu vesileyle bir kez daha vurgulamış olalım. Tarihsiz bir gelecek kurmak mümkün değildir, tarihsizlik havada asılı durmayı ve rüzgarın esintisine bağlı olarak savrulup gitmeyi beraberinde getirir.

Ülkemiz ve dünya yeni bir devrimci sürecin içerisinde; binlerce, onbinlerce genç kadro bugün ve yarın bu mücadelenin bir parçası haline geliyor, sorumluluklar üstleniyor. Büyük bir ihtimalle Türkiye devrimine önderlik edecek bu yeni kadrolara karşı en önemli sorumluluklarımızdan birisi, geçmiş devrimci birikimin sağlıklı biçimde aktarılmasıdır. Her dönem yine ve yeniden neredeyse “sıfır” noktasından başlamak zorunda kalan devrimci ve komünist hareketin sürekliliğine bir katkı sağlayabilmek son derece önemlidir.

TKP adının alındığı ilk dönemde çokça tartışılan gelenek ve sol tarih konularında son derece sağlıklı bir tez geliştirmiştik, bugün de aynı bakışın merkeze alınmasında son derece büyük bir yarar var:

Sol tarihin derslerinden yararlanabilmek için geçmişe kompleksiz yaklaşmak gerekir. Tarihin herhangi özgün bir kıvrımının bugüne doğrudan izdüşümü bir komplekstir. Bunun yerine yapılması gereken tarihsel referanslarımızı olabildiğince geniş tutmak, öznellikler yerine güncel değerini sürdüren siyasal hesaplaşmalara dayanan sınır çizgileri çekmektir. Solun tarihinin,

diğerlerini dışlama pahasına şu veya bu kesitini değil, bütününi sahiplenmek, arayışımızın geçmişle değil gelecekle ilgili olmasını sağlayacaktır. Geçmişe sağlıklı bir bakışın ön koşulu budur.

Tüm yazdıklarımızın aynı zamanda bundan sonraki yürüyüşümüzün temellerini oluşturan köşe taşlarını oluşturduğunu da bu vesileyle paylaşmış olalım. Bugünümüz ve yarınımız, kuşkusuz süreklilik ve kopuş diyalektiğinin belirleyeceği bir ekseninde, ancak mutlaka bu tarihin bir ürünü olarak şekillenecektir.

Yakın tarihin arefesi

TKP'nin tarihi açısından "örgütsel" bir süreklilik ile ilerleyecek olursak 10 Eylül 1920'de kurulan TKP'nin, 1987 yılında TİP ile birleşme kararı aldığını ve 1988 yılında Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP) kuruluşuyla bir dönemi kapattığını söyleyebiliriz. Sovyetler Birliği'ndeki Gorbaçov dönemi açılımlarının ideolojik çizgisini yansıtan TBKP, adında "komünist" sözcüğünün bulunması ve Kürt sorunuyla ilgili yaklaşımları gerekçe gösterilerek Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. TBKP üyeleri, 1991 yılında kurulan Sosyalist Birlik Partisi'ne (SBP) katıldı. Anayasa Mahkemesi'nin bu parti hakkında da kapatma davası açması nedeniyle feshedilen SBP'nin yerine, 1994 yılında, aralarında Kurtuluş'un da bulunduğu bazı örgütlerin ve çevrelerin katılımıyla, Birleşik Sosyalist Parti (BSP) kuruldu. BSP ile Devrimci Yol geleneğinin sürdürücülüğünü yapan başlıca gruplardan birinin birleşmesiyle, 1996 yılında Ufuk Uras'ın Genel Başkanı olduğu Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin (ÖDP) kuruluşu gerçekleşti.

Bu geçiş sürecine TBKP'nin kuruluşundan itibaren çeşitli aşamalarında karşı çıkan, hiç katılmayan ya da katılıp parti çizgisine muhalefet eden ve farklı dönemlerde kopuş yaşayan çok sayıda farklı grup, TKP'nin gerçek sürdürücülüğünü yapma iddiasıyla siyasal faaliyet yürüttü, yürütmeye devam ediyor. Ancak bunların hiç birisinin küçük bir toplumsal karşılık bile yaratamaması nedeniyle Türkiye'de görece daha geniş kamuoyunun

yakın geçmişte siyasal mücadelesini izlediği Türkiye Komünist Partisi, bu sürecin tümüyle dışındaki başka bir kulvardan gelişmiştir.

Kasım 2001 itibariyle yasal alanda kendisini ifade eden TKP, 11 Kasım 2001 günü Ankara’da toplanan Sosyalist İktidar Partisi Olağanüstü Kongresi’nde tüzüğün birinci maddesinde yer alan parti adınının değiştirilmesiyle kuruldu. Bu bilgiyi temel alarak önce 2001 Kasım’ına kadar gelen sürece dair bir özet sunalım.

Sosyalist İktidar evresi

Sosyalist İktidar Partisi’nin örgütsel orijini Türkiye İşçi Partisi içinde 1978 yılında yaşanan bir dizi tartışma sonrasında parti dışına çıkan ve kısa bir süre sonra “Sosyalist İktidar”³ isimli bir dergiyle kendisini ifade eden bir kadro topluluğudur.

1978 yılı Türkiye sol tarihinde önemli bir kırılma yılıdır, belli başlı tüm örgütlerde birbirine benzer nitelikli tartışmalar ve bu tartışmaları izleyen kopmalar ve kuruluşlar yaşanır. TİP’den Sosyalist İktidar, TKP’den İşçinin Sesi, TSİP’den TKP-B ve örneğin THKP-C geleneğinde ise Devrimci Sol kopuşu aynı yıl içinde kısa aralıklarla gerçekleşmiş ayrışmalar ve yeni kuruluşlardır.

Bunun bir tesadüf olması mümkün değil. Gelen yenilgiyi sezmenin veya yenilginin artık gerçekleştiğine inanmanın, geçmişe dönük eleştirilere ve yeni arayışlara yol açtığını söyleyebiliriz.

1977-1978 yılları, 12 Mart’ın hemen sonraki yükseliş ile 12 Eylül 1980 kesin yenilgisi arasındaki sürecin gerçek kırılma noktasıdır. Bu uğrakta, insanlar adlarını tam koyamamaları, kesin kavramlara ve yargılara yönelmeseler bile, bindikleri dalganın kırıldığını, inişe geçildiğini sezebiliyorlardı. Kısa-

3 Derginin künyesi şöyledir. Sahibi: Savaş Al, Yazı İşleri Sorumlusu: İlhan Akalın, Genel Yayın Yönetmeni: Metin Çulhaoğlu. Her üç isminde TKP’nin 2014 ayrışması sonrası gelişen sürecin sonunda Türkiye İşçi Partisi kuruculuğu sorumluluğunu üstlendiğini de not etmiş olalım.

cası, Türkiye solunun hemen her öbeği, nereye gideceğini kestiremediği, artık denetleyemediği, ama kıyısında da duramayacağı bir akışın içinde yer aldığını farkediyordu.

Tepki iki yönlü olmuştur. Duruma, hafif geri çekilerek, kendini kollayarak, daha az öne atılarak, sırtını daha sağlam yerlere dayanarak ve elbette yola çıkarken benimsenen program, tez ve öngörülerini yumuşatarak uyum sağlamaya çalışanlar bir yanda; öne atılanlar, ipleri koparanlar, gemileri yakanlar, köprüleri atanlar ve elbette buldukları yeri “sağa kaymakla” eleştirenler diğer yanda.

Sosyalist İktidar ikinci yönelimin sonucudur.⁴

12 Mart 1971 sonrası süreçte kapatılan TİP 1975 yılında ikinci kez kurulurken hazırlanan program oldukça gelişkindir. 60'lı yılların sonuna doğru yoğun biçimde süren tartışmalarda belirginleşen teorik-ideolojik zemin bu program aracılığıyla siyasal bir hüviyet kazanmıştır. Ancak çok sık ifade edilen biçimiyle söylecek olursak, 1. TİP görece geri programını pratik olarak fazlasıyla aşan bir süreç yaşarken, 2. TİP dönemi gelişkin programına rağmen örgütsel ve siyasal açıdan etkisi sınırlı bir parti olmuştur. 1977 seçimlerinde yaşanan ağır yenilginin ardından TİP içinde başlayan tartışma, parti merkez yönetiminde sosyalist devrim programından uzaklaşma eğilimini geliştirmiştir.

Bu önemli bir noktadır ve Sosyalist İktidar çevresinin doğumuna giden sürecin en önemli boyutu budur. Çünkü TİP'in “yayın organı” durumundaki Yürüyüş dergisini yöneten ve başını Yalçın Küçük'ün çektiği partililer, tam tersine, TİP'in geleneksel hattının derinleştirilip geliştirilmesi ekseninde bir yayıncılık faaliyeti sürdürmektedir. Yürüyüş dergisi aracılığıyla ifade edilen görüşleri benimseyenlerin tasfiyesi, derginin sorumluluğunu

4 Metin Çulhaoğlu: “20 yıl sonra Sosyalist İktidar”, içinde Sosyalist İktidar Yazıları 1979-1980, Gelenek Yayınları, s. 5.

yürüten Yalçın Küçük'ün anti-sovyetizm ve anti-komünizm suçlamalarıyla partiden atılmasıyla başladı.⁵

Sosyalist İktidar dergisi, bu tasfiye sürecinde parti dışında kalan kadroların yan yana geldiği bir zemindir. Ekim 1979'da yayına başlayan Sosyalist İktidar, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yayınına devam edemedi. Buradan da anlaşılacağı üzere bu çıkış ciddi anlamda örgütsel bir düzleme taşınmamıştır. Bu hamle, bir örgütsel çıkıştan daha çok partili geleneğin teorik ve siyasal açıdan zorlanmasına odaklanmış bir deneme olarak düşünülebilir.

Sosyalist İktidar'ın ana tezi, Türkiye'de bir devrimci durumun yaşanmakta olduğu, buna karşılık devrim yapabilecek bir sosyalist öznenin yokluğu nedeniyle bu devrimci durumun kaçırılmış bir fırsat anlamına geldiği, bir sonraki devrimci yükseliş döneminde benzer bir sorunla karşılaşılmasında için hazırlık yapılması gerektiğidir. Bu hazırlığın en önemli bileşenlerinden birinin Türkiye solunda o zamana kadar hakkı verilememiş olan "teorik ihtilalcilik" olacağı söylenmektedir.

Sosyalist İktidar çıkışını da bir parçası gördüğümüz, dönemin "sol kopuş" örneklerinin 12 Eylül'e kadar süren evresi fikir ve program planında sınırlı kalmış, derinleştirilmesi ve "yeni bir kuruculuk" atfedilebilecek biçimde geliştirilmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle 12 Eylül öncesi bütünlüklü bir ileri sıçrama gerçekleşmemiştir.

TİP'ten Sosyalist İktidar kopuşunun ayırt edici bazı tutumlar geliştirmesi değerlidir ama bu değerlendirmeyi kökten değiştirmemizi gerektirecek kapsamda değildir. Zamanın çok hızlı aktığı bu kesitte çok küçük ölçekli bu deneyimden kalan örgütsel süreklilik sınırlıdır. Fakat bütün bu sınırlılıkların tersine sosyalist iktidar vurgusunun öne çıkması geleceği şekillendirecek temel perspektifi oluşturmuştur.

Sosyalist İktidar dergisinde, sosyalist devrimci bir açılımın ken-

5 Yalçın Küçük'ün TİP Disiplin Kurulu'na "Parti Tarihine Katkı" başlığıyla sunduğu ve maalesef yayınlanmamış olan "savunma" yazıları dönemi anlamak açısından çok önemli bir kaynak olarak hatırlatılabilir. Tartışmanın daha kolay ulaşılabilir bir diğer belgesi, TİP Ankara İl Kongresi'ne sunulan "Karşı Oy Yazısı" ise Gelenek dergisinde yayınlanmıştır.

disine muhatap ve ittifak konusu olarak devrimci demokrasiyi alabileceğine ilişkin saptamalar, geleneksel sol için bir ilktir. Geleneksel solda o ana kadar daha ziyade “goşizm” olarak tanımlanan ve düşmanlaştırılan bu akım 12 Eylül öncesinde düpedüz bir toplumsal dinamik haline gelmişken bunu “işçi sınıfı hareketine düşman-sapkın akım” olarak görmek yerine bir ittifak unsuru olarak tanımlamak önemli bir farklılıktır.

12 Eylül sonrası ve Gelenek öncesi

12 Eylül darbesiyle birlikte Sosyalist İktidar'ın yayınına son verilmiş ve zaten kurulamamış olan örgütsel ilişkiler fiilen dağılmıştır. Darbeden sonra, derginin merkezinde duran az sayıda kişi birlikteliklerini sürdürerek, 1986 yılında çıkarmaya başlayacakları derginin adıyla anılacak olan Gelenek hareketinin (ve örgütünün) çekirdeğini oluşturur.

12 Eylül koşullarında gerçekleşen bu ilk örgütsel var oluş kaçınılmaz olarak çok dar bir bileşimle yola çıkmak durumunda kalmıştır.

İlk evrede, Sosyalist İktidar'dan arta kalan dar bir kadro topluluğuna yaslanan bir örgütsel yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemin sınırlı olanaklarına rağmen, daha sonra Gelenek hareketinin taşıyıcılığını üstlenecek yeni ve genç kadro topluluğunun ilk çekirdeğinin oluşturulması başarılmıştır. Siyasal süreçlere müdahale çabasına girmeyi gerçekçi saymayan bir temel değerlendirme ekseninde, solda yeni bir ön birikim döneminin yaşanması gerektiği saptanarak hareket edilmiş, teorik yapılanma ve kadrolaşmanın temeli atılmıştır.

Konuyla ilgili kamuoyunun çokça dile getirdiği bir konuyu da atlamış olmayalım, Yalçın Küçük TİP'ten ayrılış ve Sosyalist İktidar dönemi açısından önemli bir isim olmakla birlikte daha sonra Gelenek-STP-SİP sürecini sırtlanacak kadro topluluğu ile Yalçın Küçük arasındaki örgütsel hukuk 1982 yılı itibariyle bir daha en küçük bir ilişki olmayacak biçimde bitirilmiştir. Dolayısıyla, Sosyalist İktidar çevresini önce Gelenek'e, ardından diğer siyasal-örgütsel pratiklere taşıyan hattın oluşumunda ve gelişi-

minde Yalçın Küçük'ün etkisi ve sorumluluğu hiç olmamıştır. Zaten çok sınırlı bir kadro topluluğunun içinde yaşanan bu ayrışmayı, Gelenek dergisi ile kendisini ifade edecek olan ve Metin Çulhaoğlu'nun temsil ettiği kadroların bir örgüt inşa etmek konusundaki iddialarıyla, geride kalan yaklaşık 40 yıl boyunca hiç bir örgütsel sürecin parçası olmayı tercih etmeyen Yalçın Küçük'ün aydınları merkeze alan bir çıkış arayışının örtüşmemesi olarak ifade edebiliriz. Küçük, önce Eylül dergisi isimli bir denemeye girişmiş, bunun mümkün olmadığı ortaya çıkınca Aydın Üzerine Tezler'in birinci cildinin 1984 yılında yayımlanmasıyla başlayan süreç "Aydınlar Dilekçesi" adımıyla ulaşabileceği en üst noktaya varmıştır.

Gelenek

1980'li yılların ikinci yarısıyla birlikte solda yayıncılık alanında bir canlanma, bir hareketlenme başlar. Hareketin gelişimine fikri katkı koymaya devam etmekle birlikte cezaevinde olduğu için fiilen sürecin bir parçası olması mümkün olmayan Çulhaoğlu'nun 1986'da cezaevinden çıkışından kısa bir süre sonra Gelenek dergisi yayına başlar.

Gelenek 1986 Kasım'ında aylık bir dergi olarak okurla buluştuğunda, bu adla anılacak bir örgütsel yapı, kuruluş evresini tamamlamış bulunuyordu. Bu kuruluşa en fazla emek veren dönemin gençlerinden birisinden okuyalım.

Türkiye solunda eski aktörlerin "yeniyiz yeni" diye ortalığa dökülmeye başladığı ve ağzını açan ya da kalemini oynatan herkesin geçmişin özeleştirisini verdiği (ya da verir gibi yaptığı) bir sırada Gelenek adıyla bir dergi çıkarmak düpedüz cesaret işidir.

Kendinde kadroların havayla temas etmesini sağlayan bu cesur adımda Metin Çulhaoğlu'nun özel bir katkısının olduğunu söylemek olup bitenleri kişiselleştirmek anlamına gelmez. Bu tür konular-

da rastlantılara pek yer yoktur. Burada özel katkıya işaret edilmesi yaratılan birikimin özelliklerinin daha kolay kavranabilmesi için tercih edilmiştir. Siyasette havayla temasın zorunluluk haline geldiği, havasızlık öldürmeyip yavaş yavaş çürütmeye başladığı için havasız kalanlarca anlaşılabilir.⁶

Gelenek, bir dergi olarak henüz ilk sayısı çıktığında, hangi konuda hangi doğrultuyu işaret edeceği belirginlik kazanmış bir yayındır. Dergi, Türkiye solundaki tartışmalara ortodoks marksist bir çizgi ile yaratıcılığı birleştirerek müdahil olmaya çalışacak, bir misyon olarak hep örgütsel inşaaya çubuk bükülen bu dönem hareket açısından yeni bir kadrolaşma süreci olarak işleyecekti.

Dışarıdan anlaşılması pek kolay olmayan netliklerinden birisine örnek vermek için ilk sayının ilk yazısından bir örnek verebiliriz:

Somutluktan kesinkes kopmamak koşuluyla, marjinal konumun belirli bir nesnelliği, nicelik sahibi olduğu halde öncü olamayanlardan daha iyi kavrama şansı bile vardır. Türkiye’de marjinalliğin bu özgül ve geçici gücünden, zamanında mutlaka yararlanmak gerekir.⁷

Neredeyse “marjinalliği övgü” olarak görebileceğimiz bu satırların yazılabilmesi için net bir bakışa, belli bir özgüvene sahip olmak gerekir.

12 Eylül’den sonra kendisini geçmişin karalanması, esas olarak solun temel kavram ve kategorilerinin reddiyle ortaya koyan, dönemin diliyle “sivil toplumculuk” olarak ifade edilen liberalleşme tepe noktasına ulaşır. En çok örgütlülüğe düşmanlık ile kendisini gösteren ve 90’larda yeni biçimler alarak etkisini

6 Kemal Okuyan: “Sosyalizm mücadelesinin neresindeyiz?”, Gelenek 66, Ağustos 2001, s. 19.

7 “Gelenek Gündemi”, Gelenek 1, Kasım 1986, s.15.

Türkiye solunun bugün içinde bulunduğu durumun, devrim hedefi ve iddiası taşıyan tek bir kişi için bile “iyi” olmadığı açık olmalı, Türkiye solu bunca yılın mücadelesi birikimi ile mukayese edildiğinde olması gereken etkinlikte ve güçte değil. Sadece bu veri bile bu “efsane” tarih yazımlarının hiç bir hükmü olmadığını anlayabilmek için yeterlidir.

artıran “sol liberalizm”, solun tüm bölmelerinin üzerinde önemli etki yaratmış, özellikle SSCB’de yaşanan çözülme sonrası solun bir “varlık-yokluk” noktasına itilmesine neden olmuştur.

Ortalama sol akıl, yaşanan geri çekilişi ve yenilgileri esas olarak solun hatalarıyla açıklama eğilimi ile kendini ortaya koyarken, solun genelindeki temel soru “nerede hata yaptık?” olarak belirginlik kazanıyordu. Dönem, bir tür “günah çıkartma” dönemidir.

Gelenek, geçmiş yenilginin sorumluluğunu doğrudan taşımıyor olmanın da avantajıyla herkesin geçmişteki hataları aradığı bu dönemde doğruların ve değişmemesi gerekenlerin altını çizerek kendine yer açmaya çalışmış ve başarılı olmuştur. Gelenek’in en başarılı yanı budur.

Gelenek esas olarak çok iyi bir savunma hattı örmüştür.

Örneğin hemen herkesin kurtulmak için sıraya girdiği Stalin tartışmasına sivriltilmiş Stalin ısrarıyla yanıt vermek bunun bir yanmasıdır. Sovyet deneyine ilişkin, kimi makul eleştirilere bile prim vermeyen yaklaşımlarda, örgüt tartışmalarında merkeziyetçiliğin

aşırı denebilecek düzeyde vurgulanmasında vb. hep bu mevzii-lerdeki geri çekilişin çok ağır bedelleri olacağına ilişkin bir temel yaklaşımın bulunduğu söyleyebiliriz.

Gelenek'in ilk sayılarında klasik partili geleneğin ötesine geçen bir teorik yaratıcılık, ideolojik şiddet belirgin bir yer taşır. En ilginç esas yaratıcı gücünü deyim yerindeyse muhafazakar bir konumda ısrarcı olunmasından almış olmasıdır.

Sosyalist iktidar perspektifi ve sosyalist devrimci hattı merkeze koyan, çubuğu örgüte büküp aşırı merkezîyetçi bir iç kültür geliştiren, sosyalist kuruluşun tüm uğraklarına kıskançlıkla sahip çıkan, Bolşevizmin Jakobenezmden devraldığı devrimci mirasa özel bir yer veren, bunun üzerinden esas olarak bir kadro örgütü olmayı hedefleyen yaklaşım kuruluş yıllarının köşe taşlarını oluşturur. En yoğun saldırıya uğrayan başlıklardan birisi olan "sosyalist birey" tartışmalarının da dönemin Gelenek yazıları arasında belirgin bir ağırlık taşıyor oluşunu vurgulamak gerekir. Bu kuruculuk iddiasını sırtlanacak kadroların yaratılması çabasının gereğidir.

Bu dönem Gelenek dergisinin sol kamuoyunda tanınmaya başladığı, teorik yapılanma ve kadrolaşma hamlesinin bir adım daha ileri taşındığı bir evre olarak tanımlanabilir. Sosyalizm mücadelesine Gelenek ile giren bir kuşak yavaş yavaş şekillenmeye başlamış, belli bir birikime ulaşmış olan Gelenek hareketi, kimi karakteristik özelliklerini kazanmaya başlamıştır.

Gelenek, solu geleneksel sol, devrimci demokrasi ve yeni sol olarak tasnif ediyor, kendisini geleneksel solun içine yerleştiriyordu. Ancak bu tercih, söz konusu kesimdeki reformist ve tasfiyeci eğilimlerle bir ortaklık anlamına gelmiyordu. Gelenek yalnızca 80 sonrası yükselen yeni solcu akımlara değil, geleneksel solun ana eğilimlerine karşı da kuvvetli bir ideolojik mücadele yürüterek kendine yer açmaya çalışmıştır. Daha açık yazmak gerekirse Gelenek, TİP, TSİP ve TKP'ye rağmen ve onlarla mücadele süreci içinde örgütsel bir kuruluş yaşamıştır.

Gelenek, bir süreklilik iddiası da taşıyan kopuşçu bir yönelimdir. İlk dönem “Gelenekçilik”, sürdürücüsü olduğunu iddia ettiği geleneksel solun aşılması iddiasıyla birlikte anlam kazanır.

12 Eylül sonrası sağlıklı bir yeniden yapılanma ancak bir yenisinden kuruluş üzerine bina edilebilirdi. Yenileni şiddetli bir kopuşla aşmadan kimlik, kişilik kazanılması mümkün değildi. Bu özellikleriyle Gelenek, gerek geleneksel solda gerekse devrimci demokraside gözlenen liberal/sivil toplumcu yönelimlere, tasfiyeciliğe, işçi sınıfının rolünü ve Marksist- Leninist geleneği kökten sorgulama girişimlerine tepki duyan kesimler için çekim merkezi haline gelir.

Gelenek dönemi için özetle söylenebilecekleri şöyle toparlayabiliriz.

Gelenek, bir yanda 12 Eylül savrulmalarının sürüp gittiği, diğer yanda çatırdayan ve sonunda çöken “reel sosyalizm” deneyiminin tetiklediği her tür liberal saldırının en güçlü döneminde Marksizm ve Leninizm’i savunmuştur. Reel sosyalizm deneyimi ve onu önceleyen Ekim Devrimi pratiği ikirciksiz biçimde savunulmuştur.

Türkiye’de devrimci/sosyalist/komünist hareketin tarihine doğru ve tutarlı bir yaklaşımın geliştirilmesi için çabalamış, klasik şabloncu açıklamaları aşan bir yorum geliştirerek kendisini bu temelde yeniden kurmayı başarmıştır.

Sosyalist Devrim çizgisini savunmaya devam etmiş, bu tezi devrimci bir temelde zenginleştirip geliştirmiştir.

Gelenek yenilmemiş olmanın avantajlarıyla başladığı yeni yolculukta önemli bir birikim oluşturmuş, ancak belli bir büyüme/gelişme sürecinden sonra ise kavga etmemiş/savaşmamış olmanın dezavantajları da belirgin bir biçimde pratiğine yansımıştır.

Partileşme arayışlarından STP’ye giden süreç

Takvimler 1980’li yılların bitimine doğru ilerlerken Türkiye so-

lunda “yasal” veya “açık” parti tartışmaları solun hemen hemen tüm kesimlerini kapsayan bir genişlik kazanmış ve Gelenek de bu tartışmalara katılmıştır.

Gelenek arşivi incelendiğinde hızla görülebilecek örnekler ve yayın tarihleri bu açıdan bir fotoğraf çekmemize yardımcı olabilir: “Sol Parti Hangi Zemine Oturmalı” (Gelenek 7, Mayıs 1987); “Sol Parti: Dünün Deneyimleri, Bugünün Tartışmaları” (Gelenek 9, Temmuz 1987); “Legal Parti için Programatik Öneriler” (Gelenek 18, Haziran 1988); “Sol Parti ve Solda Durum Saptaması” (Gelenek 25, Temmuz 1989). Gelenek’in Ağustos 1989 tarihli 26. kitabının ise “Solda Birlik Sorunu ve Örgüt Terorisi” dosyasıyla yayınlandığını ve özel olarak partileşme ile ilgili yazılara ayrıldığını görebiliyoruz.⁸

Konu olmuşken ilgili sayının Gelenek imzalı başyazısından bir bölümü de buraya almak da fayda görüyoruz.

Peki Gelenek nasıl bir tavır sergileyecek?

Bu soruya son derece açık ve basit bir cevap vermek istiyoruz:

Biz, bu sürecin bir legal sol parti ile meyve vermesini istiyoruz. Böyle bir partinin mümkün olan en fazla eğilimin katılımıyla oluşmasının işlevsel açıdan en uygunu olduğunu da düşünüyoruz. Bunun nedenlerini başka yazılarda ayrıntılandırmış bulunuyoruz. Kendimizi her boyutuyla ve her anlamda geleneksel solun radikal bölmesinde görüyoruz. Örgütsel birliğin daha çok bu küme için bir sorun olduğunu açıkça belirtiyoruz. Ancak, bu küme ile sınırlı bir legal sol parti veya yasal odaklaşmanın hiçbir yarar getirmeyeceğini de ısrarla vurguluyoruz. Bu nedenle:

8 Türkiye solunda partileşme ile ilgili Gelenek yazıları elbette bu seçmelerden ibaret değildir. Partileşme tartışmaları, 1989 Ağustos ayında başlayan “Kuruçeşme Tartışmaları” ile yeni bir evreye girmiştir ve ilgili Gelenek yazıları bu süreçle birlikte önemli bir içerik değişimiyle sürmüştür.

Birleşik girişim sürecinde herhangi bir kümenin tek başına girişeceği veya devam edeceği bir “birlik” sürecinde yer almayacağımızı, girişimin diğer herhangi bir kümeden hiç değilse bazı eğilimleri ikna etmesi gerektiğini kesin olarak açıklama ihtiyacı duyuyoruz. Bu açıklamayı yaparken, daha baştan sınırlı yola çıkacak bir süreç ile, giderek yeni ayrışmalara ve birliklere yol veren bir girişim arasında bir ayırım yapıyoruz.

Biz, kendi olanak ve etkinliğimiz oranında, birleşik girişim sürecinin geniş bir katılım ile yola konulmasından yana katkımızı sürdürmeye devam edeceğiz. Tüm sosyalistlerden aynı doğrultuda bir yaklaşımı talep ediyoruz...⁹

Önce “Kuruçeşme süreci”, daha sonra “BTDK tartışmaları” ve son olarak “Devrimci Sosyalist Blok” adı verilen bu süreçlerden Gelenek 1990 yılı Ağustos ayında ayrılmıştır.¹⁰

Gelenek’in, Türkiye solunun önemli bir kesiminin temsilcilerini ve kadrolarını tanıdığı bu sürecin, 1990-92 dönemine denk gelen, teori-siyaset-örgüt üçgenindeki mesafelerin yeniden düzenlenmesi anlamındaki bir tür paradigma değişimine önemli etkisi olmuştur.

Örneğin, ideolojik ve siyasi olarak heterojen bir legal partinin sol (leninist) kesimi olmayı öngören bir yaklaşımla hareket edilmiş olması bugün pek hatırlanmayan, fakat hareketin merkezi eğilimini en açık biçimde yansıtan yaklaşımdır.

Gelenek, partileşme sürecini başka bir çerçevede sürdürmek için BTDK toplantılarından ayrılır. Sembolik olarak ve muhataplarını şaşkırtan bir “kalabalık” ile toplantıları terk eden Gelenek, bu adım sonrasında 10 Eylül çevresi ve TSİP’li bir grup ile birlikte

9 “Birleşik Girişim Üzerine Yaklaşımımız”, Gelenek 26, Ağustos 1989, s. 10.

10 Gelenek’in bu sürece katkıları, Metin Çulhaoğlu ve Aydın Giritli’nin ilgili toplantılara fiili katılımının yanı sıra, Gelenek kimliğiyle verilen tebliğlerden oluşmaktadır. Tüm bu tartışmaları ve Gelenek’in tavrını incelemek için Birlik Tartışmaları Düzenleme Kurulu (BTDK) tarafından 5 sayı yayınlanan çalışmalara bakılabilir.

parti çalışmalarını yeni bir içerikle sürdürmeyi dener. Çalışmaların ortaya çıkardığı gereksinim doğrultusunda kısa süreli bile olsa “İşçi Partisi Yolunda Bülten”in yayına başlaması hem bir partiye işaret etmesi hem de Gelenek’in meseleyi ele alışındaki ciddiyeti göstermesi açısından önemlidir.

Önce TSİP’liler kendi başlarına kalmak istediklerini ifade eder, buna rağmen 10 Eylül ve Gelenek tarafından devam ettirilen partileşme çalışmalarına Emek çevresi dahil olsa da “birlik” adına bir sonuç almak mümkün olmaz. Gelenek “zorunlu olarak” yola kendisi devam etmek durumunda kalmış, kendi kimliği üzerinden bir partileşme sürecine yönelmiştir.

Partili mücadeleye giriş: STP’nin kuruluşu

Birkaç yıllık süreç sonunda geniş çerçeveli, reformistlerden yeni solun radikal kesimlerine kadar oldukça geniş bir bileşime sahip olması için çabalanan “sol parti” fikrinden geriye bir şey kalmamış, Gelenek açısından hedeflenene göre epey daralan bir model gündeme gelmişti. Buna rağmen 1992’nin başında çalışmalar hızlandırılır. Önce bir gazete çıkarılır, ardından hazırlanan program taslağı, tartışmaya açılır. Ağustos 1992’de düzenlenen Konferans’ta alınan karar doğrultusunda Sosyalist Türkiye Partisi’nin yasal kuruluşu 6 Kasım’da gerçekleştirilir. Ekim Devrimi’nin 75. yıldönümünde yasal olarak kurulup faaliyete başlayan STP, Gelenek hareketinin parti kuruluşu için yeterli “ön birikime” sahip olduğu ve partileşmenin tamamlandığı anlamına ise gelmiyordu.

O dönemin resmi parti yazımına atıfla söylersek, “Parti kurma kararımız, söz konusu biriktirme sürecini ileri çekmek için ara evre”dir.

STP, bir direnç odağı oluşturmak açısından önemli bir adım olmuş ancak bunun ötesinde bir toplumsal önem kazanamamıştır. Kısa süren siyasi hayatı, Anayasa Mahkemesi’nin o dönem rutin hale getirdiği “bölücülük” gerekçesiyle parti kapatma davalarından birisinin hedefi olmasıyla son bulur. Programda yer alan “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ibaresi gerekçesiyle

kapatma davası açılmasının kısa bir süre sonrasında, sürecin kapatmaya gideceği kesinleştiği için karar beklenmeden yeni bir partinin Sosyalist İktidar Partisi adıyla kurulmasına karar verilir.

SİP

STP hakkında süren kapatma davası nedeniyle biraz da “teknik” bir sorunu çözmek üzere kurulan SİP, kuruluşundan kısa süre sonra uzunca bir süredir birikmiş iç gerilimlerin artık taşınmamasının sonucu olarak bir ayrışmayla karşı karşıya kalır.

Bu ayrışmaya bugünden baktığımızda bir kaç temel neden sıralamak mümkün.

En önemli sorun, partileşme sürecinin beklenen ölçekte yeni kanallar açamamış olmasıdır. Bu duruma karşı gelişen refleksler esas olarak iki farklı iradenin doğmasına neden olmuş, SİP’te devam eden kadro topluluğu bildiğini yapmayı, örgüt içine dönmeyi ve bunun gereği olarak örgüt içi mekanizmalarda kontrolü ele almayı tercih etmiştir. Bunun doğal bir uzantısı “büyüme beklentisi” ile oluşmuş mekanizmaların tasfiye edilmesidir.

Dönemin iç yayınlara yansıyan en önemli tartışmasının “içe doğru önderlik” ve “dışa doğru önderlik” olması da bunun bir göstergesidir.

Bunun sonucu olarak Sosyalist Politika kolektifini oluşturarak BSP-ÖDP sürecine katılan yoldaşlarımızın, Gelenek’in birlik tartışmalarının başındaki pozisyonuna uygun tutum geliştirdiklerini söyleyebiliriz. SİP ise “geniş sol parti” fikrini BSP-ÖDP deneyinde yeniden zorlamak isteyenlerle yolların ayrılmasından sonra kendisini “sol parti” fikrinin bütün uzantılarının terkedilmesi anlamında “yeniden” kurmak durumunda kaldı.

Görece genç ve hareketli bir kadro topluluğunu ayrışmanın “devrimci” tarafını temsil ettiklerine ikna eden SİP’in yeni önderliği, bunu pratik olarak göstermek üzere yükselmekte olan krizin hassas noktalarına dair kendi tarihlerinin en cesur adımlarını atmak zorunda kalmıştır.

Bu noktalardan ikisinin diğerlerine göre özellikle öne çıktığını söyleyebiliriz: Kürt dinamiği ve mahalle dinamiği. Bunların siyasal temsiliyetlerini üstlenen Kürt Özgürlük Hareketi ve devrimci demokrat akımlarla SİP arasındaki yakın ilişkilerin olduğu bu dönemin böyle bir arka planı vardır.

1994 yılında günümüzde Halk Cephesi adıyla siyasal mücadelesini sürdüren Haklar ve Özgürlükler Platformu ile kurulan “Sömürü ve Zulme Karşı Güçbirliği” bunun bir yansımasıdır.

1994 yerel seçimlerine parti olarak katılma olanağı bulunmayan SİP, belli merkezlerde bağımsız adaylar göstermişken seçimlerin, DEP’e yönelik kontrgerilla saldırılarının şiddetlenmesinin üstüne seçimlerden çekilme kararı almış ve DEP’in yanı sıra boykot çağrısı yapmıştır.

Hemen ardından 1995 Aralık milletvekili seçimlerinde bu sefer HADEP’in merkezinde durduğu Emek Barış Özgürlük Bloku kurulmuştur. SİP Genel Başkanının İstanbul 2. Bölge’den 1. sıra milletvekili adayı olarak HADEP listelerinde yer alması, adaylık açıklamasını daha üzerinden 1 yıl bile geçmemiş bir katliamın yaşandığı Gazi Mahallesi’nde yapması bir tesadüf değildir.

Bu “zorunlu” yönelimlerin, sonuç alıcı etkileri de olmuştur. Gerek emekçi mahallelerine yönelik çalışmaların, gerekse 1995 seçimlerinin SİP açısından önemli siyaset dersleri çıkartılmasını, devrimci demokrat örgütlenmeleri ve Kürt hareketini yakından tanımayı sağlayan önemli bir deney olduğu bilinmelidir. Parti ilk defa bu zeminlerden de kadrolar kazanmaya başlamıştır.

1999’da yaşanan ayrışmaya kadar olan döneme baktığımızda dönemin SİP için alışıldık yasal parti formlarına uymayan, esas olarak yoksul mahallerdeki emekçiler-yoksullar içinde örgütlenen ve bu kadro yapısının kendisini kolayca ifade edebileceği bir eylem hattına sahip militan bir profil sergilediğini söyleyebiliriz. “SİP Dönemi”, içeride 94 ayrışmasının, dışarıda ise gerek devrimci demokrat hareketlerin, gerekse ÖDP deneyiminin sıkıştırılmasıyla önceki ve sonraki evrelere göre devrimci iddiaların aynı zamanda pratik karşılıklarının da ağır basmasıyla ayırt edilebilir.

Bunun sonucu olarak SİP, 90'lı yılları, geçmişin organik devamı, mirasçısı olmayan yeni bir kuruluşa alan açan, bunu yerleştiren bir dönem olarak yaşamıştır.

Üstelik bu dönemde geçmiş bağlar istisnasız bütün diğer hareketler için ağırlaştırıcı, statükocu, geri çekici etkiler yaratırken, SİP için böyle bir sorun kaynağı yoktur. Ancak öte yandan hareket deneyimsizdir. Örgütlenme vurgusu hep ön planda olmuş ve üye sayısının artırılmasında kendi çapında önemli artışlar da kaydedilmiştir. Parti çeşitli yol, yöntem, araç ve tarzlar deneyerek değişik emekçi kesimler içinde örgütlenme girişimlerinde bulunmuş, yoksul mahallelerde, taşra illerinde, işçi sınıfının geleneksel kesimlerinde, kamu emekçileri, emekçi kadınlar, üniversite ve lise gençliği ve aydınlar arasında ilk temaslar sağlanmıştır. Ancak bu birikimin toplumsal düzeyde etkiler yaratmaya el vermediği atlanmamalıdır.

Bu temasların sonucunda siyasal-toplumsal alanlara uzanma potansiyelleri ortaya çıktığında, hareketin geleneksel merkezi refleksleri ile çok hızlı biçimde ayrışmaların gündeme geldiğini söyleyebiliriz.

Örneğin 1999'da partinin son 5 yılda özellikle emekçi mahalleleri içinde yarattığı ve partili kimliklerinin yanında baskın bir "devrimci damarı" da temsil eden kadroların partiyle yollarını ayırmasına giden süreç esas olarak genel merkezin bir tercihinin dayanmaktadır. Parti önderliği, Türkiye'nin içine doğru sürüklendiği kritik momentini sezmiş, bu dönemde "kontROLSÜZ" davranma potansiyeli olan, klasik anlamıyla "Gelenek" standartlarına sığmayacak kadrolarla yollarını bir an önce ayırma kararı vermiştir.

Yeri gelmişken, bir ara not yazmak üzere kısa sayılmayacak bir parantez açmamızda fayda var.

Türkiye gibi bir ülkede sosyalist, komünist gibi adlarla anılacak bir siyasal kulvarda yer tutmanın kaçınılmazlıklarından birisi devrimci-militan bir kadro topluluğuna sahip olmaktır. İlginçtir, parti içinde esas olarak 94 ayrışması sırasında genç ve

atak devrimci kimliği ile sivrilen ve 94-99 arası dönemde partiyi ülke çapında, daha önemlisi esas olarak yoksullar arasında örgütleyen kadrolar 99'da tasfiye edilmiştir. Aynı biçimde, 99 ayrışmasında “geleneğimize dönük saldırı” karşısında örgütü ve değerlerini savunmak adına dönemin merkezi önderliği ile birlikte pozisyon alan, parti içinde ve toplumsal mücadele alanlarında öne çıkmaları esas olarak 2000'li yıllara denk gelen bir devrimciler kuşağı, bu sefer 2014 ayrışmasında aynı gerekçelerle hedef alınmış ve tasfiye edilmek istenmiştir.

Aynı yöntemlerle, aynı tarzla ve aynı amaçla farklı zamanlarda yaşanan bu tasfiye girişiminin hareketin merkezi eğiliminin sistematik bir tavrı olduğunu not etmek gerekiyor.

Devam edelim.

Yaşanan bu kayıplara rağmen mücadeleye devam eden kadroların da bu dönemde önemli bir deneyim elde ettiğini unutmamak gerekir.

Bu dönem çalışmalarının en büyük kazanımın öğrenci gençlik alanında sağlanmış olduğunu da ayrıca vurgulamak gerekir. Sanıldığığın aksine Parti kuruluşu aşı-

Türkiye ve dünya solunda sıklıkla örneği görülen tarihi kendisiyle başlatma şapşallığına en küçük bir prim verilmemesi gerektiğini düşündüğümüzü de bu vesileyle bir kez daha vurgulamış olalım. Tarihsiz bir gelecek kurmak mümkün değildir, tarihsizlik havada asılı durmayı ve rüzgarın esintisine bağlı olarak savrulup gitmeyi beraberinde getirir.

masında üniversitelerde sınırlı bir kadro birikimine sahip olan SİP açısından tablo hızla değişmeye başlamıştır. Çeşitli yayınlar çıkarılmış, kadro yetiştirilmiş, paralı eğitime ve harçlara karşı etkili bir çalışma başlatılmıştır. 1996 İÜ işgalinde SİP’li öğrenciler önemli bir rol almıştır. Aynı yıllarda liseliler arasında da anlamlı örgütlenme kanalları açılmış, liseli yayınları çıkarılmıştır.

99 sonrası, 2001 öncesi

1999 yılında yaşanan ayrışmanın ardından SİP’in örneğin İstanbul’da filen Genel Merkez olarak kullanılan İstanbul İl Binası dışında sadece dönemin öğrenci örgütünün kullandığı Beyoğlu’ndaki binasının kaldığını söylemek ayrışmanın etkisini görmek açısından önemli bir veri olabilir. Genel Merkez Örgütü bünyesindeki çalışmalar ve öğrenci örgütü dışında 10 milyonluk İstanbul şehrinde kalan üye sayısının 100 kişiyi bile bulmadığını hatırlatabiliriz. Söz konusu dönemde Anadolu’da yaygın bir örgütlenmeye henüz ulaşamamış olmakla birlikte örneğin Ankara örgütünün “ihmal edilebilir” derecede küçük bir kayıpla süreci atlatmış olması, Eskişehir, Antep ve İzmir dışındaki örgütlerin büyük bir çoğunluğunun da Genel Merkez’in otoritesiyle tartışmaların dışında tutulabilmesiyle SİP varlığını devam ettirmeyi başarmıştır. Bu başarının arkasında parti ile yollarını ayıran kadroların kendi iç bütünlüklerini kuramayıp kısa sürede parçalanmalarının önemli bir katkısı olduğunu eklemesek eksik kalır.

Bu dönemin kapanmasıyla birlikte SİP için yeni bir evre açılmıştır. Bu yeni evre aynı zamanda dönemin kavramlarıyla ifade edersek, “Restorasyon döneminin”, “28 Şubat sürecinin” SİP tarafından görece az hasarla atlatılması anlamına da gelir.

Hatırlamak gerekirse, 1995 Gazi eyleminden 19 Aralık Katliamına kadar giden süreçte örneğin PKK lideri Öcalan yakalanmış, DHKC, MLKP, TKP/ML başta olmak üzere dönemin etkisi görece yüksek örgütlerine merkezi düzeyde önemli operasyonlar gerçekleştirilmiş, Hizbullah, İBDA-C gibi kontrol dışına çıkan

devletle bağlantılı unsurlara müdahaleler gerçekleştirilmiş hatta devletin kontrgerilla faaliyetlerinde kullandığı çetelerin bir kısmı tasfiye edilerek yeni bir döneme başlamanın tüm hazırlıkları tamamlanmıştır.

Böylesi bir dönemde, herhangi bir devrimci iddia taşıyan güç açısından kontrollü bir geri çekilmeye son kertede belli bir meşruiyet atfetmenin mümkün olduğunu düşünüyorum. Büyük ve toparlanılamayacak bir darbe almak yerine, kontrollü bir geri çekilme bir taktik olarak uygulanabilir, daha doğrusu uygulanmak zorunda kalınabilir. Burada ölçü, koruduğunuz güçleri, koruduğunuz ve geliştirdiğiniz birikimi bir sonraki evrede devrimci bir hamle için olanaklar oluştuğunda değerlendirip değerlendirmeyeceğinizdir. Eğer bir sonraki dönemde, ondan sonraki evrede, her seferinde tekrar tekrar benzer gerekçelerle geri çekiliniyorsa, artık ortada bir taktikten ziyade kesinleşmiş bir yönelim olduğunu söylemek gerekir.

Demek ki, geri çekilmek değil de zaman zaman kendini gösteren devrimci reflekslerin kendisi bir taktikmiş denilebilir.

İşaret ettiğimiz dönemin sonlarında SİP “toplumsallaşma” hedefinin acilliğini giderek daha fazla ve daha büyük bir şiddetle vurgulamış, ülkenin siyasal gündemine müdahale etmekten çok kendi belirlediği gündemler etrafında örgütlenme çalışmalarını yoğunlaştırmayı tercih etmiştir. Toplumsal bir etki hedeflenerek kurgulanan Nâzım Hikmet’e vatandaşlığının iadesi kampanyası, komünist adıyla örgütlenme hakkı için mücadele gibi çalışmaların anlamı budur.

Türkiye’deki sosyalist sol kulvarın, devrimci siyasetin boşluğu görülmüş, soldaki diğer güçlerin öznel ya da nesnel nedenlerle dolduramadığı bu alanı kaplamak üzere çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. 99 sonrası SİP soldaki dalgalı süreçlerin basıncını hep üstünde taşımış ve esas olarak eşitler arasında öne çıkmak, kendine alan açmak için uğraş vermiştir. Özellikle üniversitelerdeki militan pratiği, ülke çapında zaman zaman ses getiren et-

kili eylemleriyle arayış içindeki genç devrimciler için bir çekim merkezi olma özelliğini korumuştur.

99 ayrışmasının yaralarının sarıldığı, belli bir birikim elde edildiği, Türkiye solunun özellikle devrimci demokrat akımlarının devlet müdahalesi ile etkisini kaybettiği, ÖDP'nin ise bitmek bilmez bir iç tartışma sürecine girdiği bir evrede bir ileri adım daha atılması gündeme gelmiştir.

TKP adının benimsendiği SİP kongresinden önce Komünist adıyla örgütlenme ve siyaset yasağına karşı bir çıkışın partinin alanını genişleteceği ve SİP'i daha iddialı hale getireceği tespiti yapılmıştır. Önce tüm kurucuları SİP'in üyeleri ve SİP tarafından görevlendirilen kadrolar olan Komünist Parti yasal olarak kurulur. Kısa bir gözlem süresinin sonrasında SİP-KP ortak imzalı olarak çalışmalar yapılmaya başlanır ve belli bir yol alındıktan sonra artık geri dönmeyecek bir adım atmak üzere SİP Kongresi'nde KP'nin resmi olarak SİP'e katıldığının ilan edilmesiyle birlikte parti tüzüğünde yapılan değişiklikle partinin adı TKP olarak değiştirilir.

Yazının bir sonraki bölümünde 2000'li yılların TKP pratiğini ayrıntılı biçimde değerlendirmeye çalışacağız.

PORTRELER

Mustafa Suphi: Kara Deryalarda Bir Fener

YUNUS BAŞARAN

Mustafa Suphi, 4 Ağustos 1882'de Osmanlı bürokratı olan babasının görev yeri Giresun'da doğdu. Aslen Samsunlu'dur. İlk öğrenimini Kudüs ve Şam'da, lise öğrenimini Erzurum'da aldı. 1905 yılında İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezun olduktan sonra Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. Paris'te öğrenciliğin yanında gazeteciliğe başladı. 1910 yılında İstanbul'a dönmüştü ve bu tarihten itibaren İstanbul'da gazeteci ve öğretmendi. Osmanlı Devleti'nde bir dönem ilerlemeciliğin itici gücü sayılan İttihat ve Terakki Partisi'nde öğrenciyken çalışmaya başlamış, 1911'de İttihatçıların Selanik'te topladığı son gizli kongrede Anadolu delegesi olarak yer almıştır. Ancak İttihatçıların 1908 Devrimi sonrasında iktidarı ele almasıyla birlikte dağılmaya yüz tutan Osmanlı İmparatorluğunu ayakta tutma adına istibdat düzenini ortadan kaldırmak bir yana gelişen işçi sınıfı hareketi başta olmak üzere tüm toplumsal muhalefet odaklarını yoğun bir baskı altında tutmuş olması Mustafa Suphi'nin eleştirilerinin kaynağı oldu. 1911 Kongresi sonrasında muhalefete geçen Mustafa Suphi, 1912 ortalarında İttihat ve Terakki'yle bağlarını

tamamen kopardı ve milliyetçi tandanslı Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. 11 Haziran 1913'te sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın suikast sonucu hayatını kaybetmesini bahane eden İttihat ve Terakki yönetimi çok sayıda muhalifi çeşitli yerlere sürgüne gönderdi. Mustafa Suphi de Sinop'a sürgün edilen 203 kişiden biriydi. Mustafa Suphi, Sinop'a ayak bastığı günden itibaren kaçma planlarına başladı ve en nihayetinde Mayıs 1914'te 10 arkadaşıyla birlikte sandala binerek Sivastopol'e doğru yol aldılar.

Kafkasya'ya geçtiğinde I. Dünya Savaşı başlamıştı. Savaş başlayınca Rus Hükümeti, yabancı ve düşman unsurları tedbir olarak toplama kamplarına göndermeye başladı. Mustafa Suphi de Kasım 1914'te tutuklandı ve 975 kişiyle birlikte Kaluga'ya sürüldü. Kaluga'da yaklaşık 1 yıl kalan Mustafa Suphi, bir süre sonra savaşın seyri ve Alman ordularının Rusya içlerinde ilerleyişi sürdürmesiyle daha iç bölgelere doğru, Ural'a gönderildi. Mustafa Suphi bu sürgün aylarında Sosyalist Devrimciler, Bolşevikler ve diğer devrimci gruplarla tanışmış, Marksizm'i incelemek imkanı bulmuştu. Türk ve diğer uluslardan sürgünlerin ve cepheden gönderilen savaş esirlerinin arasında yaşayıp ilk sol siyasal çalışmalarını gerçekleştirmeye başladı. 1917 Ekim Devrimi, Mustafa Suphi'nin yaklaşık üç buçuk yıl süren esirliğine son verdi. Moskova'ya giden Mustafa Suphi Bolşevik önderlerle tanışmış, bir yandan Türk devrimcileri arasında esirliğin dayattığı zor çalışma koşullarında öne çıkmaya başlamış, diğer yandan da kader birliği yaptığı Sovyet Devriminin başarısı için çalışmaya başlamıştı.

Yeni Dünya

1918 yılında yayımlamaya başladığı Yeni Dünya gazetesi en önem verdiği çalışmalarından birisi olmuş, Moskova'dan Taşkent'e kadar gittiği her yerde gazeteyi yayımlamıştır. Yeni Dünya'nın yayına başladığı dönemde, yani Ekim Devrimi'nin hemen sonrasında, genç Sovyet ülkesi sadece sınıfsal değil aynı zamanda ulusal ve dinsel mücadele ve ittifaklara sahne oluyordu.

Yeni Dünya'nın kendine biçtiği rol müslüman ve Türk kökenli kitleyi bilinçlendirmektir. Osmanlı büyükelçisi Galip Kemali Beyin gazeteyi kapattırmak için protesto notası vermiş, resmi ve gayri resmi çok sayıda girişimde bulunmuş olması gazetenin etki gücüne dair ipuçları vermektedir.

Yeni Dünya ile ilgili ilginç bir bilgiyi paylaşıp devam edelim. Mustafa Suphi'nin devrimci örgütlerle ilk temas kurduğu Kaluga ve Ural bölgesi, kırsal kesimde oldukça örgütlü olan Sosyalist Devrimcilerin (SR) etkisindeydi. Ekim Devrimi'nden sonra SR'lerin sol kanadı Bolşeviklerle ittifak yapmıştı. 27 Nisan 1918'de ilk sayısı yayımlanan gazetede Mustafa Suphi'nin yazdığı "İktisadi Revolutsiya" başlıklı yazıda şu sözler yer alıyordu:

Marx'ın itikadınca, içi çürüyüp boşalan burjuvaziya ağacının yemirilmesi şöyle bir zamanda vaki oluyor. Bu (yemirilme) ile patlak veren inkılap, burjuvaziyanın kanı, kuvveti olan kapital ile işleyegelene bütün kuralları halk namına istimlak edecek ve bu hususta kapitalin ve sınaatın (anonim şirketleri) gibi milyon ve milyarları bir elde toplamış mali ve sınai teşkilata büyük yardımlar ve kolaylıklar verecektir. (...) Demek ki Oktyabr İnkılabını yalnız Marx'ın haber verdiği iktisadi ve maddi sebeplerle değil, fakat şöyle siyasi hadiselerde arayıp, bunları iktisadi ve içtimai amillerle muamele etmek tarih nokta-i nazarından doğru bir yol olmuş olur. Şu siyasi-iktisadi muğlak vaziyeti halka (sulh ederek, hocalık) vaadleriyle Rusya'nın mukadderatına varis olan sol sosyalistlerin hareket ve meslekleri de açık surette izah olur. (...) İmdi Rusya İnkılabı, Marx'ın haber verdiği şu sınai, iktisadi, içtimai tekamül (evolution) devirlerini takip ederekten, şöyle maddi bir hakikat halinde, 'tarihi bir maddiyat' (materyalizme historique) ile meydana çıktı, denil-

se pek cesurane bir iddiada bulunulmuş olur. (...) Görülür ki kapitalizmi bu derece korkulara düşüren Bolşevizm, Marx'ın beklediği iktisadi mobilizatsiyayı daha tamamıyla vücuda getiremiyor. Onlar sınıatın arzusunu korumak niyetiyle hale göre bir (devr-i intikal) siyaseti takip ediyor. Şu hale Okt-yabr İnkılabı burjuvazya ile proletarya arasında orta bir yol tutuyor. Eski dünya ile yeni dünyayı ayıran bir köprü üzerinde yürüyor. Bu yol, bu devir ne kadar sürecek? Rub-u asır mı, nısf asır mı? Bir gün gelip sanayi teşkilatları da bankalar ve yerler gibi tamamıyla millileşecek iktisadi demobilizatsiya tamam edilmiş olacaktır. İşte Rusya sol sosyalistlerinin bütün hareket ve ümitleri şu son cümlelerle bağlanıyor.¹

Bu uzun alıntıda Mustafa Suphi'nin geçiş dönemine dair açık eleştirileri ve bu sürece dair benzer söylemlerde bulunan sol Sosyalist Devrimcileri sahiplenmesi dikkate değer. Ancak, buradan Suphi'nin Bolşeviklerle ters düştüğü sonucunu çıkarmak doğru olmaz. Mustafa Suphi bu yazıyı yayımladığı dönemde salt teorisyen değil aynı zamanda eylem insanı olarak sıcak pratiğin içersindeydi. Süregiden iç savaş ortamında Kızıl Ordu'nun güçlenmesi için Türki nüfusa yönelik çalışmalar yürütüyordu. Mustafa Suphi, Temmuz 1918'de Moskova'da düzenlenen 'Türk Sol Sosyalistleri Konferansı'nın örgütlenmesinde çalışmış, Kasım 1918'de ise 'Müslüman Komünistler Kurultayı'na katılmıştı. 1919 yılı Mart ayında düzenlenen III. Enternasyonal Birinci Kongresi'nde Türk delegasyonu başkanıydı. 1 Eylül 1920'de Bakü'de düzenlenen 'Doğu Halkları Kurultayı'nda, Kurultayı yöneten 'Başkanlık Kurulu' üyesiydi. Mustafa Suphi bu dönemde, Sultangaliyev, Stalin, Şerif Manatov, Yelena Stasova gibi önde gelen Bolşeviklerle çalışmaya başladı. Mustafa Suphi, 1918

1 Akt. Mete Tunçay: Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul, 1995, s. 15.

baharında Merkez Müslüman Komiserliği'nin propaganda bölümünün başına getirildi. Mustafa Suphi'nin 5 Temmuz 1918'de müslüman Sovyet nüfusuna yönelik çıkarılan Kızıl Bayrak dergisinde Sultangaliyev'e verdiği mülakat Suphi'nin ileride doğrulanacak fikirlerini görmek açısından önemlidir.

Eğer Müslüman ülkelerin proletaryası zamanında devrimleştirilmezse ve bu yolla sosyalist kültürü hızla benimsemeye hazırlanmazsa, dünya emperyalizmi onu uluslararası sosyal devrimin gelişmesine karşı savaş amacıyla kullanabilir. (...) Böylece doğunun müslüman proletaryası kesinlikle beklenmedik biçimde dünya devrimi için bir köstek olabilir. Dünya kapitalizmi çöküşü sırasında kendini doğuda, öncelikle de müslüman ülkelerinde savunmaya çalışacak ve sosyalist devrimle savaşını oradan yürütecek. Bu açıdan, Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'nın doğu nüfusuna sahip çevre bölgelerinde, Türkistan, Kafkasya ve Kırım'da olan olaylar oldukça dikkat çekicidir. Burjuvazi orada Müslüman proletaryasını kendi sınıfsal amaçları için kullanmıştır. Bu sorun açısından, M. Suphi Bey'e göre, ikinci etken, yani müslüman proletaryasının Batı Avrupalı burjuva emperyalist devletler olan İngiltere, Fransa, İtalya ve kısmen Almanya'yla birlikte Avusturya'nın sömürü nesnesi olması da aynı ölçüde önemlidir. İlk etken korunma açısından, ikinci etken ise Batı Avrupa emperyalizmine doğrudan bir darbe indirmek açısından önemlidir. (...) Ardından Türkiye ve doğunun diğer müslüman ülkelerinin hangi yolla devrimleştirilebileceği sorununa geçerek, M. Suphi Bey, bu açıdan en doğru ve en umut verici yöntemin Rus Sovyet Cumhuriyeti'nde, Rusya'nın geniş devrimci merkezlerinde bu ülkelerin çok daha devrimci öğelerini toplaya-

rak Türk devrimci-sosyalist örgütlerin kurulması olacağını belirtti.²

TKP'nin kuruluşu

Türkiye Komünist Partisi kuruluş kongresi 10 Eylül 1920 Cuma günü Bakü Kızıl Ordu Kulübünde başladı. Aslında planlanan kongreyi iki yıl önce toplamaktı, ancak mevcut konjonktür buna izin vermedi. Kongreye Anadolu'dan ve yurt dışından 74 delege katılmıştı. Ülkede süren savaş, işçi ve köylülerin durumu, yapılması gereken fiili işlere dönük tartışmaların neticesinde 5 gün süren kongre komünistlerin birleşmesi ve parti programının kabulü ve parti yönetiminin seçilmesiyle sona erdi. 7 kişilik merkez komitesine Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Mehmet Emin, Nazmi, Hilmi oğlu Hakkı, İsmail Hakkı ve Süleyman Nuri seçildiler. Mustafa Suphi genel başkanlığa, Ethem Nejat ise genel sekreterliğe getirildiler. Mustafa Suphi'nin kapanış konuşmasının son bölümü partinin devrimciliğini ve doğrultusunu ortaya koyması açısından aydınlatıcıdır:

Memleketimizde her türlü derece ve sınıf ahd ü yalanların yerinden oynadığı böyle bir devirde, böyle bir devr-i buhranda işçi halkın mukadderatını kendi eline alarak iş görmesi bir zaruret haline giriyor. İşte bu yolu göstermek vazifesi Komünist Fırkasının uhdesine düşmektedir. Komünist Fırkası için memlekete musallat olan harici düşmanları kovmak nasıl bir vazife ise, dahilde halkın sırtından geçinen yağmacı tufeyli sınıflarını da hazır yiyicilik halinden çıkartıp yumruk halinde işletmek de onu iki cihetin temini iledir ki; Komünist Fırkası mazlum amele ve rençper halka karşı hizmetini ifa etmiş ve ortadan sınıflar farkı kalkarak heyet-i içtimaiyye, adalet-i hakikiyeye nail olmuş olacaktır. (...) Onun

² Akt. Halit Kakinç: Sultangaliyev ve Milli Komünizm, Bulut Yayınları, İstanbul, 2003, s. 169.

için son söz olarak diyelim ki, Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası! Yaşasın dünya proletaryasının birliği! Yaşasın Üçüncü Enternasyonal!

Anadolu'ya dönüş

Mustafa Suphi'nin temel önceliği Sinop'taki sürgünden Rusya'ya kaçtığı günden itibaren ülkeye geri dönmektir. Bunun için sürekli arayış içerisinde oldu. Anadolu'ya çok sayıda arkadaşını durum tespiti yapmak için gönderdi. Şimdi artık TKP'nin kurulmasıyla Suphi'nin önünde iki seçenek vardı: Ya saygın bir devrimci, siyasi mülteci olarak korunaklı alanında kendini tüketecekti ya da ülkede süren kurtuluş savaşının bir parçası olacak ve ulusal mücadeleye sosyalist bir renk vurmak için mücadele edecekti. Tereddütsüz ikincisini seçti. Parti ve enternasyonal içerisinde çekinceleri bulunan yoldaşlarını ikna etmeye çalıştı ve sonunda parti kararıyla dönüş hazırlıkları başladı.

Mustafa Suphi ve TKP heyeti hazırlıklarını tamamlayıp yola çıktılar ve 28 Aralık 1920'de Kars'ta resmi olarak karşılandılar. Yurda dönüş öncesi Mustafa Suphi, Mustafa Kemal'le çeşitli defalar yazışmış, elçi göndermiş, gelişinden Ankara Hükümetini haberdar etmiştir. Dönüş sürecinde yaşananlara burada detaylı olarak girmeyeceğiz. Ancak kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse Ankara Hükümeti, TKP'nin fiili olarak, Yeşil Ordu içerisindeki Bolşevizm sempatanları ve Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası ile Ankara'da bir araya gelmesinden ürkmüştür ve zaman kazanarak, organize protesto gösterileri düzenleyerek heyetin Ankara'ya gelişini engellemiştir. 15 komünistin Sürmene açıklarında katledilmelerinin faillerine dair halen tartışmalar devam etse de Ankara Hükümeti'nin bilgisinin olmadığını düşünmek oldukça zorlama bir yorum olur. Aynı dönemde Yeşil Ordu dağıtılmış, Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası vekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış ardından tutuklanmışlardır ve bundan kısa bir süre sonra işgalci itilaf devletleriyle Londra Konferansı gerçekleştirilerek anlaşma sağlanmıştır.

Sonsöz olarak

Mustafa Suphi, İttihatçı olarak başladığı siyasi yaşamında arayışçılığını ve inatçılığıyla komünist bir önder olarak yaşamını noktalamıştır. Aradan geçen yüz yıllık süreçte bugüne yol gösteren en önemli özellikleri arasında bu arayışçılık ve inatçılığın yanında, teorik üretim ile pratik faaliyeti bir arada ortaya koyması oldukça önemlidir. Ne teorik tartışmalarda boğulmuş ne de salt pratik devrimcilikle sınırlı kalmıştır. Ayrıca komünistlerin birliğinin önemini kavramış, yurtdışında olmasına rağmen bunu gerçekleştirmeyi başarmıştır. Belki de en önemlisi, işgale karşı direnişin örgütlendiği Anadolu'ya, yoksul halkın saflarına, kavganın orta yerine dönmek için gösterdiği gözü kara cesarettir. Günümüzde devrimcilerin Mustafa Suphi'den öğreneceklerinin başında, kavganın içine boylu boyunca atlama iradesi ve cesareti gelmektedir.

Mustafa Suphi sadece tarihi bir figür değildir elbette; onun tarihimizin kurucu önderlerinden olması sadece tarihsel bir kişilik olarak düşünülmesine neden olamaz. Aradan geçen yüz yılda, Mustafa Suphi ve onun aydınlattığı mücadele yolu devrimcilere ve komünistlere yol göstermeye devam etmiştir.

Suphi'ni ve yoldaşlarını Karadeniz'de katlederek onları tarihten sildiklerini sanan bezirganlar ise, bu yüz yılda 1920'de açılan kırmızı bayrağın gölgesinden kaçmanın imkansız olduğunu anlamışlardır. Mustafa Suphi, arayışçılığı ve mücadeleciliği, cesareti ve sorumluluk bilinci ile kara deryalarda parlayan bir fener olmayı sürdürmektedir.

Şefik Hüsnü: Bir Buz Kırıcı

MAZHAR DENİZLİ

Türkiye komünist hareketi içerisinde 1920-1951 arası önemli bir yer tutmaktadır. Kuruluştan itibaren devletin sürekli saldırısına maruz kalan TKP, 1951 tutuklamaları sonrasında 1970'li yıllara kadar ülke içinde derin bir sessizliğe bürünmüştür. Atılım dönemi olarak ifade edilen 1973 sonrası yazılan resmi tarihte, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Karadeniz'de katledilmesini takip eden ve 1951 tutuklamaları ile son bulan dönem karartılmış, son derece önemli figürler neredeyse yok sayılmıştır.

Şefik Hüsnü bu isimlerin başında gelmektedir. Yaşamları birer feda öyküsü olan dönemin komünistleri Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Kemalist burjuvazinin hedefi olmuş, sürekli polis takibi, tutuklanma ve hapis cezaları sıradan birer olay haline gelmiştir. Mustafa Suphi sonrası harekete uzun dönem liderlik eden Şefik Hüsnü ve yoldaşları tüm olanaksızlıklara rağmen, birer buz kırıcı olmuş, sonraki kuşakların ilerleyebileceği yollar açmışlardır.

Şefik Hüsnü'nün yaşam öyküsü

Şefik Hüsnü, 1887'de Selanik'te doğdu. Paris'te Tıp Fakültesini bitirerek ruh ve sinir hastalıkları uzmanı oldu. Paris'te bulunduğu yıllar, Jön Türk faaliyetlerini izlediği ve Fransız solundan etkilendiği dönem olmuştur. Burada tanıştığı Leokadya Streni-aka ile evlenmiş, bu evlilikten olan kızları Meryem daha sonra Naziler'e karşı direnirken Polonya'da öldürülmüştür.

1912 yılında Türkiye'ye döndükten hemen sonra Balkan Savaşı'na, ardından da 1. Dünya Savaşı'na katıldı. Çanakkale cephesinde tabip yüzbaşı olarak görev yaptı.

1918 yılında Türkiyeli sol-sosyalistler bir konferans toplayarak, Türkiye Komünist Teşkilatı'nın kurulması ve ilk fırsatta bu teşkilatın kongre toplayarak parti haline gelmesini kararlaştırmıştı.

Aynı dönemde Türkiye'den Almanya ve Avusturya-Macaristan'a staj yapmak üzere gönderilen 4000 genç işçinin önemli bir kısmı Alman komünistlerinin başlattığı Spartakist harekete katılmış ve Berlin'de Kurtuluş adlı dergiyi çıkarmaktaydılar.

Şefik Hüsnü, 1919'da bu grubun başına geçerek aynı dergiyi İstanbul'da da yayınlamaya başladı. Yine aynı grubun kadroları ile Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurdu. Fırka'nın genel sekreterliğine getirildi.

1920 yılında İstanbul'un işgali ile birlikte Parti yasaklandı. Aynı yıl Türkiyeli tüm komünist grupların katılımıyla düzenlenen TKP'nin kuruluş kongresinde bulunamamasına rağmen Şefik Hüsnü MK üyeliğine seçildi. Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası'nı birlikte kurduğu Ethem Nejat TKP genel sekreteri oldu.

Mustafa Suphi ve yoldaşlarının 28-29 Ocak 1921'de Karadeniz'de katledilmeleri sonrası oluşan boşluğu doldurmak için 1922 Eylül'ünde TKP 2. Kongresi'ni topladı. Ankara'da yapılan kongrede Salih Hacıoğlu genel sekreterliğe getirildi. Kongreye katılmayan Şefik Hüsnü gıyabında MK üyeliğine seçilmiştir. Bu arada Şefik Hüsnü İstanbul grubuyla birlikte, kapatılan Kurtu-

luş Dergisi yerine Aydınlık Dergisi'ni çıkarmaktadır. Aydınlık Dergisi'nde bilimsel sosyalist teorinin yaygınlık kazanması için çaba sarf eden Şefik Hüsnü, sınıfların mevzilenmesinden kurtuluş savaşına ve işçi sınıfı örgütlenmesine kadar çok sayıda makale yazmıştır. 1 Ocak 1925'te Akaretler'de kendi evinde toplanan TKP'nin 3. Kongresi'nde Şefik Hüsnü genel sekreterliğe getirilmiştir. Aynı yıl Şeyh Sait ayaklanması sonrasında çıkarılan Takrir-i Sükun kanununa dayanarak iktidar TİÇSF'yi kapatmış, Aydınlık Dergisi'ni yasaklamıştı. Bu arada Şefik Hüsnü yurtdışına çıkmayı başarabilmiş, Ankara İstiklal Mahkemesi işgal altındaki İstanbul'da bile verilmeyen cezalar kesmiş, Şefik Hüsnü'yü gıyabında 15 yıl cezaya hükmetmişti.

İstiklal Mahkemeleri'nin yarattığı dağınıklığı aşmak için 1926 yılında Viyana'da Parti Konferansı toplandı. Son dönemde ülke içerisinde öne çıkan Vedat Nedim (Tör) Parti genel sekreterliğine getirildi. İleride de değineceğiz, Vedat Nedim, Şevket Süreyya gibi aydınlara bırakılan merkez yönetim Parti tarihinde önemli kırılmalara yol açtı.

Konferans sonrası Vedat Nedim yönetimindeki Parti Merkezi, Komintern ile özellikle ülke içerisinde yürütülmesi gereken faaliyet üzerinden ters düşmüş, oluşan çatlak giderek derinleşmiştir. 1927 yılında Komintern'in de kararı ile duruma müdahale etmek için ülkeye gelen Şefik Hüsnü, Parti tarihinin en büyük ihaneti ile karşılaşmıştır. Vedat Nedim elindeki tüm Parti arşivini polise teslim etmiş ve Partinin Şefik Hüsnü de dahil çok sayıda lider kadrosunun yakalanmasına yol açmıştır. 1927 tutuklamaları ve 1928 davaları dönemin tüm TKP liderlerinin aynı anda yargılanmasıyla tarihe geçmiştir.

1929 yılında verilen cezayı tamamlayan Şefik Hüsnü tekrar yurtdışına çıkmıştır. 1928'de gıyabında seçildiği Komintern yürütme kurulu üyeliğini 1935 yılına kadar sürdürdü. 1933 yılında Almanya'da Komintern temsilciliği görevini sürdürürken Nazi-lerin Reichstag yangını provokasyonu sonucu Georgi Dimitrov

ve diğer Komintern temsilcileri ile birlikte tutuklandı ve 6 ay sonrasında tahliye oldu. Görev yaptığı süre içerisinde Komintern'in yayın organlarında çok sayıda yazısı yayınlandı. Bu arada Avrupa'da yükselen Nazizm, Komintern'in 7. Kongresi'nde gündemin ilk maddesi oldu ve daha önce yürütülen sınıf ve iktidar mücadelesinin yerini Faşizme Karşı Birleşik Cephe politikası aldı. Bu politikanın Türkiye uzantısı da Desantralizasyon (*separat- merkezden ayrılma*) kararıydı. Bu kararlar, Parti faaliyeti uzunca bir süre dağınıklığa mahkum oldu.

Şefik Hüsnü, 1939 yılında yurda geri döndüğünde başlayan 2. Dünya Savaşı nedeniyle 1941-1943 arasında ihtiyat askerliği yaptı. 1945'de 'sınıf esasına dayalı parti yasağı' kalkınca 1946 yılında Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni (TSEKP) kurdu. Ömrü 6 ay süren partinin kapatılmasıyla 5 yıl hapse mahkum oldu.

1950 affıyla hapisten çıktıktan kısa bir süre sonra bu kez 1951 tevkifatlarında TKP üyesi olması iddiasıyla bir kez daha tutuklandı. Yargılanması sonrasında 5 yıl hapis cezası verildi. Hapis cezasını tamamladıktan sonra Manisa'ya sürgüne gönderildi.

1959 yılında mücadele ile dolu ömrü sürgünde son buldu.

Şefik Hüsnü'nün siyasi çizgisi

1970 sonrası TKP'de Şefik Hüsnü'ye sert eleştiriler yapılmış, Vedat Nedim ve Şevket Süreyya ile aynı potada değerlendirilmiş, bir başka deyişle mücadelesi ve görüşleri değersizleştirilmiştir.

Şefik Hüsnü'nün mücadele yaşamı boyunca eleştirilebilecek yanları vardır. Özellikle bu günün koşullarından bakışla bu çok kolaylaşabilir. Ancak Sovyetler Devrimi'nin olumlu etkisine rağmen, sosyalist düşüncenin henüz emekleme aşamasında olduğu bir ülkede bilimsel sosyalizmi doğru olarak kavrayan ve değişik yayın organlarında dile getiren ilk Türkiyeli komünistlerden olduğu bir gerçektir.

Türkiye'den Almanya'ya gönderilen ve Spartakist hareketten etkilenen stajyer genç işçilerle birlikte önce Berlin'de, daha sonra İstanbul'da Kurtuluş Dergisi'ni çıkarmıştır. Şefik Hüsnü ile birlikte Ethem Nejat, Sadrettin Celal, Baytar Ali Cevdet, Hilmioğlu Hakkı gibi isimler de dergide yer almıştır.

Şefik Hüsnü'nün 1919-1925 yılları arasında gerek Kurtuluş, gerekse onun ardılı Aydınlık dergilerinde ve Ferdi mahlas ismiyle Komintern yayın organlarında yazdığı yazılarda emperyalizme karşı mücadelede burjuvazinin ilerici olduğu düşünülen kesimi ile uzlaşma arayışı öne çıkmaktadır. Proletarya ve köylülüğün emperyalizme karşı ilerici özellikler taşıyan milli burjuvazi ile bir blok oluşturması gerektiğini vurgular. Milli burjuvazinin anti-emperyalist özelliğini koruduğu sürece bu blok geçerliliğini koruyacaktır. Özellikle Sovyet Devrimi'nin Türkiye halkları ve ulusal kurtuluş mücadelesini yürüten Kemalist kadro üzerindeki etkisinin olumlu olarak değerlendirilmesi nedeniyle, Kemalizm'in komünistlere karşı yürüttüğü saldırılara rağmen bu olumlu havanın uzun süre korunduğunu söyleyebiliriz. 1925 sonrası Komintern'de oluşan Kemalizm'e karşı duruş ve eleştirel yaklaşım Şefik Hüsnü'nün yazılarında da son derece net bir duruma gelecektir. Aynı çizgi ağırlıklı olarak Şefik Hüsnü'nün kaleme aldığı TKP 1926 ve 1930 programlarına da yansımıştır.

1926 programında “Kemalizm'e karşı mücadelenin emperyalizme karşı mücadelenin bir parçası” olduğu belirtilmektedir. Şefik Hüsnü yazılarında Kemalizm'in emperyalizmle uzlaşma dinamiklerine dikkat çekmekle birlikte yine de bir umudu taşımaktadır. Ancak özellikle Mustafa Kemal'in 1929 yılında Eskişehir Tren Garı'nda 1928 davasındaki kararların temyize gönderilmesi nedeniyle (*bugün de iktidardakilerin yaptığına benzer*) bir konuşma yapması ve komünistlere karşı açık saldırgan bir dil kullanması sonrasında Şefik Hüsnü'nün yazıları sertleşmiş “Kemalizm'i, emperyalizmle bütünüyle uzlaşmış” olarak nitelemeye başlamıştır. TKP de bu konuşmayı savaş ilanı olarak kabul etmiş ve belgelerinde “Eskişehir ilan-ı harbi” olarak adlandırmıştır.

1928 yılında Komintern'in 6. Kongresi'nde alınan kararların da anti-Kemalist söylemi hızlandırdığını söyleyebiliriz. Komünist partilerin iktidar savaşını önceleyen, sosyal demokrat partileri bu mücadelenin önünde engel olarak gören bu kararlar serisine paralel olarak TKP de Kemalizm'le hesaplaşma içerisine girmiştir. Ancak bu dönemin uzun sürmediğini 1930'lardan sonra Avrupa'da yükselen faşizmin Komintern'in önceliklerini bir kez daha değiştirdiğini görüyoruz.

1935 yılında yapılan 7. Kongre'ye gelindiğinde "sınıfa karşı sınıf savaşı" yerini "faşizme karşı birleşik demokratik cepheye" bırakmıştır. Bu kararın Türkiye'ye uyarlanması sonucunda Kemalizm'in faşizmin yanında yer almasını engellemek TKP'nin birinci görevi haline gelmektedir.

Komintern'in 7. Kongre'sine katılan Şefik Hüsnü, yine Komintern'in 6. Kongre'si ışığında Türkiye'de yükseltelen anti-Kemalist çizgi nedeniyle yeni kararın yaratacağı zorlukları dile getirmişse de Komintern bu görüşleri dikkate almamıştır. 1936 yılında verilen desantralizasyon (*seperat-merkezden ayrılma*) kararı bir süre sonra uygulamaya konulmuştur. Hatta bu karar ile ilgili süreç işletilirken Kemalizm'in ilerici yönünü göremediği için TKP ve TKP yöneticileri eleştirilmiştir. Komintern'in desantralizasyon kararı TKP'nin örgütsel olarak dağılmasından başka bir sonuç çıkaramamış ve bu dağınıklık uzun yıllar devam etmiştir.

Şefik Hüsnü'ye yönelik eleştiriler

Şefik Hüsnü değerlendirmeleri içerisinde kimi haklı olabilecek kimisi ise uç noktalara savrulan görüşler vardır. Şefik Hüsnü'yü likidatör, Menşevik ilan eden ve TKP tarihinden silmeye çalışan uç noktada eleştiriler yer almaktadır. Bu grupta yer alanları değerlendirme dışı bırakarak diğer eleştirileri değerlendirmeye çalışalım.

1. Kurtuluş Savaşına mesafeli yaklaşımı: Şefik Hüsnü, İstanbul'daki faaliyetleri sırasında, Kurtuluş Savaşı'na destek vermiş olmakla birlikte, bu destek sembolik düzeyde kalmış, genel sekreterliğini yaptığı TİÇSF içerisindeki bazı unsurlar, silah sevkiyatında ve benzeri faaliyetlerde yer almıştır. Şefik Hüsnü TBMM'ye telgraf ile partisinin Kurtuluş hareketini desteklediğini belirtmekle beraber, tavrı hiçbir zaman Mustafa Suphi kadar net olmamış, Kurtuluş Savaşı'na fiilen katılmayı destekleyen bir tutum sergilememiştir. Kurtuluş Savaşı'na katılamamasını da daha sonra 'İstanbul'daki işçi çalışmalarını terk edememe' gibi geçerliliği tartışılacak bir gerekçeye bağlamıştır.

2. 'Menşevik'lerle İşbirliği Yapması': Burada Menşevik olarak kast edilen Vedat Nedim Tör ve Şevki Süreyya Aydemir'dir. 1926 Viyana Konferansı'nda Şefik Hüsnü Vedat Nedim'in genel sekreterliğe gelmesinde başat rolü oynamıştır. Ancak aynı dönemde Vedat Nedim ve Şevket Süreyya'nın TKP'nin ve Komintern'in siyasi çizgisine ters düşen bir tavrı yoktur. 1926 Konferansı'nda da gerek Kemalizm ile gerekse sınıf mücadelesi konusunda bir ayrışma yoktur. Ayrışma, Türkiye'ye döndükten sonra ülke içindeki faaliyetlere Komintern'in müdahalesine tavır almaları ve giderek bu ayrışmanın bir kırılmaya dönüşmesi ile olmuştur. Şefik Hüsnü bu ayrışmada Komintern'in çizgisinde kalmış ve Komintern tarafından görevlendirilerek "menşevik çizgi" olarak tarif edilen ekibi tasfiyeye gelmiştir. Ancak bilinen süreç yaşanmış, Vedat Nedim'in tepkisi polisle işbirliğine kadar varmış ve 1927'deki büyük operasyon gerçekleşmiştir. Vedat Nedim ve çevresinin ideolojik olarak Kemalizm ile bütünleşmeleri 1930'larda oluşturdukları Kadro hareketi ile gerçekleşmiştir. Şefik Hüsnü'nün eleştirilebileceği tek konu bu kadroların bu noktaya savrulabileceklerini öngörmemiş olmasıdır ki, o dönemki çizgilerine bakıldığında bu öngörü falcılıkla eşdeğer olurdu.

3. Mustafa Suphi çizgisi ile mesafe: Şefik Hüsnü'nün TKP'nin 1. Bakü Kongre'sine ve 2. Ankara Kongre'sine katılmamasını

Bolşevik çizgi ile mesafesine bağlayan görüşler ileri sürülmektedir. Her iki kongreye de katılmadığı doğrudur ama bu kongrelerde gıyabında merkez komite üyeliğine seçilmiştir. Özellikle Kuruluş Kongresi'nde İstanbul Komünist Grubu'na bağlı olan ve TİÇSF'da yer alan yoldaşları kongreye katılmış ve önemli görevler almışlardır. Daha sonra kendi evinde yapılan 3. Kongre'ye özel anlamlar yüklemiş, Parti'yi yeniden toparlayan kongre olduğu iddiasıyla Kuruluş Kongresi - 1. Kongre olarak adlandırmalar yapmıştır.

Şefik Hüsnü ile Mustafa Suphi'yi değişik dönemlerde karşılaştırmaya ve her ikisini teraziye koymaya çalışmışlardır. Türkiye Komünist Partisi'nin kurucu önderiyle ondan sonra uzun yıllar harekete liderlik eden kişinin karşılaştırmasını yapmak, ideolojik ağırlıklarını ölçmek bizim işimiz değildir. 1970'lerde Mustafa Suphi'yi öne çıkaran ve Şefik Hüsnü'yü yok sayan tavır da sonraki yıllarda Şefik Hüsnü'nün ideolojik ve teorik olarak Mustafa Suphi'ye ağır bastığını iddia eden yaklaşımlar da bize yabancıdır. Türkiye Komünist Hareketi'nin lider kadrolarının hatalarını ve sevaplarını tartıya koyacağımız bir 'sırat köprüsü' yaratmak bizim rededeceğimiz bir tutum olmalıdır.

4. Şefik Hüsnü'nün örgütçülüğü: Özellikle 1970'li yıllarda Şefik Hüsnü'ye yöneltilen ağır eleştirilerden biri de likidatörlüktür. Bu eleştiriler hem Vedat Nedim ve Şevket Süreyya'yı parti yönetimine getirmesi hem de polis operasyonlarına açık bir çalışma şekli yürütmesi gerekçesiyle yapılmaktadır. İlk bölüm için görüşlerimizi yazdık. Örgütçülük konusunda Şefik Hüsnü'nün ve dönemin parti faaliyetlerinin bir zaaf taşıdığı açıktır. Şefik Hüsnü Komintern raporlarında da bu konuda sert bir biçimde eleştirilmektedir. 1933 yılında Almanya'daki tutuklanmasında, evinde Alman polisinin eline geçirdiği belgeler nedeniyle "en basit gizlilik kurallarını kabaca ihlal ettiği" belirtilmektedir. Yine 1937 yılında Türkiye'ye dönmesi ile ilgili yazışmalarda ve sonrasında alınan kararlarda Ferdi'nin (Şefik Hüsnü) teşkilatçılık yeteneğinin kuşku götürür olduğu, parti merkezinde kalmasının

uygun olacağı, ancak parti yönetiminin doğrudan Reşat Fuat ve İsmail Bilen tarafından yapılacağı belirtiliyor. Ancak bu değişikliğe rağmen parti kadroları sürekli operasyonlardan ve tevkifatlardan kurtulamıyor. İsmail Bilen'in 1937 tarihli yurt dışına gönderdiği raporlar, polisin partiyi nasıl bir kısıkaç altına aldığı, muhbirler ve olanaksızlıklar arasında nasıl sıkışıldığını gösterir nitelikte. 1921-1951 Parti'nin sürekli polis operasyonları ile karşı karşıya kalması, tutuklamaları mahkumiyetlerin takip etmesinde elbette Parti kadrolarının gizlilik kurallarına sıkı sıkıya uymamasının etkisi vardır. Ancak hedefi işçi sınıfının içerisinde çalışmak olan, sendikal mücadeleyi örgütlemeye çalışan bir partinin de kendisini tamamen gizlemesi mümkün değildir.

Son söz olarak

Şefık Hüsnü, 1919 yılında başlayan örgütlü hayatını 1959 yılında ölümüne kadar sürdürmüş ve Türkiye komünist hareketinin en önemli isimlerinden biri olmuştur. Uluslararası komünist harekette de önemli görevler almış, yaşamının tüm kesitlerinde mücadelecilerle üretken yanı sıra öne çıkmıştır. Başta da belirttiğimiz gibi, siyasi olarak buz tutmuş sularda yoldaşlarıyla beraber 'buz kıran gemisi' işlevini görmüş ve gelecek kuşaklara yol açmıştır. Mücadelesi, yaşamı, kavgaya inatla tutunması hepimize örnek oluyor.

Hikmet Kıvılcımlı: Üreten ve Savaşan Bir İrade

ERDEM ÇALIŞKAN

Türkiye devrimci mücadele tarihi birbirinden farklı kişiliklerle çok geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Bunlar arasında kararlılığı ve siyaset tarzı ile en özgünlerinden biri Doktor Hikmet Kıvılcımlı'dır.

Özgül bağlamli devrim ve sosyalizm algısının ülkenin tarihi ve toplumsal yapısı ile oluşturduğu bütünlük, onun marksizm ve leninizm anlayışını da yansıtır. Ürettiği yüzden fazla eser içerisinde “Emperyalizm Geberen Kapitalizm”, “Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi” gibi kitaplarının isimlerinin benzerliği de göstermektedir ki, Kıvılcımlı, yapıtlarında bol bol alıntı yaptığı, kaynak gösterdiği Marx, Engels ve Lenin’in çalışmalarını Türkiye için yeniden üretmeye önem vermektedir. Bununla birlikte “Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesi” ve Lenin’den yaptığı çeviriler de marksizmin Türkiyelileşmesi için yaptığı katkılardandır. Kıvılcımlı’nın Türkiye sosyalist hareketindeki son derece özgün isimlerden biri oluşu da bununla ilgilidir. Çünkü o bir yanıla Osmanlı’dan Japonya’ya, dinlerden gençliğe kadar geniş bir yelpazede yazan, çok sayıda eser çeviren bir

entelektüel olmakla birlikte sosyalizmle tanıştığı günden itibaren devrimciliği örgütlülüğünden ayrı tasavvur etmemiştir.

“İnsan varsa görev vardır” diyerek 10 gün ömrünün kaldığı haberinde dahi örgütlü mücadele için plan yapma çağrısı yapmaktan geri durmazken, hayatının 22,5 yılını geçireceği hapis günlerinin başlarında dostlarına “hepimiz çıkarken kızıl bir profesör olarak çıkacağız” diyerek teorik mücadeleyi de hiçbir zamanda arka plana atmamıştır. Güncel siyaseti her şeye rağmen yakından takip etmiş, ama tarihsel ve teorik tartışmaları da geliştirmeyi eksik bırakmamıştır.

Sosyalizm bir militan kazanıyor

Kıvılcımlı'nın iki ucu bir araya getirmeye çalıştığı uzun yaşamı 1902 yılında Priştine'de başlar. Sosyalizmle tanışması Askeri Tıbbiye öğrenciliğinde TKP'nin legal yayını Aydınlik ile başlamıştır. Ancak, mücadele ile tanışması ve onun siyaset algısında ülkeyi bir araya getirecek unsuru göstermesi anlamında Balkan Harbi sonrasındaki göçlerinin ardından Kurtuluş Savaşı döneminde Yörük Ali Efe ile birlikte Kuvayi Milliye'ye katılımı oldukça önemli bir süreçtir. Kuvayi Milliye sürecinde işçilerin, köylülerin, esnafın, öğrencilerin; Türk, Kürt ve Lazların; kadınlarla erkeklerin birlikte mücadeleye girdiği bu süreçte, birlikte mücadele etmenin kardeşlik kuran ve eşitleyici yapısının Kıvılcımlı'nın dikkatini çektiği sonraki dönemde siyasetinde ve çalışmalarında kendisini gösterecektir.

Vefa Lisesindeki eğitimini Askeri Tıbbiye ile devam ettirip kendisi için sıkça kullanılan “Doktor” ünvanını edinmiştir. Ancak hakkındaki diğer bütün ünvan, sıfat ve tanımlamalar örgütlü mücadeleye katılması ile başlamıştır. Bu süreci kendisi “Kafirun suresinden materyalizme atlamak”¹ şeklinde tarif eder. 23 yaşında TKP'nin 2. Kongresi'ne, ilerleyen zamanlarda yazarı da olacağı Aydınlik grubundan delege olarak katılır.

1 Ahmet Kale: “Kimdir Kıvılcımlı?”, içinde Hikmet Kıvılcımlı Kitabı, Dipnot Yayınları, 2015, Ankara, s. 13-25

1925 Şubat'ında başlayan Şeyh Sait önderliğindeki Kürt ayaklanmasına karşı çıkartılan Takrir-i Sükun Kanunu ile sosyalist harekete de darbe vuruluyor ve Kıvılcımlı 10 yıl kürek cezasına çarptırılıyor. Af ile serbest kaldıktan sonra 1927 yılındaki tevkifat ile birlikte partiden atılan Vedat Nedim Tör ve Şevket Süreyya Aydemir gibi isimlerin ve tutuklanan yoldaşların ardından Merkez Komite'ye seçiliyor. 1929 yılındaki tevkifat ile hapse işkenceler ile geri dönüyor. Elazığ hapisanesine verdiği dersler ve yürüyüşü gibi her konuda dimdik duran tutumuyla mücadele arkadaşlarına hakkında “ne yorulmaz, yılmaz bir güçtü bu, halbuki o mahpus hayatını bir kılıç gibi bilenmek, bilinçlenmek, bunu cömertçe çevresine yaymakla kendini görevli sayıyordu” dedirtiyordu.

Hapisten çıktığında Marksizmin Bibliyoteği Yayınevi'ni kurmuş ve kitaplarını yazmaya devam etmiştir. 1930'dan itibaren TKP'nin toparlanma çabalarına devletin yanıtı gecikmez. 1938 yılında Kıvılcımlı Nazım Hikmet ile birlikte yargılandığı Donanma Davası ile 1950'ye kadar sürecektir yeni bir tutuklulukla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç, TKP'nin Enternasyonal kararları gereği Türkiye'nin kapitalist bloktan uzak tutulması için hükümetin bağımsızlıkçı politikalarının desteklediği, partinin kendisini tasfiye ettiği, illegal mücadelenin yolunun kapatıldığı bir süreçtir. Kıvılcımlı arayışını, iletişimini ve üretimini devam ettirmeye çalışmış, yoğun baskı ve tutuklama sürecinde de mücadeleden geri durmamıştır.

Vatan Partisi'nin yolu

12 yıllık esaretin ardından Kıvılcımlı 1950 yazında, Demokrat Parti iktidara gelmişken tekrar sokağa döner. TKP'nin geri kaldığı bu dönemde Kıvılcımlı hazırlıklara başlar ve 1954 yılında Vatan Partisi'ni kurar. Vatan Partisi'nin kuruluş fikrinin altındaki düşüncüyü Kıvılcımlı'nın şu sözlerinde bulunabilir:

Münevver, esnaf, köylü, amele, işçi ilah. vatandaşlar
hep birden milli bir iman ve feragatle 30 yıl evveli

kuvvayi milliyecilik ruhunu diriltebilir ve yaşatabilirse vatanımızın kısa yoldan cennete dönmesi mümkündür.²

Demokrasi, hürriyet, sanayi sorunları gibi konuları siyaset gündemi haline getirerek işçi sınıfının hak ve varlığını siyaset ile korumayı amaçlar. Kıvılcımlı için işçi sınıfı, sanayi ilişkileri dolayısıyla burjuvazi ile uzlaşmaz çıkar karşıtlığı dolayısıyla toplumun öncü sınıfıdır. Yoksul köylüler, “mazlum milletler”, öğrenciler gibi toplamlar da Yedek Güçler’i oluşturur. Ama Türkiye özelinde Kıvılcımlı için toplumu bir araya getirebilecek, sermaye sınıfının elinde olmasının tehlikeli olduğu başlıklar vardır. Bunların başında da İslam gelmektedir. Kıvılcımlı, Osmanlı tarihindeki eşitlikçi dinamikleri arar. Osmanlı’ya “finans-kapital”in girişini tespit eder. Kuvayi Milliye giden yolu oradan çizer. Dirlik düzeninin sona ermesi ona göre eşitlikçi vergi sistemini bozduğu için sakıncalı, 1849’da Şirket-i Hayriye’nin kuruluşu ilk kırılmadır. Türk, İslam ve Osmanlı tarihindeki eşitlikçi veya aydın unsurlarla birlikte İstanbul’un Fethi’ni ve Fatih Sultan Mehmet’in aydın kişiliğini öne çıkartır. Kuvayi Milliye sonrası CHP’nin şehir bezirganlarını ve taşra haciağasını karşısına alamayıp geniş halk kitlesine “cahil ayaktakımı” diye yuvarıdan baktığını söyler.

1957 seçimleri öncesinde 15 Ekim’de Eyüp Meydanı’nda Kıvılcımlı tarihe geçen bir seçim konuşması ile tezlerini, propaganda dilinde anlatmaya başlar. Kendi adıyla anılan Tarih Tezi kapsamında geliştirdiği görüşlere uygun olarak “İslamiyet’in yarattığı devrimci dönüşümü”, “islamın esasındaki eşitlikçi yapıyı ve İslam tarihindeki bezirganları, bozguncuları, halk düşmanlarını” anlatır. Demokrat Parti’yi ve politikalarını eleştirir, Vatan Partisi’ni tanıtır. “Neden yüzlerimiz daima solgun? İşsizlikten. Neden her şey ateş pahası? Gene işsizlikten vatandaşlarım.”³

2 Derya Özgüç: “Türkiye Sosyalist Hareketi İçinde Hikmet Kıvılcımlı’nın Yaşamı ve Mücadelesi”, Gelenek 44, 1994.

3 Ahmet Kale: Kıvılcımlı Külliyyatı, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul, 2014, s.

Eyüp Meydanı konuşması ardından “dini siyasete alet etmek” ile başlayan dava “komünizm propagandası” ile yargılanmaya döner. 38 parti yöneticisi ile birlikte tutuklanıp 25 yıl hapis cezasına çarptırılan Kıvılcımlı, 27 Mayıs ile özgür kalacaktır.

Yeni dönemde Kıvılcımlı'nın arayışları ve tartışmaları

27 Mayıs'ın ardından Cemal Gürsel özelinde Milli Birlik Komitesi'ne yazdığı “Tarihimizde daima kuvvetle çarpan kalbimizin, yiğit ordumuzun kötülüğe başeğdirişini huşula selamlarım. İkinci Kuvva-i Milliye Gazanız kutlu olsun. Gerçek demokrasi-de Allah yanılması”⁴ cümleleri Vatan Partisi'nin kuruluş tezleriyle bir bütünlük içerisindedir.

Sonrasındaki süreçte TİP'e katılmak için başvurmuş, ancak üye yapılmamıştır. Vedat Türkali'nin aktarımına göre, bizzat kendisi Behice Boran ile Hikmet Kıvılcımlı'yı bir araya getirmeye çalışmış, başarılı olamamıştır.⁵

1965 yılında Tarihsel Maddecilik Yayınları'nı kuran Kıvılcımlı “Tarih-Devrim-Sosyalizm” ile Türkiye'nin özgünlüğünde özellikle Osmanlı ve İslam tarihindeki eşitlikçi ve ilerici olgulara dayanan, orijinal bir ideolojik hat oluşturmaya çalışmıştır. “Din afyondur” yaklaşımının gerçekliğini reddetmeden, İslam'ı Türkiye için bir toplumsal olgu olarak ele alıp siyasetin bir parçası haline getirmeye, sermaye sınıfına bırakmamaya çalışmıştır. İbn-i Haldun gibi “Doğulu” düşünürlerin önemini vurgulamıştır.

1966'dan itibaren “Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı - İşçi Partisine Teklifler” gibi metinlerle TİP ile polemige girmiş, 1930'lardaki bazı tezleriyle çelişen ifadelerle Milli Demokratik Devrim (MDD) tezlerine yaklaşmıştır.

4 Akt. Savaş Açıkkaya: Türkiye'de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971, Doktora Tezi, İstanbul: 2009.

5 Vedat Türkali: “Bize Işık Tutan Doktor Hikmet Kıvılcımlı'ydı”, içinde Hikmet Kıvılcımlı Kitabı, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 403-414.

Metin Çulhaoğlu bu konuda şöyle yazmıştır:

27 Mayıs'ın hemen sonrasındaki Kıvılcımlı'dan daha ileride de olsa görüşlerinde inkar edilemeyecek bir leninist bilgilenme de bulunsa, pratik Kıvılcımlı son çözümlerde bir cuntacıdır. Kıvılcımlı'nın çelişkisi, MDD'yi eleştirirken leninizme, iktidarı düşünürken de MDD'ye yanaşmasıdır. (...) Hikmet Kıvılcımlı pratikteki cuntacılığı, teorideki leninciliğine baskın çıkan bir jakobendir.”⁶

Kıvılcımlı'nın ölüm cezası

1971'e giden süreçte birçok MDD'ci gibi ordunun ilericiliğine güveni öne çıkan Kıvılcımlı, 12 Mart Muhtırası ile birlikte arananlar listesine girer. Uzun zamandır yakasını bırakmayan kanser hastalığı yüzünden birçok dostunun ısrarı ve bir tedavi umuduyla 1971 Mayıs'ı sonlarında Kıbrıs üzerinden Bulgaristan'a çıkar.

Bu süreci Kıvılcımlı şöyle anlatır:

Şimdi üç ölüm cezası ile mahkum bulunuyorum:

1-Prostat Adeno Karsinom başlangıcı. Yetmişinde insan için tabii idam hükmüdür. Ona bir diyeceğim yok. Ondan kaçamam.

2-Türkiye'de Sıkıyönetim Mahkemesi: “Yılanın başı”, “Azılı komünist” olarak, idam cezasıyla tevkifime karar verdi. Bunu da sosyal ve politik bakımdan “tabii” sayıyorum. Bundan kaçtım.

3-Nerede ve hangisi olduğunu bilmediğim bir “Türkiye Komünist Partisi” beni bu sıra Parti'den atmış Bu moral “idam” kararını artık “tabii” bulamıyorum. Ve kaçamıyorum.⁷

6 Metin Çulhaoğlu: “Solda Kimlik Arayışları”, Gelenek 15, Şubat 1988, s. 103-104.

7 Ahmet Kale: “Kimdir Kıvılcımlı?”, içinde Hikmet Kıvılcımlı Kitabı, Dipnot Yayınları,

Üç idam kararı yüzünden ülkesinden ayrılmak zorunda kalıp Bulgaristan ve Doğu Almanya'da da tedavi olamadan Yugoslavya'da hayatını, onu adadığı halkından ve ülkesinden uzakta Belgrat'ta, 11 Ekim 1971 günü kaybeder.

Bir militanın devrimcilik anlayışından kesitler

Kıvılcımlı'nın hayatını kaybetmesiyle mücadelesi, ülke topraklarından koparılıp alınmış olsa bile arkasında bıraktığı miras, en kaba haliyle bile bu yazının kapsamını aşmaktadır. Yine de bugüne siyaset anlayışıyla, devrimci yaşamıyla, örgütlü mücadelesiyle bıraktığı mirası biraz daha vurgulamak gerekmektedir.

Kıvılcımlı için devrimci bir siyaset marksizme dayanmak zorundadır. Kıvılcımlı, marksist eserlerin yayılması ve topluma kazandırılması için çokça çaba sarf etmiş, üzerlerinde çok çalışmış, yazdığı yüzden fazla eserle marksist külliyata Türkiyeli bir damar katmaya çalışmıştır.

Bu damar pratik siyasetinden hiç ayrılmamış, örgütlülüğü disiplinli ve örgütü savaştan bir yapı olarak görmüştür. Emekçi karakterli bir mücadeleye önem verir, parti içerisindeki küçük burjuva sapmalarla acımasızca hesaplaşır:

Bir küçükburjuva parlak bir gönüllü çeteci olabilir. Ancak yayılımı geniş bir meydan savaşında kesin sonuca kadar siperini bırakmamaya gelemez. Hele siperini bırakmamaya “zorunlu” edildiğini görmeye hiç dayanamaz. Onun için, savaşçı ordu disiplini altına sokulacağını sezmek ölümdür.⁸

Teşhislerine iki temel küçük burjuva sapması ile devam eder:

Kaçma eğilimi: Parti içinde kırılacak putlar bulunduğunu, ayrıcalıklı otorite zorbalığına karşı koy-

2015, Ankara, s. 13-25

8 Hikmet Kıvılcımlı: “Yol - Sunuş”, içinde Hikmet Kıvılcımlı Kitabı, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 47-61.

mak gerektiğini, “denetim, eleştiri” ve ilh. Özgürlüklerinin kalmadığını söyler durur..

Kaçamak eğilimler: Onun öyle derin “kendi kanatları”, öyle değeri ağır “kendi bakışları” o kadar özgün “kendi düşünceleri” vardır ki mutlaka dikkatli bir gözle ele alınmalıdır. Yoksa parti tehlikededir.”

Ancak bu küçük burjuva tutumlardan daha tehlikeli gördüğü durumu şöyle ifade eder:

Büyük tehlike, bu mücadele kaçaklığını bir sürü kaçamakta karmakarışıklaştırmaktır. Kendi bozgununu parti bozgunu gibi görmeye ve göstermeye gitmektir.

Bir devrimcinin yaşamındaki alkol veya sigara gibi maddeler için şöyle söyler:

Her keyif veren zehir, hayat baskısına bilinçsiz protestoda bulunmak için taksitle intihar etmektir.

Devrimciliği adanmak ve durmak bilmez bir iradeden bağımsız görmeyen Kıvılcımlı, devrimcinin teorik donanımı için çabalaması konusunda ise şöyle söylemiştir:

İlim için şose yol yoktur; ancak onun sarp patikalarına tırmanma yorgunluğundan kaçınmayanlar, ilim dağının ışık dolu tepelerine erişebilir.

“İlim” ve teori konusunda toplumunun önde gelen aydınlarından Henri Barbusse’ü ele aldığı “İnkılapçı Münevver Nedir?” yapıtında “kitleye, teşkilata ve enternasyonalizme kendisini adanmış” diye tanımlar ve iki sınıf ortasında uzlaşmacı kalamayacağını, tarafsız alanda aydın olamayacağını söyler Kıvılcımlı.

Yazdığı binlerce, sayfaya rağmen Doktor Hikmet Kıvılcımlı’nın genellikle inatçı, özgün ve özel yanları vurgulanıp saygıda kusur edilmeyen, ancak az okunup tartışılan ve hak ettiği ölçüde

eleştirilip değerlendirilmeyen bir isim olduğunu da eklememiz gerekir. Hayatının en ufak anını bile adadığı halkının içindeki yoldaşlarınca; yaşamı ve fikirleriyle değerlendirilmeyi, tartışılmayı ve pek çok açıdan örnek alınmayı bekliyor.

Behice Boran: Devrimci Arayış, Kuruculuk ve Tarihsel Misyon

EBRU PEKTAŞ

Marksistler için tarihselci bakışın nazik noktalarından biri “tarihte bireyin rolü”dür. Zira daha en başta, resmi ideoloji tarafından empoze edilen lider, önder, kurucu ve kurtarıcı mitleri oldukça yaygın bir düşünce izleği olarak karşımıza çıkar.

Dahası, tarihte “önemli bireyi” yarı tanrı katına yükselten yaklaşımlar, burjuva/resmi ideolojilerle sınırlı da değildir. Sözgelimi V. İ. Lenin, ağabeyi asıldıktan sonra “Hayır, biz o yolu izlemeyeceğiz, izlenmesi gereken yol, o yol değildir” demiştir kimi Lenin biyografilerine göre. Oysaki (*Lenin’in yaşı ve politik meselelere henüz ilgisinin olmayışı vs. nedenlerle*) bunun tümüyle bir efsaneden ibaret olduğu bellidir.¹

Dolayısıyla hassas ve gerilimli bir konudur “tarihte birey”. Bir uçta bireysel niteliğin, yeteneğin, militanlığın, adanmışlığın epik bir yüceltmeye maruz kalması ve aslında tam da bu yolla

¹ Tony Cliff: Partinin İnşası - Lenin Cilt 1 (1893-1914), Z Yayınları, 1994, s. 17.

onun tarihsel olarak ıskartaya çıkarılması vardır. Diğer uçta birey-özne, tarihin gölge fenomenine dönüştürülür; birey-özne, tarihin yüce karar ve amaçları tarafından “görev sırası” bahşedilmiş asker gibidir yalnızca.

Konu bizzat Marksistlere, devrimcilere, büyük tarihsel şahsiyetlere geldiğinde bahsettiğimiz gerilim daha da belirginleşir. Zira bu kez de tarihsel olanı anlamak için başvurulan “teorinin grisi” ile tarihsel bireyin “devrimciliği” arasında, birbirini soldurmayacak ya da kavurup küle dönüştürmeyecek bir ilişki kurmak gerekecektir.

Plehanov’un tanımını oldukça yerindedir:

(...) kendisini gösteren, yani bir sosyal güç haline gelen **her kabiliyet, sosyal ilişkilerin meyvesidir**. Böylece, kabiliyetli insanların neden dolayı hadiselerin **genel istikametini değil de, özel çehresini değiştirebildikleri** anlaşılır. Kabiliyetli insanların bizzat kendileri ancak bu genel istikamet sayesinde vardır; ve bu olmadan onlar hiçbir zaman mümkün’ü gerçek’ten ayıran eşiği aşamazlar.²

Bu yazıda amacım, “tarihte bireyin rolü” sorunsalından yola çıkarak bir Behice Boran portresi çizmeyi denemek. Bu çizimin kalın hatlarını keşfetmek zor olmasa gerek. Örneğin, Behice Boran kimdir diye sorulsa buna pek çok yanıt verebiliriz.

Behice Boran Türkiye’nin ilk kadın sosyoloğu olarak, ülkemizin toplumsal yapısına dönük saha araştırmalarında öncü çalışmalar vermiş bir bilim kadınıdır. Akademik başarılarının ötesinde, örgütlü siyasal yaşamın daima içinde yer almıştır. 1942’de TKP üyesidir. 1940 sonrası hortlatılan faşist hareketin açık tehdit ve saldırılarına karşı ırkçılık karşıtlığını ve barış politikalarını cesaretle savunmuştur.

2 G. V. Plehanov: Marksizmin Temel Sorunları, Sosyal Yayınlar, 1964, s. 289.

Kore'ye asker gönderilmesine karşı barış bildirisi dağıttığı için yargılanmış ve 15 ay cezaevinde kalmıştır. Büyük bir tutkuyla benimsediği akademik yaşamı aynı nedenlerle son bulmuş, üniversiteden uzaklaştırılmıştır. TİP liderlerinden ve milletvekillerinden biridir. Türkiye'nin ilk kadın siyasi parti genel başkanıdır Behice Boran.

1960-1971 dönemi merkezde olmak üzere, geçen yüzyıl Türkiye sosyalist hareketinin en önemli Marksist kuramcılarında biridir o. Polemikleriyle geliştirdiği siyasi tezleri, geleneksel Türkiye Marksizminin temel zeminini oluşturmuştur. Behice Boran, teorisyeninden örgütçüsüne erkeklerin at koşturduğu bir alanda, açık ara yetkin donanımla tartışmalarda belirleyici rol üstlenmiş tek Marksist kadın liderdir.³

Başka pek çok şey de hemen ilk çizimin kabataslak hatlarına yerleştirilebilir Behice Boran portresinde. Behice Boran, cesur, adanmış ve militan bir kadındır. 12 Mart sonrası yargılamalarda askeri savcıyla sert tartışmalara girmiş, dik duruşu ve “yargılayan” savunması ile darbecilerde nefret uyandırmıştır. Ecevit Hükümetinin, 1 Mayıs 1979'da askere ateş açma yetkisi vererek ilan ettiği sokağa çıkma yasağını bizzat delmiş ve -artık 69 yaşına gelmiş bir devrimci olarak- polisin dipçiğini yemiştir. Yaşamının en zorlu yıllarında yurtdışından gelen iş tekliflerini yoksul kalmak pahasına reddetmiş ve fakat yaşamının son yedi senesini gurbette “siyasi mülteci” olarak geçirmek durumunda kalmıştır.

Buradan daha ince çizgilere bakmak için “**tarihte birey**” sorununa tekrar dönelim.

Plehanov'un ifadesiyle sorarsak, Behice Boran hangi “sosyal/tarihsel ilişkilerin meyvesidir”? Ve dahası Behice Boran, hangi “genel istikamete”, nasıl bir “özel çehre” kazandırmıştır?

3 Behice Boran kuram ve politikada döneminin hep ilerisinde olmuş, tutkulu bir aydındır. Ne var ki ilk kadın parti genel başkanlığı, hemen tamamı erkeklerden oluşan tartışma ortamlarında, toplantılarda, dergilerde hegemonyası, onu bir de “kadın olarak” özel bir sorgulamaya itmemiş görünmektedir. Bu bakımdan “kadın sorununun” geleneksel sol çizgilerle kabul ve tanımı ötesine bakamamıştır. Bunda henüz Türkiye'de ayrı bir kadın örgütlenmesinin olmayışı ve feminist hareketin henüz gelişmemişliği önemli bir etken gibi görünmektedir.

İlk soruyu, üç tarihsel dönemi odağa alarak yanıtlayabileceğimi düşünüyorum.

“Behice Boran olmak”

“Behice Boran olmak” Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde ülkenin kuruluş sancularına “halkı kurtarmak” perspektifiyle bakmakla başlamıştır diyebiliriz. 1 Mayıs 1910 doğumlu Boran’ın çocukluğu Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ile Cumhuriyetin kuruluşu arasındaki savaşı yıllarda, yokluk ve sefaletin kol gezdiği ortamda geçer. Behice Boran, Genç Cumhuriyet’in “muasır medeniyetler seviyesine erişme”, “Batı’ya yetişme” gibi kurucu paradigmalardan etkilenmiş, kurtarıcılık ve aydınlanma fikirlerine, halkı eğitmek gibi misyonlara, güçlü-egitimli Cumhuriyet kadını gibi sembollere oldukça genç yaşlarda bağlanmıştır. Yurtseverliği, ülkesine bağlılığı, ABD’deki yüksek lisans eğitimi yıllarında “muasır medeniyeti” de sorgulayacağı daha ileri bir düzlemle birleşecek ve onu “**arayışçı bir aydın**” haline getirecektir.

Boran’ın Marksizmle tanışması, bu “arayışçılığın” kabiliyetle ve yüksek entelektüel yetilerle birleşmesine dayanmaktadır. Zira henüz Marksizmden haberdar bile değilken Amerikan sosyolojisine ve hakim ekollere karşı ciddi bir eleştirelilik göstermektedir Boran. Öyle ki çok sevdiği ve “toplumu değiştireceksek, sosyoloji bilmeliyiz” diyerek bağlandığı sosyoloji Boran için bir hayal kırıklığına dönüşmüştür.

Bu ilk dönemin ikilikleri Behice Boran için son derece önemli olmuştur.

Devleti kurtarmak ile halkı kurtarmak, muasır medeniyete yetişmek ile çağdaş uygarlığın kapitalizmi, “açık toplumu”, sosyoloji merakı ile yeni keşfedilen Marksizm. Bu ilk dönem, Behice Boran’ın yıllar sonra geliştireceği tezlerinde kullanacağı kimi metodolojik girdiler için de oldukça verimli bir ortam sunmuştur.

Velhasıl Türkiye'yi kendi özgüllüğü ile kavrama isteği ve ona tam da bu özgüllüklerden dolayı bağlanma, adanma fikri; çalınan maya budur. "Behice Boran olmak" böyle başlamıştır.

"Bizim hamurumuz, bizim ekmeğimiz"

Behice Boran'ı şekillendiren ikinci dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın süregeldiği 1940'lı yıllardan Demokrat Parti iktidarına uzanan kesittir.

Türkiye'nin egemen sınıfları İkinci Dünya Savaşı sürerken, kimle işbirliği yapması gerektiğini, kimin kazanacağını bilemez halde son derece pragmatist politikalar izlemektedir. Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırdığında açık ara kazanan olarak görülmüş ve kimi vites değişiklikleriyle Alman faşizmine selam durulmaya başlanmıştır. Bu ortamda küçük küçük pek çok faşist örgütlenme bizzat devlet tarafından desteklenmiş, finanse edilmiştir. 1941-42 aralığında peş peşe kurulan ırkçı dergi çevreleri, dönem Türkiye'sine rengini çalmaya başlamıştır. Önceleri belirgin bir ırkçılık, Hitler hayranlığı ve antikomünizmle kendini gösteren politik açılımlar, savaşın çehresi değişince Sovyet düşmanlığı, komünizm tehdidi iddiası (*Truman Doktrini*) ve Amerikancılıkla yeni rotasını bulmuştur. 1939'da ABD'deki eğitimini tamamlayıp Türkiye'ye dönen Behice Boran'ı bekleyen siyasal ortam buydu.

Bu ortamın yankılarını, Behice Boran'ın genel yayın yönetmenliğini üstlendiği Yurt ve Dünya (1941-1944) dergisine ve barındırdığı aydın unsurlara bakarak daha iyi anlayabiliriz.

Yurt ve Dünya, Milli Şef rejimi altında, ırkçılığın, Anadoluculuğun, muhafazakarlığın, savaş yandaşlığının, kentleşme karşıtlığı ve köy tapınıcılığının, modernleşme reddiyesinin, demokrasi karşısında saf tutmanın düşüngüsel olarak doruklara çıktığı bir dönemde yayın hayatına atılmıştı. Emekçi sınıfların kendi öz hareketlerinin gelişmediği, Marksist

düşüncenin serbestçe tartışılıp aydınlar arasında tutunma ve sınıfsal bir karakter kazanma yönlerinin hayli cılız olduğu bir dönemde, Yurt ve Dünya, ilerlemeci, savaş karşıtı ve toplumcu bir düşüncenin taşıyıcısıydı. Yazarları, Cumhuriyet ülküleriyle yetişmiş genç aydınlardı; Kemalizm'e bağlılıklarını koruyorlardı ama genel olarak Marksizmden de etkileniyor ya da esinleniyorlardı.⁴

Bu teknenin hamuru nasıl olacaktır denilirse muazzam bir siyasal yelpazede, ciddi baskı koşullarında, kitle hareketinin yokluğunda ne olabilirse odur. Behice Boran'a bu tekneden daha fazla öncülük, yol göstericilik, kurtarıcılık nosyonları düşmüştür. TKP üyeliğinde, barış mücadelesinde, yazarlığında ve akademik yaşamında belirleyici olan bu siyasal bağlanma temelidir diyebiliriz.

Partili olmak Behice Boran açısından, partinin gücüne ve niteliğine bakılarak beğenilirse girilecek, beğenilmezse uzak durulacak bir durum değil; onun gücünü ve niteliğini yükseltmek için bir aydınının bir sınıfa bağlanma kararının somut bir adımıydı.⁵

Behice Boran'ın arkadaşı Sıdıka Su'ya yıllar sonra TİP'in sıkıntılı dönemleri için söylediği şu sözler yeterince aydınlatıcıdır: **“Bizim hamurumuz bu ve ekmeği bu hamurla pişireceğiz.”**

Deneyim ve sınanma

Üçüncü ve son olarak 27 Mayıs sonrası dönemi ele alabilirim ki özellikle 1960-71 dönemi Behice Boran ve Türkiye sosyalist hareketi için tepe noktasını oluşturmaktadır.

Bu dönemde, 27 Mayıs'ın hak ve hukuk alanındaki serbestleşme hamleleri, TİP'in doğuşu, işçi sınıfı hareketinin görünür olma-

4 Gökhan Atılğan: Behice Boran - Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı, Yordam Yayınları, 2007, s. 60.

5 a.g.e., s. 68.

ya başlaması ve ortaya çıkışı, DP sonrası kamucu-halkçı düşüncenin devlet kadrolarında bile yer edinebilmesi, meşrulaşması, 1965 sonrası Sovyetlerle görece normalleşen dış ilişkiler gibi pek çok makro etmen karşımızdadır.

Aktif örgütlü siyasetin içinde yer alan, liderlik ve ideolojik öncülük misyonlarıyla öne çıkan Behice Boran için tüm bu yoğun kaotik dönem aynı zamanda Türkiye marksizminin temel tartışmalarının, temel izleklerinin oluşturulacağı dönem olmuştur. Behice Boran için artık gündemde olan Marksist kuramsal titizliğin, bilimsel yaklaşımın, devrimciliğin ve militanlığın sınınaacağı yeni bir zemindir.

Hamur yeterince kabarmıştır ve ekmeğe pişmeye hazırdır.

Daha önce “tarihte bireyin, hangi genel gidişata nasıl bir ‘özel çehre’ katabildiği” sorusunu ortaya atmıştık. Ve buraya kadar ağırlıklı “genel gidişattan” bahsettik. Peki Behice Boran’ın tüm bu genel gidişata kattığı “özel çehre” nedir? İşte 60’lı ve 70’li yıllara damgasını vuran da bahsedeceğimiz “özel çehredir”. Bu özel çehre, yıllar süren polemiklerin, ihtilafı kararların, ayrılıkların, pratik mücadelede taraflaşmaların izlerinden süzülür.

Maddeler halinde sıralayarak bitirelim:

1.Behice Boran’ın, TİP-YÖN ekseninde dönen ve genişçe bir sol-aydın kamuoyunun ilgisini toplayan özel kuramsal-politik müdahalelerinden birisi, Türkiye ve dünya değerlendirmelerinde açığa çıkmaktadır. Türkiye’nin düzeni nasıl bir düzendir sorusuna verilen belli başlı yanıtlardan biri bizzat Behice Boran tarafından inşa edilmiştir.

Buna göre bir tarafta Türkiye’yi, kapitalist üretim tarzı, buna özgü sınıflar, burjuva devrimi gibi kavramlarla açıklanamayacak biricik, özgün bir yere yerleştiren bir yaklaşım mevcuttur. Bir başka taraf bu özgünlükçü yaklaşımı reddetmekte, buna karşın doğrusal bir gelişim modelini ve buna bağlı aşamaları Türkiye’ye uyarlamaktadır. Behice Boran ise hem özgünlükçü, biricik

modelleri hem de şabloncu, uyarlamacı, aşamacı modelleri reddederek, Türkiye'nin emperyalizme bağımlı bir kapitalist ülke olduğunu, özgül yanlarıyla birlikte kendi burjuva devrimi çoktan geride bıraktığını savunmaktadır.⁶ Bu bağlamda TİP programlarında da, Türkiye kapitalizmini bir avuç işbirlikçi burjuvaziye ve “boş kapçı” emperyalizme bağlayan tezler kesin bir dille reddedilmiştir.⁷

2.Behice Boran, tüm bu genel yaklaşımının hayati bir sonucu olarak, Türkiye’de “sosyalist devrim” tezinin en önde gelen savunucusu ve mimarıdır.

Boran, Sosyalist Devrim-Milli Demokratik Devrim kamplaşmasından evvel, 1962 gibi erken bir tarihte “sosyalist devrim” tezini ortaya atmıştır. Boran’ın geçmiş TKP ile bağı hatırlanacak olursa bu, dönemi için oldukça ileri bir hamleyi temsil etmektedir. Dahası Behice Boran “sosyalist devrim” tezini, bir tarih, dünya, Türkiye okumasının içine “eşitsiz ve bileşik gelişme” kavramını yerleştirerek, metodolojik titizlikler sergileyerek savunmuştur.

Türkiye sosyalist hareketi tarihi ve Türkiye marksizmi için “sosyalist devrim” tezi herkesten ve her şeyden önce Behice Boran ile anılabilir. Sosyalist devrim tezi onun için bir varlık meselesidir. Sözelimi 70’li yılların sonunda parti içi tartışmalarda “Ben bütün hayatım boyunca bunu savundum, bununla birlikte varım” diyecektir.⁸

3.Sosyalist devrim teziyle bağlantılı olarak Behice Boran, işçi sınıfının öncülüğü konusunda çok nettir. Dönemin kurtuluş reçeteleri içinde, aydınlar, askerler, mazlum milletler, gençlik ve hatta milli burjuvazi bile öncü/kurtarıcı sınıf olarak değerlendirilirken, işçi sınıfının var olup olmadığı tartışılırken, Behice Boran işçi sınıfının öncülüğü konusunda açık bir ideolojik mücadeleye içindedir.

6 Behice Boran: Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, Sarmal Yayınevi, 1992, s. 324.

7 TİP Program ve Tüzüğü, TİP yayınları, 1977, s. 17.

8 Gökhan Atılğan: a.g.e., ,s. 295.

Behice Boran'ın portresine başka pek çok şey dahil edilebilir. Ancak tarihin genel gidişatına “özel çehre” kazandırma denilecekse bu üç başlığın, Türkiye Marksizmin aydınlanma kaynağını oluşturduğu kabul edilmelidir. Bu nedenle Behice Boran'ın konuşmalarını hep “selam olsun Türkiye'nin ve dünyanın aydınlık geleceğine” sözleriyle bitirmesi anlamlıdır. Tüm yaşamı boyunca ışığı olmaya çalıştığı aydınlık artık bizim üzerimizdedir...

Mahir Çayan: Kesintisiz Devrimcilik

DENİZ GÜLŞEN

1960'lı yıllar dünya çapında sosyalizmin itibarının yükseldiği, toplumsal uyanışın geliştiği yıllardır. Gençlik, geleceği ve özgürlüğü için sözünü söylüyor; işçiler emekleri, alınterleri için üretimi durduruyor ve grevler ardı ardına patlak veriyordu. Birçok üçüncü dünya ülkesinde bağımsızlık hareketleri egemen hale gelmişti.

Döneme damgasını vuran olgulardan birisi de anti-emperyalist mücadele idi. Gençlik, üniversitelerde işgallere başlıyor, Vietnam Kasabı Komer'in arabasının yakılmasından 6. Filo'nun denize dökülmesine kadar anti-emperyalist mücadeleyi bulduğu her alanda büyütüyordu. O dönemde sol muhalefetin odağı olan Türkiye İşçi Partisi'nin hâkim çizgisi, özellikle gençliğin devrimci özelemlerini karşılamıyordu. TİP, sosyalizm fikrinin toplumsal alanda yaygınlaşması, toplumsallaşması konusunda önemli bir görevi yerine getirirken sosyalizmin bir iktidar alternatifi olarak örgütlenmesi, bu sürecin devrimci eylemi ve devrimci bir iktidar mücadelesi konusunda belirgin bir hat oluşturmakta zorlanıyordu.

Bu özgün dönem, arayış içerisinde olan gençlik hareketi içerisinde yeni örgütler doğurdu. Mahir Çayan ve THKP-C geleneği dönemin en önemli temsilcisi oldular.

Samsun doğumlu olan Mahir Çayan, ortaokul ve liseye İstanbul'da devam etti. 1963'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydoldu. Sonraki yıl Mülkiye'de (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) öğrenimine devam etti. Bu dönemde TİP ve Fikir Kulüpleri Federasyonu'na bağlı olan SBF Fikir Kulübüne girdi. 1965'te bu kulübün başkanlığını da üstlendi.

1967'de kısa süreliğine Fransa'ya gitti ve buradaki sosyalist hareketlerin genel seyri ve içinde buldukları tartışmaları yakından izledi. 1968'deki 6. Filo eylemlerine İzmir'de katıldı ve gözaltına alındı. Bu dönemde TİP içinde de başlayan ve Mihri Belli'nin savunduğu Milli Demokratik Devrim (MDD) tezini temel alan tartışmalara Mahir Çayan ve daha sonra kurulacak olan THKP-C'nin önder kadroları aktif şekilde katıldı. Bu tartışma sürecinde TİP adına Zonguldak Ereğlisi'nde çalışmalar yürüttü. Bu süreden sonra ideolojik olarak MDD saflarında yer aldı.

Fransa'da bulunduğu süreçte Latin Amerika silahlı mücadelelerinden etkilendi. TİP'i bu süreçte yasalçılıkla suçladı ve Türkiye'deki devrim sürecinin ancak silahlı bir mücadeleyle ve kendi özgül koşullarının tespit edilmesiyle olabileceğini savundu. Bu görüşe daha yakın olan Türk Solu ve Aydınlik dergilerinde yazılar yazdı. Bu dönemde yazdığı önemli yazıları "Revizyonizmin Keskin Kokusu 1-2", "Aren Oportünizminin Niteliği" başlıklarıyla tanıdı. Daha sonra yazdığı ve düşüncelerini giderek netleştirdiği "Aydınlik Sosyalist Dergi'ye Açık Mektup" ve özellikle "Kesintisiz Devrim 1-2-3" temel metinleri olarak değerlendirilir. "Toplu Yazılar" ölümünden sonra farklı zamanlarda yazdığı yazıları toparlayan çalışma oldu.

Çayan'ın temel görüşleri

Mahir Çayan'ın temel görüşleri, dönemin genel hareketinin evrimine uyumlu olarak biçimlenmiştir. Teorik tezlerinin şekillen-

mesini asıl olarak TİP, PDA ve Mihri Belli ile yapılan polemiklerle sağlamıştır. 3. Bunalım dönemi tespiti üzerine, bu döneme ait devrimciliğin görevleri temel tartışmasını oluşturur.

2. Dünya Savaşı'nın sonrasında başlayan bu dönemle emperyalistler, iç ve dış pazarın son derece daralması ve talep yetersizliği nedeniyle önemli bir krizle karşı karşıyadır. Bu dönemin bir diğer temel belirleyeni de emperyalistler arasında yeni bir dünya savaşının çıkmasının imkansız hale gelmiş olmasıdır. 3. Bunalım dönemiyle birlikte içsel bir olgu haline gelen emperyalizm, yeni sömürgecilik metodu (*sermaye ihraç ve transferleri üzerine kurulu sömürgecilik*) ile eski tip açık işgal yerine gizli işgal uygulamaktadır. Aslında halk kitleleri her an patlamaya hazır bir volkan durumundadır ama bu işgal biçimi oligarşiyle geniş halk yığınları arasında, yılların getirdiği ceberut devlet algısının da etkisiyle suni bir denge yaratmıştır.

Böylesi ülkelerde işgalci güçler ve onların işbirlikçisi olan oligarşinin egemenliğini kırmak için öncünün hızlıca halk savaşına başlaması gerekir. Halk savaşındaki temel mücadele metodu da politikleşmiş askeri savaş stratejisidir (PASS). Bu savaşta, bütün demokratik ve ekonomik temelli mücadeleler, kitle gösterileri ve benzerleri askeri mücadeleye tabidir.

Lenin'e göre emperyalist dönemde, bütün ülkelerde kesintisiz devrim anlayışı içindeki proletarya devrimlerinin objektif şartları vardır. Üretici güçlerin dünya çapında ulaşmış olduğu seviye devrim yapmak için olgundur. Hazır olarak var olmayan, devrimin sübjektif şartlarıdır. Leninizm'in temellerini bir bakıma devrimin sübjektif şartlarınının hazırlanması teşkil eder.¹

Çayan, ayrıca, emperyalist hegemonyanın toplumun iç dinamiklerinin gelişmesini de engellediğini, bunun ise sürekli bir devrim durumunu yarattığını ileri sürmüştür.

1 Mahir Çayan: Toplu Yazılar, s. 260.

Emperyalist hegemonya altındaki ülkelerde evrim ve devrim aşamaları, içsel dinamikle kapitalizmin geliştiği ülkelerdeki gibi kesin çizgilerle ayrılmaz. Bu tip ülkelerde devrim aşaması kısa değil aksine oldukça uzundur. Evrim aşamasının nerede bittiğini, devrim aşamasının ise nerede başladığını tespit etmek fiilen imkânsızdır. Her iki aşama iç içe geçmiştir. Emperyalist hegemonya, toplumun kendi iç dinamiği ile gelişmesine engel olduğu için ülke, alt yapı ilişkilerinden üst yapısına kadar, milli bir kriz içindedir. Bu ise devrim durumun sürekli olarak var olması, bir başka değişle silahlı eylemin objektif şartlarının mevcudiyeti demektir.²

Çayan'a göre silahlı savaşa girmeyen bir yapının bunalıma girmesi kaçınılmazdır. Metinlerine adeta bir tutku olarak damgasını vuran "devrim yapmak" amacı, çağın en önemli zaafı olan pasifimizi yenmeyi, yani savaşmayı gerektirir. "Devrim için savaşmayana sosyalist denmez" beylik bir savaş vurgusu değil, bu bakış açısının ürünüdür. Çayan'a göre öncü savaş, o dönemin biricik Marksist-Leninist siyasal eylemidir. Kitleler içerisinde yürütülecek ekonomik-demokratik hak mücadelelerinin, yayın faaliyetlerinin, demokratik alan örgütlenmelerinin vb. hepsi oligarşi ile halk arasında bulunan suni dengeyi güçlendirmektedir. Oysa, bu faaliyetler sadece silahlı mücadeleyi besleyecek tali işler olmalıdır. Merkezi yayın da gerçekleştirilen askeri eylemlerin propagandası için çıkartılmalıdır. Partiye savaşta zaman kaybettirecek tüm yöntemler mahkûm edilmelidir. Bu bakış açısıyla Çayan, Leninist örgütlenmeye düşman iki temel fikir olduğunu söyler: Demokratizm ve partinin emekçi çoğunlukla kurulması.

Nitekim Mahir Çayan silahlı mücadeleye başladıktan sonra, gerçekleştirilen beş-altı askeri eylemin yarattığı havayı ciddi şekilde önemser. Bu etkinin nedenlerini de devlete karşı konulamayacağı fikrinin sarsılmasına, meclise ve politikacılara olan güvensizliğe ve pasifist ve kuyrukçu sola karşı oluşan öfkeye bağlar.

2 Toplu Yazılar, s. 278.

Mahir, politikleşmiş askeri savaş stratejisinin aşamalarını şu şekilde tarif etmiştir: 1.Şehir gerillası yaratma; 2.Şehir gerillasını geliştirme, kır gerillası yaratma; 3.Şehir gerillasını yaygınlaştırma, kır gerillasını geliştirme; 4.Kır gerillasını yaygınlaştırma.

Yine PASS'a göre önder güç proletarya; temel güçler köylüler; vasıtasız ihtiyatlar Kemalist aydın çevre, dünya sosyalist bloğu, sömürge ülkelerdeki, özellikle Ortadoğu'daki milli kurtuluş hareketleri; vasıtalı ihtiyatlar ise küçük burjuvazinin sağ kanadı, demokrat batı ülkeleri ve kamuoyu, oligarşinin kendi içindeki çelişkileri olarak sıralanır.

Kürt sorununa ve Kemalizme bakış

Mahir'in Kürt meselesine yaklaşımını Mihri Belli ile yaptığı polemik üzerinden değerlendirebiliriz. Sosyalistlerin, milliyetçi değil yurtsever olduklarını özellikle vurgular. Kürt emekçi halkının çıkarlarıyla bağdaşan tek formülün Misak-ı Milli sınırları içerisinde bir çözüm olabileceği fikrini enternasyonalist bulmamakla beraber, tek çözüm seçeneğinin ayrılma hakkının kullanılması olduğu fikrini de eleştirir. Ulusların kendi kaderini tayin etme hakkının öngördüğü ayrılma, özerklik, federasyon gibi çözüm yollarının hangi şartlar altında ve ne zaman geçerli olabileceğinin ortaya konulması gerektiğini söyler. Bu mesele üzerine daha ayrıntılı bir yazı kaleme alacağını belirtir ama yazmadan ölümsüzleşir.

Kemalizmi ise devrimci milliyetçilerin kurtuluş bayrağı olarak nitelendirir ve küçük burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist tavır alışı olarak görür. Ancak Kemalistlerin sessiz halk yığınlarının temsilcisi ve kurtarıcısı olarak gözüktüğü, solun dahi önemli kısmının Kemalist darbeden beklenti içerisinde olduğu bir dönemde THKP-C bağımsız bir eylem hattını ve öncülük iddiasını ortaya net olarak koymuştur. Mahir 12 Mart sonrasında dahi Kemalizm konusundaki olumlu yaklaşımından vazgeçmez. Ancak bunu, kestirmeci bir ittifak yoluyla bir iktidar imkânı olarak değerlendirmez. Yani

darbecilere yedeklenme değil, anti-emperyalist olarak gördüğü yığılı örgütlenme iddiasındadır.

Leninizm, öncülük ve proletarya tartışmaları

70'lerde kapitalizmin egemen üretim biçimi olduğunu savunan iki yapı vardır: TİP ve THKP-C. Tabii ki Mahir bu noktaya zamanla gelmiştir. Proletaryanın öncülüğünü de bu bakış açısıyla savunmuştur, ancak bu öncülük sadece ideolojik öncülük olarak kalmıştır. Mahir'in işçi sınıfına güvensizliği bütün metinlerinde anlaşılabilir ve Mahir işçi sınıfı yerine Leninist öncüyü koyar. Burada Leninist örgüt savaş örgütüne sıkıştırılmıştır diyebiliriz. Sınıfların konumlanışını savaş alanının belirlenmesi üzerine inşa eder. Proletarya ideolojik önderdir. Burada asıl vurgu, proletarya temel güç olarak ifade edilirse öncünün şehirlerde savaşması gerektiğidir. Temel savaş alanı şehirse temel güç proletarya, kırsal temel güç köylülük olacaktır. Asıl olarak öncünün savaşacağı alan tartışılıyor diyebiliriz.

Yukarıdaki yaklaşım öncüyü çok dar bir topluluğa sıkıştırır. Taban ve çevre ile örgütsel bağ kurulmamıştır, en önemli kararlar bile toplantılarla alınmaz. Bir parti örgütü, yapısı mevcut değildir, yaklaşık bir düzine genç devrimciden oluşan genel komite ve merkez komite dışında organlar oluşturulmamıştır.

Proletarya güçsüz ve yedeklenecek bir kuvvet olarak tanımlanırken küçük burjuvazinin sol ve sağ kanatları büyüteçle incelenmiş de diyebiliriz. Buradan Kemalistlerin vasıtasız ihtiyatlar olduğu sonucuna varılır. Sosyalistlerin büyük bölümünün benzer şekilde baktığı bu dönemde Kemalistler (*tabanı oluşturan nüfus kesimleri değil*) hiçbir şekilde sosyalistleri dost olarak görmediler oysa. Onlarca devrimcinin katledilmesinde önemli paylarının olduğu da açık şekilde biliniyor.

Esasında, Mahir Çayan'ın kendi tarifıyla 3. Bunalım dönemi devrimciliği için bir model kurmaya çalıştığı söylenebilir. Ancak değişmez, sarsılmaz bir model bulmak, hele de bunu dünyanın

birçok ülkesi açısından referans göstermek doğal olarak ciddi boşluklar doğurmuştur.

Leninizm'in dünyanın yarı-sömürge ve sömürge ülkeler için öngördüğü devrim teorisi işçi sınıfının önderliğinde köylü ordusunun halk savaşıyla kırlardan şehirleri kuşatması teorisidir. (...) Emperyalizmin işgali altındaki bir ülkede devrimin, köylü ordusunun uzun ve dolambaçlı bir savaşı olmadan gerçekleşeceğini düşünmek boş bir hayaldir.³

Bu alıntılarda kısa olmakla beraber polemiklerin merkezinde çok uzun süre yer alan, şehirlerde karşı-devrim cephesinin sıkı denetiminden dolayı savaşın başlangıç noktasının kırlar olması gerektiği fikri de var. Onlarca sayfa sert ve net yazının tek konusu savaşın kırlardan başlamasının gerekliliği. Ancak son aşamada savaşın şehirlerden başlatılmasına karar veriliyor. Stratejik hedeflerimiz başlığında bu kararın objektif ve sübjektif nedenlerine çok kısaca değiniyor ama buralarda vurguladığı başlıklar kendisinin uzun süre polemik yaptığı içerikte mevcut.

Devrim kavgası

THKP-C'liler devrimin kelle koltukta savaşılmadan, davetsiz misafir gibi kendi kendine gelmeyeceğine inandılar. Gelişimlerinin henüz başında genç devrimcilerdi. Koşulların zorluğuna, deneyimlerinin eksikliğine rağmen, keşfedilmemiş bir arazide ilerlediler. Latin Amerika'nın küçük ve kökü zayıf devletlerine karşı değil, ciddi deneyimi olan bir düşmana karşı savaşma cesaretini gösterdiler. Kitlelerden kopuk oldukları, kısa sürede yenildikleri ve bir sonraki döneme örgütlü bir yapı bırakamadıkları halde direngenliklerinin geç gelen ödülü olarak geniş bir sempati ve bıraktıkları yerden devam etme isteği yarattılar. Onların ardılları uzun yıllar boyunca Türkiye sosyalist hareketinin en önemli bölüklerini oluşturdular.

3 Toplu Yazılar, s. 182-183.

Ekonomik-demokratik mücadelenin çok daha ötesindeki bir zemin olan zor aygıtına karşı mücadele görevinin Türkiye devrimcileri açısından öncüsüdür Mahir Çayan ve bu zor aygıtını, devleti sadece ele geçirmek için değil de devleti yıkmak için savaşıma kararlılığıdır. Hele de bunu sol darbe beklentisinin olduğu bir dönemde gerçekleştirmesi onun siyasal kazanımıdır. Barışçıl yoldan sosyalizme geçileceği beklentisine ve bunun sonucu oluşan parlamentarizmin sol saflarda koşulsuz benimsenmesine de isyan anlamına gelmektedir Çayan'ın tutumu.

Özellikle günümüzden baktığımızda çok yaygın şekilde gözüken mültecilik, sınıf uzlaşmacılığı, ihtilalcilikten uzaklaşma, kendiliğindencilik vb. yaklaşımlar düşünüldüğünde “kurtuluşa kadar savaş” çağrısının temsilcisinin Mahir Çayan olmasının şaşılacak yanı yoktur. O, doğru ya da yanlış, düşüncelerinin ve çözümlerinin işaret ettiği eylemi gerçekleştirme, hem de en önde gerçekleştirme kararlılığının da simgelerindedir.

Bir destan olarak Kızıldere

Deniz'lerin idam kararını durdurmak için THKO'lu ve THKPC'li militanlar eylem kararı alır. NATO üssünde çalışan 3 teknisyeni kaçıran Tokat'ın Niksar ilçesine bağlı Kızıldere köyünde bulunan kerpiç bir eve getirirler. Muhtarın yaptığı ihbar sonucu tek katlı kerpiç evin etrafı askerler tarafından sarılır ve evi kuşatan askerlerden birisinin “teslim olun!” çağrısına Mahir Çayan'ın cevap verir: “Biz buraya dönmeye değil, ölmeye geldik!” Bu ses devrime adanmışlığın, devrimci iradenin teslim alınmazlığının da simgesidir.

Mahir'in yurt dışına çıkabilme imkânı varken bu yolculuğa çıktığı biliniyor. Onu ve arkadaşlarını, üstelik de politik olarak ayrıştıkları başka devrimcileri kurtarmak için ölüme doğru yola çıkaran tarih bizim tarihimizdir. Onlar, galiplerin değil, tarihin tüm ezilenlerinin mirasını üzerlerinde taşıyarak başarılması imkânsız olan bu yolculuğa çıkmış ve tarihimizin en onurlu sayfalarından birini yazmışlardır.

Kızıldere'deki tohum bin çiçek açtı, bin meyve verdi o zamandan bu yana. Her dönemde, dönemin kendi koşulları ve gereklilikleri içerisinde aynı mücadele sürdürüldü. Mücadelenin amacı bu sömürü düzenini bir gün yıkmak olsa da, önemli olan kazanmaktan öte ezilenlerin tarihinin bir parçası olmak oldu. Mahir Çayan bu tarihin parçası olmayı başararak Türkiye sosyalist hareketinin bütününün bağrına bastığı bir değer oldu.

Günümüz açısından Mahir Çayan'ı sadece yazdıklarıyla eleştirel bir merceğe altına almak eksik olur. Sol tarihi inceler ve değerlendirirken, kendi geçmişimizin, hem de en ihtilalci-iktidarcı olanlardan birinin önemsizleştirilmesine izin vermemek gerekir. Bu incelemenin hem nesnesi hem de öznesi biziz ve geçmiş değerlendirmemizi belirleyen de geleceğe bakışımız olmalıdır. Bu bakışa devrimci niteliğini kazandıran bütünlüğün ise iradecilik ve iktidarcılık üzerine kurulması gerekir.

Deniz Gezmiş: Devrim İçin Savaş

GÜN ÇAĞ AYDIN

Bir biyografi yazmak zordur ancak milyonlarca insanın belleklerinde yer eden ve yaşadığı kısacık ömürde defalarca bedel ödeyen bir devrimcinin hayatını yazmak daha zordur. Biz bu yazımızda Deniz Gezmiş'i, nerede yaşadığından daha çok nasıl yaşadığıyla ele almaya çalışacağız.

Türkiye, devrimci mücadele açısından inanılmaz olanaklara sahiptir. Sınıf çelişkisinin her dönemde derinden hissedildiği bir coğrafyada devrimci mücadelenin gelişmesi de asla tesadüfi değildir. Bu mücadelenin gelişim seyri içerisinde binlerce devrimci kadronun emeği ve ödediği bedeller söz konusudur. Tüm devrimci örgütlerin geleneğinde ise bugün saygıyla anacağımız devrimciler bulunmaktadır. Deniz Gezmiş ise kısacık ömründe ortaya koyduğu pratikle bugünün ve yarının devrimcilerine örnek olmaya devam ediyor.

Deniz Gezmiş, 28 Şubat 1947 yılında Ankara'nın Ayaş ilçesinde ilköğretim müfettişi olan bir baba ve ilköğretim öğretmeni olan bir annenin üç erkek çocuğundan ikincisi olarak doğmuştur.

Emekçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Deniz, ilk ve orta öğretimini Sivas'ta, liseyi de İstanbul'da Haydarpaşa Lisesi'nde okumuştur. 6 Temmuz 1966 tarihinde girdiği üniversite sınavında hem fen fakültesini hem de hukuk fakültesini kazanmıştır. Deniz, babası Cemil Gezmiş'in fen fakültesine gitmesi isteğini geri çevirmemiş ve kaydını yaptırmıştır. Ancak daha sonra fikrini değiştirmiş ve hukuk fakültesine kaydını yaptırmıştır. Devrimci mücadele içerisinde ileri atılacağı bir dönemin başlangıcı olarak 7 Kasım 1966'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girmiştir.

İlk eylem, ilk bedel

Kendisinden iki dönem üstte olan Mahir Çayan'ın da okuduğu Haydarpaşa Lisesi, 60'lı yıllarda öğrenci hareketinin önemli faaliyet alanlarından bir tanesiydi. 1963 yılında okulun beden eğitimi öğretmeni Ömer Boncuk ile ilgili Hürriyet gazetesinde çıkan karalayıcı bir haberin ardından öğrenciler derhal protesto eylemine giriştiler. 16 Mart 1963 tarihinde bu haberi bir iftira olarak değerlendiren aralarında Deniz Gezmiş'in de bulunduğu öğrenciler önce Kadıköy vapurunu işgal ettiler, ardından da Hürriyet gazetesini protesto ettiler. Çocukluğunda da dayanışmacı kimliğiyle bilinen Deniz Gezmiş'in eylemci kişiliğinin daha lise yıllarında şekillendiğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Henüz lise yıllarında başlayan hak arama mücadelelerinin daha sonrasında hemen her alanda devrimci bir ivme kazanacağı bilinen bir gerçektir. 60'lı yıllarda da birçok devrimci için net bir şekilde bunu söyleyebiliriz.

Ömer Boncuk olayında lise öğrencilerinin bu keskin eyleminin elbette bir sonucu olacaktı. Bu eylemde öne çıkan kimi öğrenciler -aralarında Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan da var- polis tarafından fişlenmiş ve baskılara maruz kalmıştır. Saçlarını kazıtarak durumu protesto etmeye devam eden öğrencilerin bir kısmı okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Deniz Gezmiş'in de politik anlamda ilk kez bedel ödediği dönem olarak bu olayları göstere-

biliriz. Deniz bu olayların ardından Bilir Koleji'ne yazılarak öğrenimine devam etmiştir. 1966 yılında liseden mezun olan Deniz, henüz lise yıllarında Türkiye İşçi Partisi'nin çalışmalarında yer almaya başlamış ve ilk gençlik yıllarında örgütlü mücadeleye adım atmıştır. 11 Ekim 1965'te Türkiye İşçi Partisi'nin Üsküdar ilçe örgütüne üye olan Deniz, ilk gözaltısını 15 Ağustos - 31 Ağustos 1966 tarihleri arasında Ankara'dan İstanbul'a yürüyen Çorum Belediyesi temizlik işçilerinin Taksim Anıtı'na çelenk koymaları sırasında işçileri destekleyen ve Türk-İş yöneticilerini protesto eden gösteri sırasında yaşamıştır.

Eylemli yıllar başlıyor, bir önder doğuyor

Deniz Gezmiş üniversiteye adım atmasıyla birlikte birçok eylemin içerisinde yer almıştır. Üniversitelilerin düzenlediği eylemlerde aktif bir biçimde yer alan Deniz ilk kez 7 Mart 1968'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi konferans salonunda düzenlenen toplantıda konuşma yapan Devlet Bakanı Seyfi Öztürk'ü protesto ettiği için tutuklandı. Deniz'in devrimci yaşantısında onu önderliğe getiren eylemler ardı ardına gelişti. Hem ülke gündemi hem de akademik gündemler öğrencilerin eylemlerinde belirleyici oluyordu. Bu devrimci kuşağı kampüs sınırlarının dışına taşıyan süreç böylelikle gelişmeye başladı. Üniversite işgallerinin bugüne de bir deneyim olarak gelmesinde aktif bir rolü olan Deniz, dönemin en önemli eylemlerinden bir tanesi olan 6. Filo'nun protesto olaylarında yine en önlerdeydi. Bu eylemli sürecin aktif militanlarından biri olan Deniz, hızla öğrenci hareketi içerisinde dikkate alınan bir pozisyona yerleşti. Katıldığı her eylemi bir orkestra şefi edasıyla yönetmek ve kendi taşıdığı kararlılığı kitleye de geçirmekte her defasında başarılı olmuştur. Vedat Demircioğlu'nun hayatını kaybettiği bu protestolarda "Yankee go home!" sloganı öne çıkmış ve gençliğin anti emperyalist mücadelesinin gelişimi 6. Filo'nun denize dökülmesiyle birlikte oldukça ciddi bir ivme kazanmıştır. "Tam Bağımsız Türkiye" sloganı yine bu eylemlerle birlikte devrimci

gençliğin en temel mücadele başlıklarından biri olarak kendini göstermiştir.

68 kuşağı olarak adlandırdığımız bu devrimci kuşak 60'lı yıllarda tüm dünyada gelişmekte olan özgürlük hareketlerinden ve savaş karşıtı eylemliliklerden bağımsız değildi. Vietnam'da anti emperyalist bir mücadele var, Kore ikiye bölünmüş ve bir yarısında sosyalizm deneyimi yaşatılmaya çalışılıyor. Bu esnada Çin oldukça büyük bir yüzölçümünde dünyaya sosyalizm örneğinin yaşayacağını göstermeye çalışıyor. Diğer yanda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olanca ihtişamıyla dünyaya meydan okuyor. Küba'da gelişmekte olan devrimci mücadele ise Türkiye'deki devrimcilere küçük bir azınlıkla başlanan mücadelenin nasıl başarıya ulaştığına dair en önemli örneklerden biri olarak duruyordu. 68 kuşağı dünyadaki deneyimleri izlerken aynısını alıp Türkiye'ye yerleştirme hevesinde değil, daha iyisini yapabileme arayışındaydılar. Türkiye'nin özgün yapısı devrimci mücadelenin dünyadaki diğer örneklerden farklı gelişmesine neden oldu. Bu özgün yapı kapitalizmin henüz tam gelişkin olmaması, buna bağlı olarak köylülüğün yaygınlığı ve Kemalizmin memleket ölçeğinde oldukça etkin olması şeklinde sıralanabilir. Ülkemizdeki devrimci mücadeleyi dünyanın diğer yerlerinde gelişen mücadelelerle mukayese edecek olursak legalitenin hızla illegal mücadeleye dönüştüğü nadir örneklerden biri olarak tanımlayabiliriz. Deniz'lerin üniversite mücadelesinin bir iktidar mücadelesine dönüşmesi de yine dünyada başka örneklerden esinlenmiştir. Kabına sığmayan bu kuşak Türkiye'deki devrimci mücadelenin "yenilmezliğinin" bir simgesi haline dönüşmüştür.

THKO'ya giden süreç ve Kemalizm

Dönemin olanakları da dikkate alınacak olursa Türkiye'deki devrimci örgütlerin teorik olarak beslenebilecekleri kaynakların azlığı önemli bir unsur olarak önümüzde durmaktadır. Kaynak sıkıntısı devrimci örgütleri kendi tezlerini üretme zorunluluğuna itmiş ve Türkiye'nin özgünlüğünü de dikkate alarak kendi-

lerini bir arayışın içine sokmuşlardır. Bu arayış esnasında Kemalizmin devrimci mücadeleye yadsınamaz bir etkisi olmuştur. THKO içerisinde Hüseyin İnan ve Sinan Cemgil başta olmak üzere teorik anlamda öne çıkan iki kişi vardır. Deniz Gezmiş ise daha çok örgütçülüğü ve önderlik tarzı ile öne çıkan örnek bir kişiliktir. Pratikte öne çıkan tavırlarıyla dönem içerisinde de en çok tanınan devrimci olma özelliğini kazanmıştır. Onu bu kadar kararlı yapan şey ise söylediği her söze tutkuyla inanıyor olmasıdır. Hatta Deniz Gezmiş'in yazınsal anlamda bugüne bıraktığı en önemli metnin mahkemede yaptığı savunma olduğu söylenebilir.

Her fırsatta sosyalizm vurgusunu yapan bu kuşak Kemalizmle arasındaki teorik ilişkiyi mahkeme savunmalarında dahi dillendirmiştir. Deniz Gezmiş savunmasında şu sözleri söylemiştir: “Biz 50 sene evvel Kurtuluş Savaşı vermiş bir ülkenin çocukları olarak Kurtuluş Savaşı'nın gerçek tahlilini yapmaya her zaman için muktediriz. Biz yine çok iyi biliriz ki Türkiye Kurtuluş Savaşı'nı yapmak için Samsun'a çıkanlara İstanbul örfi idaresince ve mahkemelerince idam cezası verilmiştir. Ve yine bilmekteyiz ki, Osmanlı İmparatorluğu yüzlerce generalinden ancak birkaç tanesi Kurtuluş Savaşı'na iştirak etmiştir. Ve yine bilmekteyiz ki Kurtuluş Savaşı yapıldığı sırada İstanbul'da bulunanlar bunları yapanlara eşkiya demiştir.” Deniz Gezmiş sözlerini şu şekilde devam ettirmiştir: “Gerçekler örtülmek isteniyor. Mustafa Kemal'e gerçekten sahip çıkanlar varsa onlar da bizleriz. Onun istiklal-i tam prensibini, ve onun istiklal-i tam Türkiye idealini yalnızca biz devam ettiriyoruz.”

Deniz Gezmiş mahkemedeki savunmasını ağırlıklı olarak anayasayı savunan ve anti emperyalist bir çerçevede gerçekleştirmiştir. Ancak unutulmaması gereken en önemli mesele ise idam sehpasında söylediği şu son sözlerdir: “Yaşasın tam bağımsız Türkiye. Yaşasın Marksizm-Leninizm'in yüce ideolojisi. Yaşasın Türk ve Kürt halklarının devrimci bağımsızlık mücadelesi. Yaşasın işçiler, köylüler. Kahrolsun emperyalizm!”

Sınıf mücadelesinin kendisini 15-16 Haziran direnişiyle gösterdiği bir dönemde tamamen kendi yöntemleriyle yurtsever bir mücadelenin örgütleyicisi olan bu gençler kısa yaşantılarına büyük bir arayışçılığı sığdırmıştır. Bu arayışçı mücadelenin er ya da geç ulaşacağı nokta sosyalizmdir. Bu bağlamda o günün devrimcilerinden bugüne kalan en önemli miras kendi güçlerinden başka güçlere bel bağlamama eğilimidir. Bu bağlamda elbette Deniz kendi döneminde darbeye bel bağlayanlarla yollarını ayırmış ve halkın öznesi olabileceği bir devrimci savaşı örgütlemeye girişmiştir.

Kemalizm tam da bu noktada devrimci hareketlere önemli derecede etki etmiştir. Söylemlerde ve pratikte öne çıkan ulusal kurtuluş savaşı veya halk savaşı gibi yaklaşımlarla hareket eden yapıların sınıfsal tespitler noktasında bu kadar zayıf olmalarının en temel nedenlerinden biri olarak bu etkileşimi gösterebiliriz. Dönemin gençliği, Kurtuluş Savaşı'nda ülkemizin işgal altında olmasından ve 60'lı yıllarda bu işgalin yeniden nüksettiğinden hareketle, TİP'i pasifist buldular ve MDD tezine yaklaştılar. Egemenlerin işbirlikçi tutumu, özellikle Amerikan emperyalizminin Türkiye'ye tesiri ve dünyada gelişen gerilla hareketleri genç devrimci kuşakları farklı bir arayışa itti. Türkiye'ye özgü bir devrimci mücadele yaratma çabası Marksizmi temel alırken pratik noktasında farklı ülkelerdeki deneyleri de sentezlemiştir. Bu sentez ortaya konurken hele ki bağımsızlık mücadelesi bu kadar ön plandayken Kemalizmin etkisi şaşırtıcı değildi. Bu ideolojik arka plana sahip olan politik yapılarca örgütlenme çalışmalarında ağırlığı öncünün ya da daha güncel bir yaklaşımla profesyonel devrimcilerin örgütlenmesine verdi. Bu bağlamda işçi sınıfının iktidarı alma mücadelesi daha ileri zamanların konusu oldu. "Tam Bağımsız Türkiye" yaklaşımı ise daha güncel bir politik sorun olarak devrimci gençliğin öncelikli konusu haline dönüştü.

Silahlı mücadele

Bu devrimci kuşak bir anda anti-komünist komando organizasyonlarıyla karşı karşıya geldi. Kontrgerilla olarak tarif edebileceğimiz örgütlü bir siyasi güç devrimci gençlik hareketini bastırmaya yönelik sistematik bir harekete kalkıştı. Özellikle 23 Şubat 1969 tarihinde Taylan Özgür'ün devlet kurşunuyla vurularak öldürülmesi devrimci gençliğin izleyeceği yolda oldukça önemli bir dönüm noktası oldu. Deniz'in de içinde bulunduğu -farklı örgütlerde yer alan gençler de dahil olmak üzere- gençler gerek fiziki gerekse "askeri" anlamda daha yetkin bir hale gelebilmek için Filistin kamplarına gitme kararı aldı. Bu kuşağın gerilla mücadelesiyle tanıştığı bu dönemde Filistin'de yürüttükleri aktif mücadele daha sonra ülkeye döndüklerinde de oldukça belirleyici olmuştur.

Gerek faşist saldırıların artması gerekse dünyada başarıya ulaşan silahlı mücadele örnekleri devrimci gençliğin etkin bir silahlı mücadele yürütmesine neden oldu. İlegal mücadelenin kuruluş aşamasında bir grup gencin üniversite kampüsünde kafa kafaya vererek dönemin zorlu koşulları içerisinde gerilla mücadelesine karar vermesi kimileri tarafından "maceracılık" olarak değerlendirilse de bugünden bakıldığında bunun devrime olan inançla açıklanabileceği de bir gerçektir. Hele ki gerilla mücadelesine başlayacak olan ilk grubun olası imhasıyla devam edecek sürecin kendilerinden sonraki kuşaklara örnek olacağı bilinci her zaman ağır basmıştır. Ve harekete girişilmiştir...

THKO, 1971 yılında bir bildiri yayınlayarak tüm halkı ulusal kurtuluş savaşını yürütmek üzere silahlı mücadeleye çağırmaktadır. THKO'nun bu ilk bildirisinde de yine anti-empyralist bir tutum net olarak gözükmektedir.

Ancak böylesi bir süreçte yoğun bir halk desteğini arkasına alamayan öncü kuvvetlerin yapabileceği belli başlı eylemler vardır. Gerek THKP-C gerekse THKO bu süreçte banka soygunu ve rehin alma eylemlerine girişmişlerdir. Soygun eylemleri kişisel

ikballer için değil örgütün askeri anlamda geliştirilmesi için gerçekleştirilmiştir. Bu eylemlerin bir diğer önemli yanı ise şehir ayağında siyasi propagandanın yapılabilmesi olarak nitelendirilmiştir. Az sayıda devrimci öncüyle gerçekleştirilen bu eylemlerde net bir biçimde Küba devrimine öykünme olduğunu gözlemleyebiliyoruz.

Devrimci dayanışma bir mirastır!

Özellikle THKP-C ve THKO arasında eylemsellik anlamında devrimci bir rekabetin olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak bu “rekabet” birlikte yol yürünmesi gerektiği zamanlarda bir engel teşkil etmemiştir. Deniz’lerin idam cezası almasının hemen ardından her iki örgütün de önder kadroları bu idamları nasıl engelleyebileceğine dair bir süreci örgütlemeye girişmiştir. Öncülüğün temel alındığı bu eylemli süreçlerde devrimci mücadelemiz açısından önemli bir tarihsel dönüm noktası olan Kızıldere Katliamı yaşanmıştır. Kızıldere Katliamı her ne kadar askeri bir yenilgi olarak görülse de bugüne ışık tutan çok önemli bir deneyim olarak tarih sayfalarında yerini almıştır.

Deniz Gezmiş ve yoldaşları günümüz devrimcilerine yeterli düzeyde teorik bir miras bırakamamış olsa da pratik anlamda oldukça önemli deneyimler bırakmışlardır. Zaten yürütmüş oldukları öncü mücadeleyi de bu bilinçle ilmek ilmek örmüşlerdir. Onların arzu ettiği kendilerinden sonra gelen kuşaklara devrimci bir sorumluluk bırakabilmektir. O sebeple idam sehпасına yürürken kuşandıkları cesaret, görevlerini yapmış olmanın bilincinden gelmektedir.

6 Mayıs 1972 tarihinde bir sayfa kapanmış ve yeni bir sayfa açılmıştır. İdam sehпасını tekmeleyen devrimcilerin izinden gidenler daha sonraki yıllarda sorgu ve delil masalarını da devirmiştir. Kararlılık ve irade bu topraklarda kök salmıştır. Birbirleri uğruna ölebilecek devrimciler bugün de vardır. Ancak düşmana inat bir gün daha fazla yaşayacağız ve sosyalizmi kuracağız.

İstanbul Sözleşmesi Neden Hedefte?

MELİKE ÇINAR

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde erkek şiddetine karşı kadınları koruyacak ve şiddeti engelleyecek önlemler almak maksadıyla çeşitli mücadeleler yürüttü, yürütüyor. Toplumsal cinsiyet eşitliğine giden bu engebeli, dolambaçlı ve sarp yolda, kadın hareketinin ısrarlı mücadelesi ve katkıları olmadan hak kazanımları da olmazdı.

2019 yılında Türkiye genelinde kadına yönelik şiddetle ilgili 4 bin 76 suç duyurusunun %82’sine “kovuşturmaya yer yok” kararı verildi. Son 5 yıl içinde şiddet gören 1 milyon kadından 2 bine yakını öldürüldü. Türkiye’de kadınların en az üçte biri fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalıyor ve bunların çok az bir kısmı resmi kurumlara başvuruda bulunabiliyor. İstanbul Barosu’nun Adli Yardım Raporuna göre bu yıl bin 840 kadın koruma kararı aldı. Erkek şiddetinden kaçanlara destek sağlayan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı’na 2018 yılında ilk defa başvuru yapan kadın sayısı 800 iken, 2019 yılında 944’e ulaştı.

Gazete ve haberlerde kadına yönelik şiddete sıradan olaylar olarak yer verilse de kadınların maruz kaldığı şiddet son yıllarda kadın

mücadelesi sayesinde 3. sayfa haberleri olmanın ötesine geçebilirdi. Çünkü kadınlar olarak yaşadığımız şiddetin 3. sayfanın ötesinde, münferit olaylar olmadığını, bunun politik olgular olduğunu çeşitli kanallarla defalarca söyledik. Peki bu kadar şiddet, cinayet yaşanırken yetkililer ne yapmaktaydı?

İstanbul Sözleşmesine giden yol: Nahide Opuz davası

Öncelikle bizler için dönüm noktası olabilecek yakın tarihimizde yaşanan Nahide Opuz davasından söz edelim. Nahide Opuz Davası, AİHM’de “aile içi şiddet”ten Türkiye’nin mahkûm olduğu ilk ülke olması ve İstanbul Sözleşmesi’ne kaynak oluşturması bakımından önemlidir.

Nahide Opuz’un, annesinin imam nikahlı eşi A.O.’nun oğlu H.O. ile 1990 yılında ilişkileri başlamış ve üç çocukları olmuştur. İlişkilerinin başından beri Nahide’nin hayatında şiddet de tehdit ve hakaret de eksik olmamıştır. H.O. hakkında 1995 Nisan ve 1998 Mart tarihleri arasında yetkili makamlara Nahide Opuz’un annesine arabayla çarpmak, bıçakla yaralamak gibi çeşitli sebeplerle dava açılmıştır. Tüm bu şiddet döngüsünde her iki kadının da hastane raporları sonucunda kanama, çürük, ezik, sıyrık vb. çeşitli yaralanmaların olduğu ve tıbben yaşamlarını tehlikeye düşüren yaralamalara da maruz kaldıkları hekimlerce rapor edilmiştir. Ancak şiddet döngüsü hiç bitmediği için, ölüm tehditlerine maruz kalan Nahide ve annesi yargılamaların her birinde şikayetlerini geri çekmek zorunda kalmış ve davalar ya şikayet geri çekildiği için ya da delil yetersizliği sebepleriyle düşürülmüştür.

Nahide, 21 Ekim 2001 tarihinde H.O.’nun bıçaklı saldırısına uğramış ve H.O. sekiz taksitle 840 TL para cezası almıştı. Ve o tarihten sonra Nahide annesiyle yaşamaya başlamış ve boşanma davası açmıştı. Ancak H.O.’dan kurtulamamışlardı. Uğradıkları şiddet ve tehdit yüzünden şehir değiştirmeye karar veren anne-kız, eşyalarını İzmir’e götürmek istemişti. Durumu öğrenen

H.O. nakliye aracının önünü keserek araçta bulunan Nahide'nin annesini silahla öldürmüştür.

Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi 26 Mart 2008 tarihli nihai kararda, H.O.'yu öldürmek ve ruhsatsız silah taşımaktan mahkum etmiştir. Ancak H.O. suçu kayınvalidesinin kendisini kışkırtması sonucunda işlediğini iddia etmiş ve duruşmalar sırasındaki "iyi hali" göz önünde bulundurularak cezası düşerek 25 yıl 10 ay hapis ve 180 TL para cezasına indirilmiştir. Mahkeme, tutuklu kaldığı süre ve kararın temyiz mahkemesince inceleneceğini göz önünde bulundurarak, H.O.'yu serbest bırakmıştır. Annesinin ölümünden sonra Nahide, H.Ö.'den boşanmıştır. Nisan 2008'de Nahide, H.O.'nun kendisini öldürmekle tehdit etmesi karşısında tekrar suç duyurusunda bulunarak yetkili makamlardan korunma talep etmiştir. Başına bir şey gelirse annesini öldüren H.O.'nun sorumlu olduğunu söylemiştir.

Bu arada Türkiye'de kadın örgütlerinin mücadeleleri sonucu aile içi şiddete karşı koruma için özel önlemler öngören 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun yürürlüğe girmişti. Bu yasayla saldırganın şiddet uygulamasının yasaklanması ve gerekirse evden uzaklaştırılmasının önü açılmıştı.

Opuz, aradan 5 ay geçmesine rağmen yetkililerin yaşam hakkını korumadığını, annesiyle maruz kaldıkları şiddete ve tehditlere yerel makamların duyarsız kaldığını AİHM'e taşımıştır. Mahkeme, savcılığa başvurduğu halde şiddet gören bir kadını kocasından koruyamayarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "yaşam hakkını" güvence altına alan maddesi ve "işkence ve kötü muameleyi" ihlâl sayan maddesi ile hiç kimsenin "ayrımcılığa" maruz kalamayacağını belirten maddesinden tazminat ödemesine hükmederek, Türkiye'de kadına karşı erkek şiddeti konusunda gerekli uygulamaların mevcut olmadığına kanaat getirmiş oldu. İşte Nahide Opuz davası bugün çokça tartışılan İstanbul Sözleşmesi'nin de temelini bu şekilde oluşturmuş oldu.

Avrupa Komisyonu, bu karar ile kadın ve erkeğin eşitliğini savunan kararlar çıkarılmasının gerekli olduğunu ama bunun da yetmeyeceğini söylemiş oldu. Komisyon'un söyledikleri özetle şunlardı: Türkiye’de yasalara göre eşitlik var ama savcılık, mahkeme gibi otoriteler yaptırımında bulunmazsa kadının hayatını koruyamazsın; fiili olarak bu eşitliği sağlamak zorundasın; bu da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamakla olur; “eve geldim, karım annesindeydi, yemek yoktu, çağırdım, münakaşa çıktı, bıçakladım”, “eşimin annesi ahlaka mugayir işler yapıyordu, tutamadım öldürdüm” gibi namus gerekçeli kavramları da kaldıracaksın, bunların kadın cinayetlerinde bir gerekçe olarak kullanılmasını kabul etmeyeceksin! Avrupa Komisyonu, İstanbul Sözleşmesi’ni Opuz davasındaki bu karara dayanarak hazırladı.

Türkiye ile birlikte, 13 ülkenin taraf, 25 ülkenin imzacı olduğu Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da imzaya açıldı ve Türkiye sözleşmeyi imzalayan ilk ülke oldu. Sözleşme, İstanbul’da imzalandığı için «İstanbul Sözleşmesi” olarak anılmaktadır. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ise imzalandıktan yaklaşık 3 yıl sonra 1 Ağustos 2014 tarihindedir.

Şiddet bir ayrımcılıktır!

Sözleşme, kadınlar ve erkekler arasındaki fiili eşitliğin gerçekleştirilmesinin kadınlara yönelik şiddeti önlemede anahtar bir unsur olduğunu söylüyor. Şiddet bir ayrımcılıktır ve insan hakları ihlalidir. Bu ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi için ilkin şiddetin ortadan kaldırılması gereklidir. Çünkü araştırmalar şiddetin ayrımcılığı sürdürülebilir kılan bir araç olarak görüldüğü yönündedir. Bu ayrımcılık ve şiddet ise toplumsal cinsiyet temellidir.

Sözleşme, toplumsal cinsiyeti, “herhangi bir toplumun, kadınlar ve erkekler için uygun olduğunu düşündüğü sosyal anlamda oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve özellikler” olarak

kabul eder. Buna göre sözleşme, kadın cinayeti davalarında genel olarak gördüğümüz “yemek yapmadı, yemeği çok tuzlu yaptı, kadınlık görevlerini yerine getirmedi, beni reddetti, sözümünden dışarı çıktı, namusumu kirletti, erkeklik gururumla oynadı” gibi gerekçelerle ceza indirimleri almanın önünü açan cinsiyet eşitliğine aykırı söylemleri kabul etmez. Sözleşme, şiddet, cinsel istismar, taciz, tecavüz, zorla ve erken yaşta evlendirilme ile namus cinayetleri gibi şiddete gerekçe olabilecek durumların önüne geçilmesini, önleyici tedbirlerin alınmasını gerektiğini söyler. Kadın olmaktan kaynaklı kadınların toplumda ikincilleştirilmesinin, ötekileştirilmesinin eşitlik ilkesine aykırı olduğunu savunur. Bu nedenle Sözleşme'nin bu konudaki tavsiyesi kadın-erkek eşitliğini sağlamaktır.

Tarafların Sözleşme'nin hükümlerini etkili bir biçimde uygulamalarını sağlama amacıyla spesifik bir izleme mekanizması da oluşturulmuştur. Kadına yönelik şiddet alanında uzman üyelerden oluşan GREVIO (Kadınlara Karşı Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Uzman Eylem Grubu) bu izlemeyi ve gerekli raporlamaları yapmakla sorumlu oluşumdur. Böylece sözleşmenin ne kadar uygulandığını, nasıl sonuçlar elde edildiğini ve buna göre nasıl politikalar geliştirileceğine dair veriler elde edilebilecektir.

İstanbul Sözleşmesinin amacı nedir?

Sözleşme, amacının ne olduğunu çok net belirtmektedir:

- Kadınları her türlü şiddete karşı korumak, kadına karşı şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak;
- Kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve kadınları güçlendirmek de dâhil olmak üzere, kadınlarla erkekler arasında önemli ölçüde eşitliği yaygınlaştırmak;
- Kadına karşı şiddet ve aile içi şiddetin tüm mağdurlarının korunması ve bunlara yardım edilmesi için kapsamlı bir çerçeve, politika ve tedbirler tasarlamak;

- Kadına karşı şiddeti ve aile içi şiddeti ortadan kaldırma amacıyla uluslararası iş birliğini yaygınlaştırmak;
- Kadına karşı şiddet ve aile içi şiddetin ortadan kaldırılması için bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi maksadıyla kuruluşların ve kolluk kuvvetleri birimlerinin birbiriyle etkili bir biçimde iş birliği yapmalarına destek ve yardım sağlamaktır.

80 maddelik 12 bölümden oluşan Sözleşme temel olarak; Önleme, Koruma, Yargılama/Kovuşturma ve Politika geliştirme ilkelerini savunur. Buna göre:

1.Kadına yönelik şiddetin temelinde yatan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olan cinsiyetçi tutum ve davranışları değiştirmeyi hedefleyerek şiddeti önlemek.

2.Danışma merkezi, sığınak, cinsel şiddet kriz merkezi, acil yardım hattı, barolardan ücretsiz avukat gibi destek mekanizmalarını kurarak şiddet riski altındaki kadınları korumak.

3.Şiddete uğrayan kadın şikayetten vazgeçse dahi şiddet suçu karşısında faillere gerekli cezaları vermek.

4.Ülke çapında kadına yönelik şiddetle mücadele edebilmek için kurumlar arasında gerekli koordinasyonu kurmak, politikalar geliştirmek.

Sözleşmenin çıkış sebebinden, amacından, neleri kapsadığından, neyi savunduğundan bahsettik ancak kamuoyunda sözleşmenin anti-propagandası Saray'dan dahi sürdürülmektedir. Bununla ilgili de gerçekleri tekrar etmekte fayda var.

Sözleşmenin amacı aileyi yıkmak mı?

Türk aile yapısını tehdit ettiği, toplumsal değerleri hiçe saydığı, evliliklerin azalışı ve boşanmaların artışının sebebi olduğu iddia edilen İstanbul Sözleşmesi'nin hiçbir yerinde ailenin yıkılması hedef alınmamış, toplumsal değerler hiçe sayılmamıştır. Aksine ev içinde şiddet gören kadın ve çocukların yaşam hakkını sa-

vunmaktadır. Şiddet uygulayanların ise cezalandırılmasını söylemektedir. Kadın düşmanı gericiiler açıkça “erkeklerin kadınları dövmeye hakkı olduğu”nu söyleyemedikleri için “sözleşme aileyi yıkıyor” diyerek kamuoyunda yanlış bir algı oluşturuyorlar.

Sözleşme kadınlara çok hak verirken erkeği mağdur mu ediyor?

Sözleşme, kadınlarla kız çocuklarının cinsiyete dayalı şiddete maruz kalma riskinin erkeklerden daha yüksek olduğunu kabul eder, ancak ev içinde erkeklerin de şiddet mağduru olabileceğini kabul eder. Ayrıca Sözleşme, erkeği mağdur etme üzerine kurulu değildir, kadınları şiddet ortamından koruma üzerine kuruludur ve şiddet uygulayan erkekleri kapsamaktadır; şiddet uygulamayanları değil.

Sözleşme eşcinselliği teşvik mi ediyor?

Eşcinselliğin teşvikle bir ilgisi olmamasının ötesinde, Sözleşme her türlü ayrımcılığa karşı olduğunu söylemektedir. Buna, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği de dahildir. Başta da belirttiğimiz gibi herhangi bir türde ayrımcılık bu sözleşmede yoktur. Bu noktada sözleşmenin “Temel Haklar, Eşitlik ve Ayırım Gözetme” başlığının 4. Maddesini vurgulamakta fayda var: “Taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir.”

“İnancımızla” ve “ahlaki değerlerimizle” bağdaşmıyor mu?

Sözleşmede dinle ilgili bir madde bulunmamaktadır. Zira “Temel Haklar, Eşitlik ve Ayırım Gözetmeme” başlığının 4. maddesi, dini inançları nedeniyle de ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını belirtir.

Boşanmaların Sebebi Sözleşme mi?

Hayır. Boşanmaların sebebi, kadınların kendilerini güvende hissettikleri; cinsel, fiziksel, psikolojik, ekonomik şiddet gördükleri ortamı terk etmek, kendi hayatına dair karar almak ya da yaşama hakkını kullanmak istemesidir; İstanbul Sözleşmesi değildir.

Başka hiçbir delil aranmaksızın kadının beyanı esastır diyerek erkekler hapse mi atılıyor?

Kadının beyanıyla verilen hapis kararları yoktur. Şiddet uğrayana geçici maddi yardım, barınma ve şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılması gibi şiddete uğrayanın mağdur edilmemesi için alınan kararlarda kadının beyanı esas alınır. Bu da 6284 sayılı Kanun'da vardır. Adalet Bakanlığı verilerine göre 2019 yılında kadınların 41.383 koruma başvurusu reddedildi! Koruma talebi zamanında verilmediği için onlarca kadın şiddete uğradı ya da öldürüldü!

Sözleşme şiddeti önleyemiyor mu?

Sözleşme şiddeti önleyecek mekanizmaları çok iyi sunuyor ve çok net görevler ve sorumluluklar veriyor. Sorun, devletin sözleşmeyi imzaladığından bu yana uygulamamasında. 2011'de İstanbul Sözleşmesi'ni imzalanmasının ardından, 2012'de 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kadın örgütlerinin emekleriyle çıkarılmıştır. Kanun, şiddete uğrayan veya uğrama riski bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takipe maruz kalan kişilerin korunması ve şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirleri içermektedir. Kanundaki esaslar büyük ölçüde İstanbul Sözleşmesi'ne göre oluşturulmuştur. Yani İstanbul Sözleşmesinden çekilmek isteyenlerin sıradaki hedefi 6284 olacaktır.

Toplumun çoğunluğu sözleşmeden rahatsız mı?

Araştırmalara göre İstanbul Sözleşmesi'nin iptal edilmesini isteyenlerin oranı toplumun sadece yüzde 17'si!

Sözleşme "dış güçlerce" mi hazırlanmıştır?

Sözleşmeyi kaleme alan sekiz kişilik komitede Dışişleri Bakanlığı'nın görevlendirdiği bir Türk akademisyen de vardı. Sözleşmenin yazım aşamasında yazıma öncülük eden Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin Kadın ve Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Başkanı da ülkemizden bir kadındır. Ülkemizdeki tüm kadın örgütleri de bu sürece dahil oldu. Mevlüt Çavuşoğlu ise o dönem tüm süreci takip eden siyasetçiydi.

Saray Rejimi ve kadın düşmanlığı

Saray Rejimi iktidara geldiği günden beri kadınlara yönelik düşmanca tutumlar içinde yer aldı. Bu defa karşımıza uydurma gerekçelerle İstanbul Sözleşmesi'ni karalamakla ve sözleşmeden çıkmakla çıktı. İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddete karşı mücadelede çok önemli bir rehberdir. AKP içindeki kadınlar da bunun farkındadır.

AKP, AIHM'in Opuz kararı sonrasında imajını yenilemek için sözleşmeyi büyük bir iştahla kabul etti, üzerine bir de 6284'ü çıkardı. Peki şimdi ne oldu da İstanbul Sözleşmesi'nden çıkmayı tartışır hale geldi?

Saray Rejimi, içine düştüğü sıkışmadan kurtulmak için radikal islamcı tabanını konsolide etmek için İstanbul Sözleşmesi'ni ve 6284 Sayılı Kanun'u kullanmak istiyor belli ki. Öyleyse Rejim, kadına yönelik şiddeti önlemeyelim, kadınları bu şiddetten korumayalım, şiddet faillerini yargılamayalım, cezalandırmayalım ve hiçbir şekilde kadın politikaları geliştirmeyelim demiş olmaktadır. Oysa ki şiddetin en yaygın olduğu evler yüzlerce kadına mezar olabiliyor.

Kadına yönelik şiddetin sistematik olduğunu her defasında söylüyoruz ve çeşitli mücadelelerle kazandığımız haklarımızdan vazgeçmiyor, İstanbul Sözleşmesi'ni savunuyoruz. Görev ve yükümlülüklerinden kaçmaya çalışan AKP iktidarına karşı sesimizi gür bir şekilde çıkarmaya devam ediyoruz: İstanbul Sözleşmesi Yaşatır! İstanbul Sözleşmesini Uygula!

Bir Mirasın İzdüşümü: Sovyet Dış Politikası'nın İlk Yılları

VEDAT GÜNEY

Ekim Devrimi, yalnızca 20. yüzyılın değil, dünya tarihinin en önemli olaylarından biridir. Ekim Devrimi ile birlikte başlayan uzun yürüyüş, insanlık tarihi adına özgürlük ve kurtuluş mücadelesinin en önemli adımlarından birini oluşturmuştur. Sovyet coğrafyasında biriktirilen 74 yıllık mücadele deneyimi, öncesiyle ve sonrasıyla toplumsal tarihte daha önce eşi benzeri görülmemiş zenginlikte bir miras yaratmıştır.

Ekim Devrimi ile başlayan bu uzun yürüyüşe hem geri kalmış bir ülkeyi en hızlı biçimde kalkındırma hem de emperyalizmle mücadele hedefleri damga vurmuştur. Bir kere Sovyet deneyimi, 1917'den önce yalnızca bir beklenti veya hayal olarak görülen devrimin mümkün, üretimde merkezi planlama yoluyla örgütlenmeninse hem gerçek hem de en doğru yol olduğunu ortaya koyarak insanlık tarihinin en önemli atılımlarından birini gerçekleştirmiştir.

Çarlık iktidarının ve Romanov hanedanının sonunu getiren 1917 Şubat Devrimi, savaş sebebiyle yaşanan kitlesel ölümlerin ve yaratılan kıtlığın çileden çıkardığı bir halkın kendiliğinden isyanıydı. Romanov'ların yıkılmasıyla doğan iktidar boşluğu, Bolşevikler dışındaki birçok sol-sosyalist grubun içerisinde yer aldığı ve batılı devletlerce desteklenen Geçici Hükümet tarafından doldurulmuştu. Lenin, Bolşeviklerin ve Sovyetlerin Geçici Hükümet'e karşı tutumunu "devlet iktidarının burjuvaziye ve onun geçici hükümetine gönüllü olarak terk edilmesi"¹ şeklinde özetlemişti.

Kıtlığa ve artan huzursuzluğa rağmen savaşa devam etme kararı alan Geçici Hükümet kendi sonunu hazırlıyor ve buna karşılık "barış, ekmek ve özgürlük" talepleriyle "tüm iktidar Sovyetlere" diyen Bolşeviklerin gördüğü halk desteği artış gösteriyordu. Bu durum, Şubat Devrimi'nin getirdiği "ikili iktidar" olgusunun doğal bir temelini oluşturmuştu.

Nisan Tezleri'nin yayınlanmasıyla birlikte iktidar hedefini önlerine koyan Bolşevikler, 7 Kasım 1917 (eski takvime göre 25 Ekim) tarihinde, Geçici Hükümeti devirerek iktidarı ele geçirmiş ve öğleden sonra Petrograd Sovyeti'nin bir toplantısı sırasında Lenin, "işçi ve köylü devriminin" zaferini ilan etmiştir. Sovyet II. Kongresi, 9 Kasım akşamı yaptığı toplantıda, barış ve toprak sorununa ilişkin kararname kabul etmiş ve yaygın olarak Sovnarkom adıyla bilinen ilk işçi ve köylü hükümeti olan Halk Komiserleri Konseyi'nin kurulmasına karar vermiştir. İlk işçi ve köylü hükümetiyle birlikte Dışişleri Halk Komiserliği de kurulmuş ve böylelikle Sovyet deneyimi ardında 74 yıllık, eşsiz bir dış politika mirası bırakmıştır.

Bir mirasın doğuşu: Sosyalizm yürüyüşü başlıyor

Lev Troçki'nin görevlendirildiği yeni Dışişleri Halk Komiserliği'nin ilk faaliyeti emperyalist devletlerin diğer devletleri payla-

1 V.İ. Lenin: Soçineniya, c. XX. s.114 ve V. Çernov: The Great Russian Revolution

şım planlarını içeren uluslararası gizli anlaşmaları yayınlamak deşifre etmek olmuştu. Sovyet diplomasisinin açıklık ve dürüstlük içeren bu ilk icraatı dünya kamuoyunun takdirini toplamıştı.

Sovyetlerin gizli anlaşmaları deşifre etmesinin ardından Osmanlı ve İran sınırları içerisinde bulunan Çarlık işgal kuvvetleri 7 Aralık 1917 tarihinde geri çekirilmiş ve böylelikle Sovyet diplomasisi emperyalist planların parçası olmayacağını tüm dünya kamuoyuna ilan etmişti.

Ekim Devrimi, dış politikada önceki dönemlere göre daha keskin bir kırılmayı ifade ediyordu. Sovyetler Birliği'nin ilk dökümanlarına da yansıyan dış politika ilkeleri Komünist Parti ve Lenin önderliğindeki Sovyet Hükümeti tarafından oluşturulmuştu. Bu ilkelerden biri de "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" idi. ABD Başkanı Wilson tarafından savaş sonunda açıklanan ilkelerden biri olarak popülerleşen UKKTH, 1914 yılında (ekonomik bağımsızlığı da kapsayacak şekilde) Lenin tarafından formüle edilmişti. Bu ilkeye bağılı olarak, 15 Kasım 1917 tarihinde Rusya Halklarının Hakları Deklerasyonu yayımlandı. Bu deklasyon, Rusya halklarının eşitliğini ve özgürlüğünü tanıyor, bu halklara kendi kaderlerini tayin etme ve kendi devletlerini kurma hakkı veriyor, bütün etnik ve dinsel ayrıcalık ve kısıtlamaların kaldırılmasına, Sovyet topraklarındaki ulusal azınlıkların ve etnik grupların özgür bir biçimde gelişimine olanak tanıyordu. Bu deklasyonun yayımlanması, Asya'daki anti-emperyalist uyanışa ve Eylül 1920'de Bakü'de Doğu Halkları Kurultayı'nın toplanmasına zemin hazırlamıştı.

Sovyet diplomasisinin yakın geleceğe dönük en önemli beklentisi Ekim Devrimi'ni destekleyecek uluslararası devrimlerin gerçekleşmesiydi ama bunun kısa sürede olmayabileceği de hesaba katılmıştı. Bu durum kaçınılmaz olarak, iki ayrı kutbun da aynı anda varolması sonucunu doğuruyordu. Dünya devrimine kadar, "barış içinde bir arada yaşama" durumu söz konusu ola-

bilirdi. Bu da doğal olarak Sovyetlerin, diğer ülkelerle başta ekonomik ve diplomatik açıdan ilişki kurmasını zorunlu kılıyordu.

Sovyet dış politikası emperyalist savaflara karşıydı. Tüm halkların ve kolonilerin bağımsızlığını ve eşitliğini ilke edinmişti. 1917 yılının sonuna doğru Dışişleri Halk Komiserliği'ne 'devrimci hareketin ihtiyacını karşılamak' üzere önemli miktarda kaynak ayrılmıştı. Ardından Dışişlerine 'uluslararası propaganda' bölümü eklendi ve bu görevin başına Avusturyalı devrimci Karl Radek getirildi. Bu kurulun başlıca görevi savaş tutsaklarına ve Alman askerlerine dönük propaganda üretmekti.

Dışişleri Halk Komiserliği'nin bu dönem için iki önemli görevi vardı. Bunlar, devrimi yaymak ve henüz emekleyen Sovyet devletine belirli bir süre soluk alma fırsatı yaratmaktı. Ekim Devrimi'ni takip eden yıllarda Lenin ve Sovyet diplomatlar bu iki görev arasında mekik dokumak durumunda kaldılar. Bir soluk alabilme fırsatının yaratılabilmesi için izlenmesi gereken ilk yol savaştan kurtulmaktı. Sovyet Hükümeti, 21 Kasım 1917 tarihinde tüm cephelerde savaşın sonlandırılması ve barış müzakerelerinin başlatılması taleplerini içeren bir deklerasyon yayınladı. Deklerasyonun yayınlanmasının hemen ardından ABD öncülüğünde toplanan itilaf devletleri temsilcileri Sovyet Hükümeti'ne cevap verilmemesi ve iletişime geçilmemesi kararı aldılar. Sovyet Hükümeti, İtilaf devletlerinin Sovyetleri, Almanya'ya karşı yalnız bırakma niyeti içeren kayıtsızlığını anlamış ve bu gelişmeler üzerine savaştan çekildiğini açıklayarak, barış müzakerelerinin başlatılması için Alman Hükümeti'ne çağrıda bulunmuştur.

Acı ama zorunlu bir ders: Brest-Litovsk Dönemi

Almanya ile barış müzakereleri 22 Aralık 1917 tarihinde, günümüzde Brest adıyla bilinen Beyaz Rusya'nın Polonya sınırındaki Brest-Litovsk kentinde başladı. Lenin'e göre barış için mücadele zor ve inatçı olacaktı. Lenin'in dediği gibi de oldu. Görüşmeler, Almanya'nın Sovyet Hükümeti'ne hükümleri ağır bir barışı zorla kabul ettirmek istediğini gösterdi. İç ve dış politik ortam, genç

Sovyet devletini kurtarmak için Alman emperyalizmi karşısında taviz vermeyi ve ağır barış koşullarını kabul etmeyi gerektiriyordu. Savaş döneminde ülke ekonomisi yıkılmıştı, uzun bir savaşlar döneminin bitkin düşürdüğü eski ordu Almanların olası saldırısına karşı koyabilecek durumda değildi. Devrimi kurtarmak, Sovyet iktidarını sağlamlaştırmak ve emperyalist saldırılara karşı yurdu savunabilecek yeni bir ordu kurmak için bir soluklanma dönemi gerekiyordu.

Parti içerisinde barış müzakereleri birçok tartışmayı da beraberinde getirmişti. Uzun süren iç tartışmalar sonucunda, Buharin'in 'devrimci savaş' ve Lenin'in 'mutlak barış' yaklaşımlarına karşılık Troçki'nin 'ne savaş ne barış' yaklaşımı kabul görmüştü, ancak Lenin bu yaklaşımın uygulanmasını bir şarta bağlamıştı. Bu şarta göre, eğer Almanlar bu süreçte Sovyetler'e saldırırsa koşulları ne denli ağır olursa olsun bir barış anlaşması imzalanacaktı.

Troçki'nin "ne savaş ne barış" yaklaşımı doğrultusunda Sovyetlerin Almanya'ya karşı savaşa son verdiğini ve ordusunu terhis ettiğini açıklaması, Almanların 18 Şubat'ta gerçekleştirdiği saldırıyla karşılık buldu. Devrimci savaş yanlısı Buharin grubunun muhalefetine rağmen, Merkez Komitesi Almanya ile barış anlaşması imzalama kararı aldı. Lenin, 25 Şubat 1918 tarihinde Pravda'da yayımlanan "Acı ama zorunlu bir ders" adlı yazısında barış müzakereleri tartışmalarıyla geçen şubat ayının, devrim tarihindeki en önemli kırılma anlarından biri olduğunun altını çizmişti. Üç yıllık acılarla dolu böyle büyük bir emperyalist savaştan sadece kurtulmuş olmanın bile büyük bir nimet olduğunu düşünüyordu.

3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk, kapitalist ülkelerle imzalanan ilk anlaşmaydı. Bu anlaşmayla Sovyetler sadece soluklanmakla kalmadı, ayaklanmayla mücadele ederken orduyu yeniden oluşturma ve ekonomiyi düzenleme imkanı da buldu.

Brest-Litovsk'u takip eden dönemde Sovyet diplomasisinin iki temel hedefi vardı. Bunlardan ilki iç savaşa ve emperyalist saldırılara rağmen ayakta kalabilmek, ikincisi ise devrimi yayabilmektir. Bu hedefleri birleştirecek bir politika düşünüldü ve nihayetinde 2-6 Mart 1919 tarihlerinde Moskova'da toplanan III. Enternasyonal, Komintern adını alarak faaliyete başladı. Sovyet Hükümeti, Komintern'le birlikte kapitalist ülkelerde bir propaganda kanalına sahip olacak ve bu kanalı kendisine dönük örülen duvarları yıkmak için kullanacaktı. Brest-Litovsk'un imzalanmasının ardından Dışişleri Halk Komiserliği görevini devralan Georgiy Çiçerin, Komintern'in kuruluşunu 1919 yılında dış politikanın en büyük başarısı olarak tanımlamıştı.

Sovyet diplomasisi ve diplomatik tanınma mücadelesi

Savaşı sona erdirip, barışı tesis etme hedefi, halkın Sovyetleri destekleme sebeplerinden biriydi ancak Almanlarla yapılan barışa karşın emperyalist saldırılar ve iç savaş ülkeyi başka bir savaş döneminin içerisine sokmuş ve zaten dağılmış durumda olan ekonominin çöküşünü daha ileri bir safhaya taşımıştı. Bu dönem Sovyet diplomasisi için yeni görevler doğuruyordu. Sovyet dış politikasının yeni dönemde görevi, 'kısa süreli soluklanmaları uzun dönemli barış ortamına dönüştürmek, ülkeyi diplomatik ve ekonomik izolasyon durumundan kurtarmak ve bütün devletlerle daha sürekli ve barışçı ilişkiler kurmak' olarak belirlenmişti.

Sovyet diplomasisinin kapitalist devletlerle yaptığı anlaşmalar, yeni bir dış müdahale olasılığını ortadan kaldırıyor, barışın güçlenmesine ve Sovyet devletinin uluslararası alandaki durumunun iyileşmesine olanak sağlıyordu. İlk olarak 16 Mart 1921 tarihinde İngiltere ile daha sonra 26 Şubat'ta İran'la, 28 Şubat'ta Afganistan ve 16 Mart tarihinde Türkiye ile imzalanan anlaşmalar, Sovyet devletinin ekonomik ve diplomatik gücünü arttırma çabalarının bir ifadesi olarak gerçekleştirilmişti. Bununla birlik-

te bu anlaşmalar imzalanmış olmasına rağmen özellikle Avrupa devletlerinde, Sovyetlere karşı büyük bir hazımsızlık vardı. İlk olarak hiçbir devlet, Sovyetleri diplomatik olarak tanımıyordu. Sovyet Hükümeti'nin çağrılmadığı Paris Konferansı ile birlikte kurulan Milletler Cemiyeti'ne davet edilmemiş, kendisini doğrudan ilgilendiren Boğazlar ve Aland Adaları gibi konularda dahi söz hakkı verilmemişti.

Nisan 1921'de gerçekleştirilen Cenova Konferansı, Sovyet diplomasisinin tanınma mücadelesi adına bir kırılma anını ifade ediyordu. 10 Nisan tarihinde başlayan konferansta, Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin, barış içinde bir arada yaşama ilkesi temelinde, ekonomik işbirliğinin ülkelerin ekonomilerini yeniden inşa etmeleri için bir ihtiyaç olduğunu ve diplomatik tanınma karşılığında tüm devletlerle ekonomik ve politik ilişkiler geliştirmeye hazır olduklarının altını çizmişti. Ekonomik yapılanma için savaşların engellenmesi ve silahsızlanma faaliyetlerinin güçlendirilmesi ihtiyacının altını çizen Çiçerin, tüm devletlerin ordularını ve silahlarını en asgari düzeye indirmesi, zehirli gazların sivillere dönük kullanılmasının yasaklanması ve bununla birlikte tüm halklara kendi kaderlerini tayin hakkının tanınması taleplerini içeren uluslararası düzeyde bir kongre toplanmasını önermişti. Bu öneri Fransız delegasyonunu temsilen diplomat Jean Louis Barthou ve İngiliz Lloyd George'un çabalarıyla birlikte tartışma zemini dahi bulamadan reddedilmişti.

Cenova ve Lahey konferanslarında, Sovyet delegasyonunun kapitalist ülkelere karşı sergilediği dik duruş, Versay ile birlikte inşa edilen 'yeni dünya düzeni' dışında kalan devletlerce destek görmüştü. Cenova Konferansı'nın Sovyet diplomasisi için en büyük faydası yeni dünyanın bir diğer dışlanmış devleti olan Almanya ile bir araya gelmesini sağlamış olmasıydı. 16 Nisan 1921 tarihinde Rapallo'da iki ülkenin dışişleri bakanları Georgiy Çiçerin ve Walther Rathenau Almanya ve Sovyetler'in karşılıklı taleplerinden vazgeçtiği ve birbirlerini diplomatik olarak tanıdığı bir anlaşma imzaladılar. Rapallo Anlaşması, Sovyet diplomasisi

açısından barış içinde bir arada yaşama ilkesinin ve eşit tanınma ile birlikte karşılıklı işbirliğinin somut bir ifadesiydi. I. Dünya Savaşı sonrasında Versay ile kurulan yeni düzenin iki dışlanan devletinin birbirine bu denli yakınlaşması pek de şaşırtıcı bir durum değildi.

Sovyet diplomasisinin diplomatik tanınma mücadelesinin eşik atlaması 1924 yılında gerçekleşti. Batılı devletlerdeki işçi sınıfının ve ezilen halkların gözünde Sovyet imajının yükseliş eğrisi içerisine girmesi, kapitalist devletlerin resmi tanıma yoluna gitmesinde pozitif bir belirleyen işlevi gördü. Londralı işçilerin, Sovyetleri tanıma yanlısı gösterilerinden yalnız birkaç gün sonra 2 Şubat 1924'te İngiltere, Sovyetler Birliği'ni diplomatik olarak resmen tanıdığını açıkladı. Diplomatik tanımayla birlikte Romanov Hanedanı ve Geçici Hükümet döneminden kalan borçların ödenmesini ve devrim öncesi anlaşmaların geçerli olmasını talep eden İngilizlerin istekleri Sovyet diplomatlar tarafından 'biz artık farklı bir devletiz' gerekçesiyle tartışmaya kapalı olarak reddedilmişti.

İngiltere ile kurulan diplomatik ilişkilerin hemen ardından, 7 Şubat 1924 tarihinde İtalya ile tanınma, ticaret ve denizcilik anlaşması imzalanmıştı. Süreç Sovyet diplomatların beklentileri yönünde gerçekleşiyordu. Bir devletin Sovyetleri tanınması diğer devletler üzerinde de pozitif bir etki bırakıyordu.

İngiltere ve İtalya'nın ardından, 1924 yılı içerisinde Norveç, Avusturya, İsveç, Yunanistan ve Danimarka ile de diplomatik ilişkiler resmen kurulmuştu. Bununla birlikte Fransız Hükümeti ile Sovyet Hükümeti arasındaki bazı sorunlar da hala devam ediyordu. Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin, 1 Ocak 1924 tarihinde İzvestiya muhabirlerine verdiği röportajda "Fransa'nın Polonya, Letonya ve Finlandiya gibi ülkeleri Sovyetlere karşı kışkırttığını ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulabilmesi için Fransa'nın Sovyet karşıtı propagandalarına son vermesi" gerektiğinin altını çizmişti.

Çiçerin, 30 Ocak tarihli Fransız Le Temps gazetesine verdiği röportajda Sovyet Hükümeti'nin dış ilişkilere bakışını net bir biçimde özetliyordu:

Birçoğu boş yere, bizim bir şekilde uluslararası bir seviyeye yükselme ihtiyacı duyduğumuzu düşünüyor. Uluslararası seviyeye ihtiyacımız yok. Etiketle ilgilenmiyoruz. Resmi olarak tanınma, bizi sadece ekonomik bağlantılarımızın kolaylaşmasını sağlayan teknik ve pratik bir adım olarak ilgilendiriyor. Bizim barış politikamız yaratıcı bir politikadır. Halkımıza Sovyet cumhuriyetinin barış demek olduğunu söylüyoruz. Barış sadece üretici güçlerimizin kalkınması için değildir, ayrıca bizim üretimimizin ayrılmaz bir parçası olan dünya üretiminin kalkınması içindir. Lenin, üretici güçlerimizin kalkınması için ülkede yeni ekonomi politikasını yürürlüğe koyarken, dış ilişkilerde de yabancı sermayeyle ekonomik işbirliği anlayışı ve kölece dayatmalar yerine karşılıklı fayda ve memnuniyet üzerine kurulu anlaşmalar yapılması ilkesiyle hareket etmiştir. Bu Lenin'in programımızda hep yer alacak temel fikirlerinden biridir.²

Çiçerin, Fransız gazeteye verdiği röportajla birlikte SSCB'ye yönelik kapitalist ülkelerdeki olumsuz yargıları da kırmayı amaçlamıştı. Bu röportajın verilmesinden yalnızca birkaç ay sonra Fransa'da hükümet değişti ve sosyal demokratlar iktidara geldi. İktidar değişikliğinin hemen ardından Fransız Dışişleri Bakanı Edouard Herriot ve Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin telgraflaşarak resmi diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde kanaat bildirdiler. Sovyetler Birliği'ni uluslararası alandan izole etmek isteyen ABD, İngiltere'nin olduğu gibi Fransa'nın da Sovyetleri tanımasına engel olmaya çalışsa da 28 Ekim 1924 ta-

2 Georgiy Çiçerin: Genç Beynelmilleli Tarihçesinden Parçalar, Çev. Sevim Kenanoğlu, İstanbul, Kooperatif Kitap, s. 121.

rihinde Fransa resmen Sovyetleri tanımış oldu. Çiçerin, iç savaş sırasında karşı-devrimci Beyaz Ordu'ya en büyük desteği veren ve diplomatik tanıma konusunda en fazla ayak direyen ülke olan Fransa'yla resmi diplomatik ilişkiler kurulmasını Sovyet diplomasisi açısından büyük bir başarı olarak değerlendirmişti.

Birçok ülkeden elde edilen resmi diplomatik tanınma Sovyetler açısından, kapitalist devletlerle barış içerisinde bir arada yaşama ilkesinin başarılı bir biçimde uygulanabildiği anlamına geliyordu. Bununla birlikte dünyanın bir çok ülkesinde işçi sınıfının egemen sınıflara karşı aldığı yenilgiler dünya devrimi hedefini daha ileri bir tarihe öteliyor ve 'tek ülkede sosyalizmin' inşasını zorunlu kılıyordu.

Stalin, iç politikada tek ülkede sosyalizmin inşası hedefine odaklanırken, dış politikada da bu anlayışa paralel olarak çatışmadan uzak ve barışçı bir politika tercih ediyordu. Sovyetler Birliği Komünist Partisi 14. Kongresi'nde, dış politikanın temel hedefleri "olası savaşların engellenmesi için mücadele etmek, emperyalist savaşın mağlup taraflarıyla ve Versay ile birlikte inşa edilen statükonun karşısında olan devletlerle yakınlaşmak, barışın sürekliliğini sağlamak, dış dünyayla ticaret hacmini artırmak, kapitalist ülkelerle normal ilişkiler içerisinde olmak ve bağımlı sömürge ülkelerinin yanında yer almak" şeklinde belirlenmişti.

Ekim 1925 tarihinde imzalanan Locarno Anlaşması, kapitalist devletlerin Sovyetler kadar barış içinde bir arada yaşama niyeti içerisinde olmadığını göstermişti. 14. Parti Kongresi'nde Stalin, Locarno Anlaşması'nın Versay'ın devamı niteliğinde olduğunu, egemen kapitalist devletler nezdinde statükoyu koruduğunun ve kriz düzenini sağlamlaştırdığının altını çizmişti. Stalin, büyük kapitalist devletlerin, Almanların Versay Anlaşması'nı ortadan kaldırmak ve Batı'dan intikam almak isteğine karşı kendilerini garantiye alıp, onu doğuya yani Sovyetler'e yöneltme amacı içerdiğini vurgulamıştı. Hedef Sovyetler Birliği'ydi ve

arada kalan Polonya ve Çekoslovakya'nın güvenliği de hiçe sayılıyordu. Locarno'yla birlikte büyük kapitalist güçler yeni bir savaş için yerlerini almıştı.

Sovyet diplomasisi de savaşı tetikleyen bu gelişmelere karşılık, ülke içerisinde tek ülkede sosyalizmi inşa ederken, dış politikada da barışın sürekliliğini hedeflen bir politika izliyordu. Bu doğrultuda Sovyet karşıtı bloğu zayıflatmak için başta Almanya olmak üzere batı bloğunun dışında tutulan bazı ülkelerle tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmaları imzalamak üzere harekete geçmişti.

Sonuç yerine

İleri bir sanayi ülkesinde gerçekleşmesi beklenirken Rusya gibi yarı-feodal bir ülkede gerçekleşen devrim, Avrupa'da devrimci bir dalgaya yol açtı ancak bu durum onun tetiklediği diğer uluslararası devrimlerle sonuçlanmadı. Ekim Devrimi'nin ardından beklenen ancak gerçekleşmeyen dünya devrimleri, devrimin liderlerini iç ve dış iklime uygun politikalar üretme göreviyle karşı karşıya bıraktı.

I. Dünya Savaşı, emperyalist saldırılar ve iç savaş, ekonominin çöküşü, uluslararası alanda diplomatik ve ekonomik izolasyon gibi sorunların birbiri ardına eklenmesi Sovyet Hükümeti için ayakta kalabilmeyi dahi büyük bir hedef haline getiriyordu. Sovyet Hükümeti ayakta kalabilmek için dışarıda barışın sürekliliğini sağlamalı ve içeride ekonomiyi yeniden inşa etmeliydi.

Sovyet diplomasisinin henüz kuruluş yıllarında elde ettiği diplomatik kazanımlar, Sovyet devletine soluk aldırılmıştı. Sovyetler'in Cenova ve Lozan gibi uluslararası konferanslara katılması, onun diplomatik tanınmasına giden süreci hızlandırmış ve 1924 yılı boyunca Avrupa'nın büyük devletleri başta olmak üzere birçok devlet tarafından tanınmıştı.

Gerçeğe dönüşmeyen dünya devrimi, Sovyet Hükümeti'ni ayakta kalarak sosyalizmi inşa etme ve diplomatik tanınmayı sağlama görevleriyle baş başa bırakmıştı. Marksist öğretisi, Ekim

- Vedat Güney - **Bir Mirasın İzdüşümü: Sovyet Dış Politikası'nın İlk Yılları**

GÜNDEM

Devrimi'yle başlayan sosyalizm yürüyüşünün henüz kuruluş yıllarında ilk önemli sınavını başarıyla vermiş ve önemli bir dış politika deneyimi yaratmış oluyordu. Bir başka deyişle, kuruluş yıllarında Sovyet ülkesine soluk aldırın Sovyet Dış Politikası'nın yeni dönemde temel hedefleri barışın sürekliliğini sağlamak amacıyla olası bir dünya savaşına yol açacak durumları engellemek ve içeride sosyalizmi inşa etmekte.

Marxizm ve Uygarlık Tarihi - I

İlkel Komünizm ve Sınıflı Toplumların Doğuşu

Marxizm, kapitalist üretim tarzının, artı-değer sömürsünün ve işçi sınıfının tarihsel rolünün aydınlatılması başlıklarında ortaya koyduğu çözümlerle kendisini bilimsel bir temele yerleştirmiştir. Bunun anlamı, marxizmin, sadece kapitalist toplumlara ve bu toplumlarda gözlenen olgulara ilişkin bir kuram olduğu değildir. Tersine, marxizm, kapitalizmi olduğu kadar kapitalizm öncesi toplumları da açıklamayı hedefleyen bir yöntem ve kurama sahiptir. Nitekim, başta marxizmin kurucuları Marx ve Engels olmak üzere, birçok marxist insanlık tarihinin çeşitli kesitlerini ele alıp incelemiştir.

Marxizmin uygarlık tarihine yaklaşımının temelleri tarihsel materyalist yöntemde yatar. Tarihsel materyalizm, insan toplumlarının gelişim sürecinin temel özelliklerini ortaya koyar. Bu özellikler, diyalektik yöntemden çıkarsanmış ve tarihe uygulanmıştır. Bu açıdan, marxizmin tarihle olan ilişkisi zorunlu bir nitelik taşır. Marxizm, kapitalizmle birlikte onun içinden çıkıp geldiği önceki toplum tarzlarını da inceler. Meşhur deyişle, tüm insanlık tarihi sınıf savaşımı tarihi ise, sınıf savaşımının kuramı olarak marxizmin açıklayıcılığı da tüm insanlık tarihini kapsar.

Bu nedenlerle, insanlık tarihinin genel hatlarıyla öğrenilmesi marksistler açısından çok önemlidir. İnsanlık tarihi, burjuva düşüncesinde olduğu gibi, savaşlarla ya da kahramanların rolleriyle değil, insan-doğa ilişkileriyle, toplumların yapısıyla ve sınıflar arasındaki mücadelelerle anlaşılır. Tarihte gördüğümüz büyük dönüşümlerde savaşların, kişilerin veya rastlantının payı vardır kuşkusuz. Ancak bunlar, altta yatan toplumsal dinamiklerin çizdiği çerçeve içerisinde etkinlik alanı bulabilirler.

Bu açılardan baktığımızda, şimdiye kadarki insanlık tarihinin iki büyük kısma ayrılmış olduğunu söyleyebiliriz: Sınıfsız toplumlar ve sınıflı toplumlar. İki büyük kısım dedik, ama aslında bu kısımlardan sadece sınıfsız toplum gerçekten büyük sıfatını hak eder. Çünkü, insanların topluluk halinde yaşamaları yaklaşık 100 bin yıl öncesine kadar giderken, ilk sınıflı toplumların ortaya çıkması 5 bin yıl kadar geriye götürülebilmektedir. Diğer bir deyişle, sınıfsız toplumlar tarihi insanlık tarihinin neredeyse yüzde 95'ini oluştururken, sınıflı toplumların tarihi yüzde 5'lik bir kısma denk gelir. Bununla birlikte, devlet, bilim, felsefe, toplumsal kurumlar, üretim araçları ve teknolojileri, kısacası uygarlık kavramı altında toplayabileceğimiz her şey bu yüzde 5'lik kesitte üretilmiştir. Kimi yorumcuların, sınıflı toplumlara, insanlığın gelişebilmek için ödemek zorunda kaldığı bir bedel demesi de bundandır.

Marksizm, sınıflı toplumlar tarihini farklı üretim tarzları olarak ele alır. Sınıfların ortaya çıkmasını takip eden köleci üretim tarzı, onu takip eden feodal üretim tarzı ve son olarak içinde yaşadığımız kapitalist üretim tarzı. Marksizme göre, kapitalizm, sınıflı toplumların sonuncu aşamasıdır ve kapitalizmden yeni bir sınıflı toplum türüne geçilmeyecektir. İnsanlığın önündeki yeni toplumsal aşama sosyalizmden geçerek komünizme doğrudur ve bu geçiş sağlanana kadar kapitalizm egemenliğini sürdürecektir. Başka bir açıdan söylersek, insanlık ya sosyalizme ve komünizme doğru ilerleyecektir ya da bu barbarlık koşullarında yaşama-ya devam edecektir.

İnsan ve Doğa

İnsanlık tarihi, doğanın ve türlerin evriminden bağımsız düşünülemez. Evrenin, güneş sistemimizin, gezegenimizin ve gezegenimizde canlı türlerin ortaya çıkması, her türlü tarihin koşulu olmuştur kuşkusuz. Buna, bir tür olarak insanın evrimi de eklenmelidir. Türlerin ve bunun içinde insanın evrimi biyoloji ve genetik disiplinlerinin konularıdır. O yüzden, sadece şunu belirtebiliriz ki, insan olarak adlandırdığımız homo sapiens türü, esasında, kuyruksuz büyük maymunlar sınıfından bir canlıdır. Bu sınıfta homo sapiens dışında orangutan, şempanze ve goril gibi yakın akrabalarımız bulunmaktadır. Gericilerin sık sık diline doladığı gibi, insan maymundan gelmemiştir; nitekim goril de şempanzeden veya orangutandan evrimleşmemiştir. İnsan ile diğer kuyruksuz büyük maymunlar ortak bir atadan gelmektedir. Eğer evrim süreci yeteri kadar geriye doğru götürülürse, tüm canlıların da ortak atadan evrimleşerek ortaya çıktığı söylenebilir.

Demek ki, insan, gezegenimizin tarihinde bir anda ortaya çıkmadı. O, bir evrimin sonucunda, milyonlarca yıl içinde oluştu ve homo sapiens haline aldı. Bu evrim hala devam etmektedir ve fütürist bilim insanları insan türünün yüzlerce yıl sonra bürüneceği biçime dair ilginç tahminlerde bulunmaktadır. Ancak, doğanın ve türlerin evrimi, insan ömrü ile kıyaslanmayacak ölçüde uzun sürelerde gerçekleşir. Şu andaki haliyle insan türünün de en azından 100 bin yıldır topluluklar halinde yaşadığını söyleyebiliriz.

İnsanın evriminin biyolojik ve genetik boyutlarını bir kenara bırakırsak, marksizme göre insan evriminin temelinde emek yatar. İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliği, bilinçli bir biçimde alet üretebilmesi ve bunu kendi gereksinimlerini karşılamak için kullanmasıdır. Canlılar arasında alet kullanan başka türlerden de söz edilebilir elbette, ancak hiçbiri gereksinim duyduğu işi karşılamak üzere tasarlayarak ve deneme-yanılma süreçleri sonucunda ona en ideal biçimi vererek bir alet üretmemektedir.

Dolayısıyla, insanı, diğer hayvan türlerinden ayıran noktanın emek olduğunu söylemeliyiz.

İnsanın diğer hayvan türlerinden ayrılması, onun doğanın yasalarından koptuğu veya özgürleştiği anlamına gelmez. İnsan, bir canlı türü olarak, doğanın kendisine dayattığı yasalara tabidir; doğar, büyür ve ölür; temel ihtiyaçları karşılanmadığında hayatını sürdürmesi imkansızdır; ya da virüsler gibi mikrobiyolojik canlılar karşısında tümüyle korunaklı değildir. Hatta, insanın, neredeyse doğadaki en zayıf canlı olduğunu söyleyebiliriz. Soğuğa ve sıcağa, açlık ve susuzluğa, yaralanma ve hastalıklara dayanıklılığı insandan kat be kat fazla olan, aynı zamanda insana göre çok daha güçlü koku alma, görme, pençeleme, hatta uçuş yeteneğine sahip olan birçok tür vardır.

İnsanın emekle diğer tüm hayvan türlerinden ayrılması ve yüzbinlerce yıllık süre içerisinde en gelişmiş canlı türü haline gelmesi, onun doğa karşısındaki savunmasızlığını ve zayıflığını gidermemiştir. İnsan, sadece, doğayla mücadele etmenin yol ve araçlarını bularak kendisini korumayı ve türünün devamını başarmıştır. İşte bu nokta, evrim ve doğa ile tarihin buluştuğu noktadır. İnsanın alet üretmeyi ve bunu kullanmayı başararak ortaya çıkmasıyla birlikte, doğanın milyonlarca yıllık evriminin yanında bir “tarih” de ortaya çıkmış sayılır. Artık insanlar topluluklar kurarak, üretim yaparak, dil ve bilinç geliştirerek, sadece insana özgü ilişkiler yaratarak doğanın evriminden başka bir tarihe sahip olmuştur. Örneğin, dilin gelişmesi, büyük ölçüde emeğin organizasyonu ile mümkün olmuştur. Birçok canlı gibi insan da çeşitli sesler çıkarıp anlayabiliyordu. Ancak bunun ötesine geçip bir dil sistemi kurabilmesi için topluluk halinde yaşama geçmesi ve ürettiği aletlerle birlikte toplu emek süreçlerinde yer alması gerekiyordu.

Hem felsefede hem de tarihte sık sık sorulan bir soruya geliyoruz burada: İnsan bir doğa varlığı mıdır yoksa toplumsal bir varlık mıdır? Bu soru, doğa ile toplumun farkına dayandığı ölçüde an-

lamlıdır, ancak bu farkın da tarihsel süreç içinde biçimlendiği düşünülürse sorunun bir şaşkınlığa içerdiği görülür. İnsan, bir tür olarak, homo sapiens olarak bir doğa varlığıdır elbette; doğasının dayattığı kurallara tabidir. Öte yandan, bir emek sahibi, alet üreticisi, kısacası homo sapiens değil de insan olarak toplumsal bir varlıktır. Doğaya karşı sürekli bir bağımsızlaşma süreci yaşamıştır ve bu tamamen onun toplumsal niteliğinden kaynaklanır. Hiçbir insan bireyinin doğayla ve onun dayattıklarıyla tek başına başa çıkması söz konusu olamaz. Doğadan bağımsızlaşmak isteyen insanın el birliğine, grup çalışmasına, kolektif dayanışmaya, yani toplum halinde yaşamaya gereksinimi vardır.

Aynı soru, insanın bir özü var mıdır, yok mudur biçiminde de sorulur. Yine aynı biçimde yanıtlanabilir: İnsanın, homo sapiens olarak, çeşitli gereksinimlerinin karşılanmasının zorunluluğu anlamında bir doğası vardır elbette; yemek, içmek, barınmak, dinlenmek gibi gereksinimler bir doğa varlığı olmanın özellikleridir. Bununla birlikte, mülkiyet arzusu, kıskançlık, bencillik gibi nitelikler insanın doğasından değil, onun içinde biçimlendiği toplumsal yapıdan kaynaklanır. Bunlar insanın özü değildir; daha doğrusu, toplumsal bir varlık anlamındaki insanın bir özü olduğundan söz etmek mümkün değildir. İnsanlık tarihinin gelişimi sürecinde egemen olan toplum yapıları, her tekil insanı biçimlendirir ve sözünü ettiğimiz türden düşünce ve tutumlar da toplum yapısından kaynaklanır.

Toparlarsak, alet üretme yetisi sayesinde insan, doğanın gücüne karşılık bir güç ortaya çıkarmıştır: Emek! Emek ve kolektif çalışma etkinliği sayesinde, hayvan sürülerinden farklı olarak insan toplulukları ortaya çıkar. Topluluk halinde emek harcayan ve çalışan, kendi aralarında dile dayalı üst düzey iletişim kurabilen, geleceğe yönelik planlar doğrultusunda hazırlıklar yapabilen insan, giderek doğanın güçleriyle de baş etme yolları bulmuştur. Su birikintileri aşılabilir bir engelken, sal yapma becerisiyle birlikte insan için bir ulaşım sorununa dönüşmüştür. Beslenmek için avlanmak zorlu ve tehlikeliyken, silah üreterek bunu daha

kolay ve güvenli biçimde yapabilmeye başlamıştır. İnsan, deprem veya sel gibi doğa olayları karşısında çaresizken, binlerce yıllık evrimin sonunda sağlam binalar veya barajlar yaparak doğanın vahşi güçlerini kontrol altına almayı öğrenmiştir.

İnsanın topluluk halinde yaşamasıyla birlikte, en başta beslenme olmak üzere doğayla kurulan ilişkilerde birçok kısıtın aşıldığını görüyoruz. Özellikle de ateşin kullanılmasının öğrenilmesiyle birlikte çığ besin yerine pişmiş besin yemenin insanın biyolojik evrimini de hızlandırdığını biliyoruz. Avlanan hayvanlardan sağlanan besinin yanı sıra deriler ve kemikler de birçok eşyanın üretilmesinde kullanılmış; insanlar bu sayede hem açlıkla başa çıkabilmiş hem de barınma, ısınma, saklanma gibi gereksinimlerini karşılayabilir hale gelmiştir.

Tüm bu gelişmelerin ilk ve dolaysız sonucu, insan topluluklarının barındırabileceği, yani besleyebileceği, çalıştırabileceği ve koruyabileceği insan sayısının artmasıdır. Diğer bir deyişle, nüfusun artmasının koşullarının ortaya çıkmasıdır. Bir diğer sonuç ise, insanın doğa karşısındaki bağımsızlığının artmasıdır. Artık insan, doğa ona ne verirse onunla yetinmek zorunda kalan bir canlı değil, doğaya müdahale edebilen (*bitki aşılama, hayvan evcilleştirme vb.*), doğa üzerinde değişiklik yapabilen (*yollar açabilen, su kanalları kazabilen vb.*), doğadan korunabilen (*bitkilerden sağaltım sağlanması, barakalarda uyuması vb.*) bir canlı olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında, tüm insanlık tarihinin, aynı zamanda doğayla mücadele etme, onu sınırlandırma ve ona egemen olma tarihi olduğunu da söyleyebiliriz. Doğaya müdahalenin ve onun üzerindeki egemenliğin günümüzde vardığı sonuçlar gezegenimizin varlığını tehdit eder hale gelmiştir elbette. Ancak bu, doğayla barışık bir insani gelişme olasılığını dışlamaz; tam aksine, doğanın insan tarafından yağmalanması sınıflı toplumların, özellikle de kapitalizmin egemenliğiyle ilgilidir.

İlkel Komünizm

İnsanlık tarihini neredeyse yüzde 95'lik kısmını oluşturan bu ilk evreyi sınıfsız toplum olarak adlandırmıştık. Bunun anlamı, bütün bu tarihsel süreç boyunca, insan topluluklarının farklı sınıflar halinde birbirinden ayrılmış ve devlet aygıtının ortaya çıkmış olmamasıdır. İnsan toplulukları içinde farklı görevlerde uzmanlaşma veya farklı işlevleri yerine getirme anlamında işbölümü her zaman olmuştur. Ama varlığı ve geçim olanakları başkalarının emeğinin sömürülmesine dayanan tarihsel olgu anlamında sınıflardan söz etmek mümkün değildir.

Marksizmde bu evre ilkel komünizm veya ilkel komünal toplum olarak adlandırılır. Bu evrede insanlar arasındaki temel ilişki tüm topluluğun gereksinim duyduğu maddi malların üretimi ve dağıtımındaki ortaklıktır. Bu evredeki ortaklık sisteminin ülküsel ve erdemli davranışlarla bir ilgisi yoktur. Marksizmin gösterdiği gibi, bu evredeki komünizm “zorunluluğun komünizmi” olarak düşünülmelidir. Tekil insan bireyleri doğayla başa çıkmakta başarısızdır, bunun için de kolektif emek süreçlerine gereksinim duyar; emek kolektif biçimde harcandığı için de emeğin ürünü tüm topluluğa aittir. Büyük bir hayvanın tek bir kişi tarafından avlanması imkansız olduğu ve bu av için topluluğun tüm üyeleri emek harcadığı için, avdan yararlanma hakkı da topluluk için eşittir.

Burada özel mülkiyet ve onu korumaya ya da meşrulaştırmaya çalışan sistemler yoktur. Eşitlik, tam da insan topluluğunun ve üretim araç ve etkinliğinin çok az gelişmiş olmasından kaynaklanan bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. İlkel komünizm düzeninde bakarak, marksizmde, temel ile üstyapı arasındaki ilişkileri anlamak da kolaylaşır. Topluluğun özel mülkiyet diye kavramdan (bilinç) haberdar olmaması, özel mülkiyeti koruyacak (hukuk) yasa ve sözleşmelerin bulunmaması, özel mülkiyetin meşruluğunun (ideoloji) tanınmaması gibi özellikler, insan bilincinin gelişmesiyle değil, topluluğun temel düzeyindeki ilişkilerinden kaynaklanır. Bu konu, günümüze doğru geldikçe

son derece karmaşık ve dolayimli süreçlere bürünmüştür elbette, ancak insan toplumlarını en basitine bakıldığında temel-üstyapı kavramlaştırmasının da en basit halini görebiliriz.

İlkel komünal topluluklar genellikle avcı ve toplayıcı oldukları için göçebe karakterdedir. Henüz doğadan besin üretmek (tohum ekip hasat yapmak vb.) başaramadığı için, insanlar doğanın kendilerine sundukları ile (ağaçtaki meyveler, yabani otlar veya ırmaktaki balıklar vb.) beslenmek zorundadır. Demek ki, ilk insan toplulukları üretici olmaktan çok tüketicidir. Bu da topluluğun bir bölgede uzun süreli olarak kalmasını imkansızlaştırır. Yerleştikleri bölgedeki kaynaklar tükenmeye yüz tutunca, topluluk harekete geçer ve yeni bir bölge bulmak için göçe girer.

Kabaca sıralarsak, ilkel komünizmde topluluk şu özellikleri gösterir: Üretim ve tüketimde ortak emek ve ortak hak söz konusudur; emek etkinliğinin sonucunda bir üretim fazlasına, artı-ürüne rastlanmaz; dolayısıyla topluluk üyelerine ait bir özel mülk yoktur; topluluğun kendilerine sağladığı artı-ürünle çalışmadan yaşayabilecek durumda olan toplumsal gruplar ortaya çıkamaz; son olarak, toplum tarafından beslenen ama toplumdan bağımsızlaşmış bir devlet, ordu, bürokrasi de görülemez. Bir kez daha, ilkel komünal toplumdaki eşitliğin zorunluluktan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Sınıflar veya devlet birileri bunu akıl edemedikleri için değil, topluluğun mevcut gelişmişlik düzeyi buna izin vermediği için ortaya çıkmamıştır. Nitekim, topluluğun gelişmesi sürüp artık artı-ürün yaratmak söz konusu olduğunda, sınıfların ve devlet aygıtının da ortaya çıkmak üzere hazırlandığı görülebilir.

İşbölümü ve Neolitik Devrim

İşbölümü, marksist sınıf tanımında çok önemli bir belirleyicidir. Marksizme göre sınıfların kaynağında toplumsal işbölümü yer alır. Ancak, insan toplumlarındaki tek işbölümü biçimi bu değildir; aynı zamanda doğal işbölümü de söz konusudur. Bu-

rada “doğal” derken, insanın doğasından değil, insanın doğaya bağımlılığından söz etmiş oluruz.

İlkel komünizmde gördüğümüz ilk ve bu anlamda doğal işbölümü de kadın ile erkek arasında olmuştur. Erkekler genellikle av peşinde uzak bölgeleri gidip gelirlerken, kadınlar ise yerleşim yerinde kalarak hem çocukların ortak bakımını hem de yerleşimin ortak işlerini yerine getirmiştir. Bu dönem, kadınların topluluk üzerindeki ayrıcalıklarının güçlü olduğu bir dönemdir ve tarihte anaerkil olarak bilinen düzeni anlatır. Aile kurumu ortaya çıkmadığı için çocukların soyu anneden hareketle bilinirdi. Ayrıca erkekler uzun süreler av peşinde gezdikleri için yerleşimin yönetimi konusundaki süreçler de kadınlar tarafından yürütülürdü. Erkekler sadece avlanmak ve silah yapımı gibi konularda uzmanlaşırken, kadınlar bitki ve hayvan yetiştiriciliği, sağlık ve tedavi, inançlar ve ayinler, sözlü kültürler ve şarkılar gibi birçok konuda özel yetiler geliştirmişti.

İnsan topluluklarının gelişimindeki kırılma noktalarından ilki neolitik devrim olarak bilinen süreç oldu. Neolitik devrimin tek bir bölgeden başlayarak yayıldığı söylenemez; dolayısıyla, tek bir tarih de verilemez. Ancak, antropolojik ve arkeolojik kayıtlara bakıldığında yaklaşık olarak MÖ 8000'lere kadar geri götürülebildiğini görüyoruz. Neolitik devrim, özünde, insan topluluklarının tarım uygulamalarına başlamasını ve bu nedenle tarlalarının olduğu bölgelerden göç etmek mantıksız olacağı için yerleşik hayata geçmelerini anlatır. Köylerin, kentlerin, bunların yönetimini sağlayan kurumların ve bunlar arasındaki ulaşım ağlarının ortaya çıkması da neolitik devrimin sonuçları olmuştur.

Neolitik devrim, insanlık tarihindeki ilk büyük toplumsal dönüşümü anlatır. Yüzlerce yıllık evrimin, deneyim birikiminin, bilinç ve pratik gelişiminin sonucu olarak, insan toplulukları artık doğada buldukları bitki ve hayvanlarla beslenmek zorunluluğunu kırmışlardı. Bitkilerin tohumlarını ayırıp ekmeyi, ekilen alanları doğru biçimde sulama ve hasat etmeyi, bazı bitkileri aşı-

layarak yeni ve daha dayanıklı türler üretmeyi öğrenmişlerdi. Ayrıca, çeşitli hayvan türlerini evcilleştirmek, çiftleştirerek üretmek ve onları hem besleyip hem de onlardan beslenmek gibi yolları da bularak sürekli av peşinde gzmekten de kurtulmuştu. Artık topluluğun kadın ve erkek tüm üyeleri köyde yaşıyor, tarlalarda veya ahırlarda çalışıyordu.

Bu noktada, yukarıda değindiğimiz doğal işbölümünden farklı olarak, ilk toplumsal işbölümü ortaya çıktı: Tarımla uğraşan yerleşik topluluklarla hayvancılıkla uğraşan göçebe topluluklar ortaya çıktı. Bunu, hemen, ikinci toplumsal işbölümü izledi: Doğrudan üreticiler ile zanaatçılar ayrıldı. Zanaatçıların ayrı bir toplumsal grup olarak ortaya çıkması, onların tarımda veya hayvancılıkta çalışmayıp topluluğun gereksinim duyduğu aletleri üretmesi biçiminde oldu. Zanaatkar çapa, balta, dokuma vb. gibi malları üretiyor, buna karşılık tarımdan veya hayvancılıktan elde edilen ürünün fazlasından bir kısmı alıyordu. Bu durum, toplumda tarım veya hayvancılıktaki ortak emek süreçlerine katılmadan da yaşanabileceğinin, yani eskiden olmayan artı-ürünün artık var olduğunun işaretiydi.

Topluluk, artan verimlilik sayesinde, kendisine yetenden daha fazlasını üretebiliyor ve bu fazlalığı saklayıp dağıtabiliyordu. Bu fırsatın olduğu yerde sınıfların tarih sahnesine çıkması da artık mümkündü. Bundan böyle, topluluğun ortak işlerini yönetmekle görevli kişiler, giderek üretimden ayrılacaktı. Dinsel otoriteye sahip olanlar, usta ekici ve besiciler, savaşma yetisi olan güçlüler topluluğun ürettiği artı-ürün sayesinde hem çalışmadan yaşamayı hem de özel mülkiyet olarak biriktirdikleri ile topluluğu yönetmeyi bir hak olarak gördüler.

Kuşkusuz, bu aşamada birbirinden ayrılmış bu grupların bugün anladığımız anlamda bir sınıf görünümünde olmaları beklenmemelidir. Ancak, topluluk içinde eşitsizliklerin ve ayrıcalıkların ortaya çıkması, yöneten-yönetilen ilişkisinin ve yönetici organların da doğumuna neden olacaktı. Sınıfların ortaya çıkması, hiçbir direnişle karşılaşmadan sakince de olmadı. Yüzlerce yıllık gelenek-

lerine ve yaşam tarzlarına sahip çıkan insanlar, çalışmayıp artı-üründe hak iddia edenlere kolay kolay teslim olmadı. Topluluk içindeki bu çatışmalar belirli bir olgunluğa eriştiğinde, öncelikle topluluğun yok olup gitmesini önlemek amacıyla bir kurumsal yapı oluştu. Daha doğrusu, insan topluluklarında her zaman var olan kolektif karar organları mevcut çatışma içerisinde yeniden tanımlandı ve işlevlendirildi. Ancak, tam da Marx ve Engels'in belirttiği gibi, çatışan tarafların eşitsiz bir hiyerarşi içinde olduğu bir anda, ortaya konulan kurumsal yapı da bu eşitsizliğin bir aracı, güçlü olanın bir aygıtı olarak biçimlendi. Böylece, sınıflı toplumlar evresiyle birlikte, onun doğal ve kaçınılmaz sonucu olan devlet aygıtı da doğmuş oldu.

Devletin ortaya çıkmasında da tek bir coğrafya ve tek bir tarih vermek imkansızdır. Ayrıca, devlet, gökten düşer gibi bir anda ortaya çıkmamış, topluluğun mevcut idare organlarının dönüşümüyle son halini almış olduğu için bu doğum bir evrim biçiminde olmuştur. Yapılan antropolojik ve arkeolojik çalışmalara göre, MÖ 4000-3000 dolaylarında Mezopotamya (*Sümer-Babil-Asur*), MÖ 3000 dolaylarında Kuzey Afrika (*Mısır*) ve Asya (*Çin, Hindistan*), MÖ 2000 dolaylarında Anadolu (*Hitit*), MÖ 1000 dolaylarında İran ve Yunan coğrafyalarında devlet olarak adlandırılacak yapı ve işlevlere sahip oluşumlar saptanabiliyor.

Devletin doğuşuyla birlikte, binlerce yıldır süren ilkel komünizm evresi sona erdi. Özel mülkiyet ve sınıf egemenliği yerleşik hale geldi. Düzenli bir ordu ve bürokrasi ortaya çıktı. Özel mülkiyetin kuşaklar arasında aktarımı gerektiği için anasoyuna dayalı eski sistemin yerine ataerkil aile düzeni güçlendi ve kadınların topluluk içindeki egemenlikleri zor da kullanılarak yok edildi. Tüm bunlar olurken, insanlığın doğaya olan bağımlılığının azaltılması anlamına gelen ilerlemeler de kaydedildi. Matematik, tıp, astronomi, felsefe, güzel sanatlar, yazı, eğitim, büyük kentler ve abideler de üretildi. Artık, sadece bir insanlık tarihinden değil, uygarlık tarihinden söz etmek mümkün hale geldi. Ama, dediğimiz gibi, uygarlığın bedeli insanın köleleştirilmesi biçimini aldı.

Liberal Virüs ve Militan Eleştiri

TAYLAN YAMAN

Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması
Samir Amin

Çeviren: Fikret Başkaya, Yordam Kitap, 2016

Samir Amin hayat hikayesini, teorik gelişimini ve devrimci mücadelesini anlattığı röportaj/kitabında diğer akademisyenler ile arasına keskin bir fark koyarak işe başlıyor: “Bir kenara çekilip elli yıl boyunca yazan ve ileri yaşında gerçekliği keşfettiğine inanan akademisyen mizacına sahip değilim. Yazmanın militanlık olduğuna inanırım. Dolayısıyla kendimi militan eleştirinin hizmetine sundum, her dönemin sorunlarını tahlil ederken bizzat kendi düşüncemi de eleştirme yolunu açtım.”¹ Bu değişim içerisinde ortaya koyduğu önemli eserlerden Liberal Virüs’ü bu yazıda ele almaya çalışacağız.

Samir Amin hayatını çift cephede egemen düşüncelere karşı mücadele ederek geçirmiş bir entelektüel olarak yaşadı. Bu çift

¹ Samir Amin Anlatıyor, Hazırlayan: Demba Moussa Dembele, Yordam Kitap, Nisan 2019, İstanbul s. 45-46.

cephede, hem egemenlere karşı Marksizm, hem de Marksizm içerisinde Avrupa merkezci anlayışa karşıydı. Çift cephede verdiği mücadele onun kuramsal alanda özel bir pozisyona oturmasına zemin sağladı. Amin'in mücadelesi en başta dünyayı yönetmeye aday olan egemenlere karşıydı ancak bununla yetinmedi. Kendisinin gençlik yıllarında Mısırlı bir entelektüel aday olması nedeniyle dolaylı olarak içine düştüğü çelişkiler onu Marksist dünya içerisindeki Avrupa merkezci anlayış ile mücadele etmeye itti.

Bizi yıllar sonra bu kitabı tekrardan ele almaya iten şey, Amin'in kitapta koyduğu tezlerin akıbeti konusunda bir hakemliğe soyunmak değil. Daha çok derinleşmek istediğimiz yer, dünyanın liberal virüsün etkisi altında nasıl zehirlendiğine yönelik iyi bir tahlil içeren bir eseri yeniden tartışmaya açmak.

Bazı kitaplar kendinden sonraki tüm dönemlere damgasını vururken bazıları sadece kendi dönemleri içerisinde kalmak durumunda oluyor. Hardt ve Negri'nin İmparatorluk kitabı da tıpkı böyle bir yapıt. Soğuk savaş sonrası "tarihin sonu" geldiğine göre (!) bu son durumun da tahlil edilmesi ihtiyacı doğdu. "Tarihin sonu" geldiyse, sonsuzluğa kadar sürecek düzen nedir? Hardt ve Negri ulus devletin ve emperyalizmin tarihle beraber sonunun geldiği ve artık piyasaların ve "birey"nin döneminin başladığını ilan ettiler. Hayali liberalizm gibi ne yazık ki bu tezler de kısa bir süre içerisinde bir çöküşe uğradı. Yine de, bu çöküş başlamadan önce kendini muhalif, hatta marksist olarak adlandıran çevrede büyük etkiler yarattı. Bu etkiler tezlerin çöküşü ile beraber bu kesimlerin de çöküşünü getirdi. Amin de kitabına bu tezlerle hesaplaşarak başlıyor, çünkü Amin'e göre yeni dünya düzeni bir bütünleşmenin aksine bir tekleşmeye doğru hızla yol almaya başlıyordu. Bunu ise "Liberal Virüs" yoluyla, yani tüm dünyayı Amerikanlaştırmaya çalışarak yapmayı deneyecekti.

İktisadi ve militarist yollarla iktidara hakim olmaya çalışan Liberal Virüs'ün bir "ideolojik refakatçiye" ihtiyacı vardı. Bu boşluğu ise postmodernizm doldurmaya çalıştı. Yukarıda değindiğimiz

şekilde “tarihin sonu” gelmişti ve bütünün, totaliter rejimlerin de sonu gelmiş, birey artık bir kolektife “muhtaç” kalmadan özgürleşmişti. Bu işin iktisadi kısmıydı ve bunun ideolojik olarak yeniden üretilmesi lazımdı, burada da postmodernizm devreye girecekti. Tabir-i caizse bütünün çevresini sarmalayan duvarları yıkarak tekilliği ve bireyi tarih sahnesine çıkarttı. Amin bu noktada dikkatleri hemen başka bir yere çekiyor ve marksizme bir eleştiri olarak sunulan ekonomik indirgemeci yaklaşımın aslında liberalizme has olduğunu ortaya koyuyor.

Burjuva sosyal düşüncesi, ta baştan, “Aydınlanma felsefesinden” beri, sosyal yaşamın farklı boyutlarının birbirinden ayrılması esasına dayanıyor. Ekonomik yönetimle politik yönetimin birbirinden ayrılmasına dayanıyor. Ekonomik yönetimle politik yönetimin birbirinden ayrılması ve her birine özgü ilkelerin devreye sokulması “Akıl”ın gereği olduğu izlenimi yaratıyor. (...) Ekonomik kerteyle politik kertenin birbirinden ayrılması, behemehal her birinin özel mantığının yarattığı sonuçların uyumlu mu yoksa uyumsuz mu olduğu sorusunu aklına getirir. (...) Demokrasi piyasayı gerektirdiği gibi, piyasanın da işleyebilmek için demokrasiye ihtiyacı vardır! Bundan daha saçma bir şey mümkün değildir, üstelik reel tarih tarafından yalanlanmıştır. (...) Aydınlanma dönemi düşünürleri, bugünün bayağı düşünürlerinden daha titizdiler. Neden piyasayla demokrasi arasında uyum olduğu sorusunu ortaya atmışlar, söz konusu uyumun hangi koşullarda ve nasıl mümkün olduğuna kendilerince açıklık getirmişlerdi. Onların düşünce silsilesi şöyleydi: Birinci soruya verdikleri cevap doğrudan onların Akıl’ın yönetimin temeline yerleştirilmiş olmasına dayanıyordu. Eğer, insanlar (erkekler) rasyonelse, akla uygun davranıyorlarsa, aldıkları siyasi kararla-

rın sonuçları piyasanın ortaya çıkardığı sonuçlarla uyumludur, yöneşiktir. Bunun için de demokratik haklar münhasıran akıl sahibi (makul) insanlar tarafından kullanılmalıdır. Elbette bazı adamlar ama (duygusal ve akılsız) kadınlar değil, aynı şekilde işçüleriyle hareket eden köleler, yoksullar ve proleterler de değil. Demokrasi kaçınılmaz olarak sansürcü olmak zorundadır ve hem yurttaş hem de müteşebbis olanlara mahsustur. Dikkat edilirse, onların seçim tercihi, muhtemelen ve her zaman kapitalistler olarak kendi çıkarlarına uyumludur. Fakat, bu uyumda (yöndeşiklikte) siyasetin özerkliği ortadan kalkıyor ya da ekonomiye tabi hale geliyor. İşte siyasetin bu özerklik kaybı, iktisatperest (economiste) yabancılaşıma tarafından gizleniyor.²

Liberal ideologların uzun yıllardır marksizme yıkmaya çalıştıkları ekonomik indirgemecilik aslında kendi teorilerinin gövdesini oluşturuyor. Amin'in açmaya çalıştığı tezin özünde, piyasanın serbest olduğu ölçüde demokrasinin egemen olabileceği yatıyor. Tersinden yazacak olursak, demokrasinin egemen olması piyasanın (iktisadi sistemin) bir sonucuna bağlıdır. Bu anlayış ise liberalizme sonradan eklenmiş değildir, tam tersine onun ortaya çıkış felsefesinin özünde vardır.

“Eski sistemlerde zenginliğe giden yol siyasi iktidardan geçerken, kapitalizmde bunun tersi geçerlidir: Siyasete giden yol zenginlikten geçer. Başka türlü ifade etmek istersek, iktidarın kaynağı zenginliktir.”³ Kapitalizmin özündeki bu anlayış, soğuk savaş sonrası neoliberalizmle beraber başka bir formda kendini göstermeye başlamıştır. Kendini yeniden üreten anlayış, eskiye kıyasla artık Amin'in dediği gibi bir “yabancılaşıma” ihtiyaç duymadan iktisatperest yönünü açık seçik ortaya sermekten çe-

2 Samir Amin: Liberal Virüs - Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması, Çeviren: Fikret Başkaya, Yordam Kitap, Ağustos 2018, İstanbul, s. 42-43.

3 Samir Amin, a.g.e., s. 50.

kinmiyor, bunun ötesine geçerek piyasanın üst yapıya yansımalarını sağlıyor.

Amin piyasanın demokrasiye karşı olan egemenliğini kitabında “dünyanın Amerikanlaştırılması” olarak adlandırıyor. Detaylara gelmeden önce bir parantez açmak gerekli. Amin’in bu kitabı kaleme aldığı dönemde başlangıçta değindiğimiz üzere Sovyetler Birliği’nin çözülüşünün ardından triad’ın (Amerika, Avrupa Birliği, Japonya) tek egemen olduğu ilan edildi. Amin ise bu triad içerisinde Amerika’nın özgün yerini ortaya koyarak bugün krizlere neden olacak durumu ortaya koymaktadır. Amin o dönemde Amerika’nın stratejisini beş maddede ortaya koymaktadır:

1. Üçlü’nün diğer iki bileşenini (Avrupa ve Japonya) etkisizleştirip tabi statüsüne indirgemek ve bu ülkelerin Amerika’nın kucağı dışındaki alanlardaki etkinliğini köreltmek; 2. NATO’nun militer denetimini tesis ederek Sovyetler’den arta kalan parçaları Latin Amerikalılaştırmak; 3. Tek başına Ortadoğu ve Orta Asya’ya yerleşmek ve petrol kaynağına el koymak; 4. Çin’i çökertmek, (Hindistan ve Brezilya gibi) büyük devletleri bağımlı hale getirmek ve bölgesel bloklar oluşturarak, küreselleşmede söz sahibi olmalarını engellemek; 5. Stratejik çıkarlar bakımından önemsiz olan Güney bölgelerini marjinalleştirmek.⁴

Amin, bu beş noktayı ortaya koyduktan sonra önemli bir noktaya daha parmak basmaktadır. Yazımızın başından beri liberalizmin piyasa odaklı yapısı ve iktisatperver karakteri konusunun etrafında dönmekteyiz. Ancak bu olgu, yani dünyanın Amerikanlaştırılması süreci tek başına iktisadi bir hamle olarak görülemez. Amerika’nın diğer ülkelere iktisadi ve ticari yaptırımlar yoluyla

4 Samir Amin, a.g.e., s. 68.

müdahalelerde bulunmasına rağmen Amin'in de altını çizdiği yer önemlidir: "Aslında Amerikan hegemonyacılığı, ekonomik performansından çok militer (askeri) üstünlüğe dayanıyor. (...) ABD'nin Avrupa karşısında avantajlı duruma gelmesinin nedeni, siyasi üstünlüğüdür. (...) ABD militer gücü ve NATO'yu kontrol altında tutma yeteneği sayesinde üçlü'nün tartışmasız lideri olarak kendini dayatabiliyor. NATO, dik kafalı muhtemel rakipleri etkisizleştirmek için 'görünür bir yumruk'."⁵

Bu tespitlerinden sonra Amin mücadelenin başına Amerika'nın militer egemenlik politikasını yazmaktadır. Bu ilk bakışta doğru bir yaklaşım gibi gözükmesine rağmen marksistlerin özellikle Çin devriminden sonra sıklıkla tartıştıkları "aşamacı devrim anlayışının" bir ürünü aslında. Amin'in de katıldığı görüşe göre devrimcilerin öncelikli mücadele başlığı anti-emperyalisttir (uzantısı olarak anti-Amerikancıdır). Anti-emperyalizm doğru bir mücadele başlığı olmasına rağmen süreç içerisinde belirli yön ve eksen kaymalarına uğramıştır. Yazarın ortaya koyduğu "anti-emperyalizm eşittir anti-Amerikacılık" anlayışı yıllar içerisinde bir eksen kaymasının teorik ve siyasal zeminini de oluşturmuştur.

Neoliberalizm tüm dünyada egemen olmasına rağmen triad'ın karşısında yeni bir kutup belirmiştir: Avrasya bloğu. Burada eksen tartışmasına girmemekle beraber, mücadelenin başına anti-emperyalizm/amerikancılığı yazmanın belirli kaymalara neden olduğu da siyasi pratikler gereğince aşikârdır. Amin'in bu stratejik yaklaşımı ortaya koyarkenki tespitlerine katılmakla beraber çözüm önerisi olarak sunduğu mücadele hattının eksikli olduğunu belirtmek durumundayız.

Bugünün dünyasında özellikle o döneme göre çok daha kaotik, belirsiz bir kriz hali vardır. Bugün Liberal Virüs, artık kendi yayıldığı yerleri çürütmeye başlamıştır. Liberal Virüs'ü okurken içinde olduğumuz dünyadan nasıl kurtulacağımızı değil ama bu

5 Samir Amin, a.g.e., s. 68-69.

dünyanın içine nasıl girdiğimizi, bu virüsün tüm hücrelerimize nasıl sızdığını çok daha iyi görme fırsatı önümüze çıkmaktadır. Bu yanılla kitap dönemleri aşan eserler kategorisine şimdiden girmiştir bizim açımızdan.

Tavuk Yumurtadan Çıkarsa: Milletler ve Milliyetçilik

SİNAN GÜLEÇ

Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçekçilik
Eric Hobsbawm

Çeviren Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2017

Modernizmin önemli sonuçlarından biri, milliyetçilik ideolojisinin doğumuna ön ayak oluşuydu. Sonuçlarının sol siyasete neler kazandırdığı ya da kaybettirdiğinden bağımsız olarak milliyetçilik, doğuşundan itibaren neredeyse 200 yıl boyunca varlığını pek çok dönüşümden geçerek de olsa sürdürdü, farklı ideolojilerle temas ederek bir maya tutturdu. Nihayetinde 20. yüzyılın ortalarında tüm dünyada milyonlarca insanın ölümüne yol açacak sonuçlara sebep oldu ve dünya siyasetinde eşi benzeri zor görülür bir iz bıraktı.

Öte yandan, köken olarak milletlerin tarihsel varlığını gösterme eğiliminde olan milliyetçilik ideolojisi, siyaset sahnesinde pek fazla değişime uğramadan klasik kimi ezberler üzerinde yükselen

bir ideoloji gibi görünüyor. Eric Hobsbawm'ın birçok kuramcı tarafından milliyetçiliğe yönelik en derin ve kapsamlı Marksist yaklaşım olarak kabul edilen “Milletler ve Milliyetçilik” kitabı ise durumun pek de öyle olmadığını, bu defa tavuğun yumurtadan çıkmış olabileceğini kanıtlamaya girişiyor.

Modern milliyetçilik, dünden bugüne

Hobsbawm'ın 1989 yılında tamamlayıp 1990 yılında yayınladığı, ardından 1992 yılında kitabın son bölümünü genişlettiği haliyle bu çalışmanın birkaç temel noktası bulunduğunu söyleyerek başlamak gerekir. Tam adı “1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik” olan kitabın amacı, modernizmin milliyetçilik ideolojisinin geçtiğimiz yaklaşık 250 yıllık dönüşümünün izini sürmek. Bunun için Hobsbawm'ın daha kitabın ilk cümlesinde yaptığı uyarıya kulak vermek gerekiyor: Modern milletin ve onunla bağlantılı olan her şeyin temel karakteristiği, *modernliğidir*. Bu uyarı daha en baştan bizim kitap boyunca üzerine düşünüp çalışacağımız alanın sınırlarını çiziyor.

Millet kelimesinin modernizmle birlikte ve aslında sanıldığından çok daha geç bir tarihte kullanılmaya başlandığı (*İspanya Kralliyet Akademisi Sözlüğü'nün 1884 basımında*) gerçeğini irdeleyerek söze giren yazar, kavram setlerinde dahi modernliğin etkilerinin açıkça görüldüğünü vurguluyor. 1884 yılından önce basit bir mantıkla “bir eyalet, ülke ya da krallıkta oturanların toplamı” anlamına gelen “*nación*” sözcüğü, bu tarihten itibaren “her şeyden üstün bir ortak yönetim merkezini tanıyan bir devlet ya da politik birim ve bununla birlikte bir bütün sayılan bu devletin oluşturduğu topraklar ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar” anlamına gelecek şekilde tanımlanıyor. Burada öncekine göre farklı olan ise, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşama şartını ortak bir otoriteyi, devleti tanımaya dayandırıyor olmak.

“Bir milleti millet yapan nedir?” sorusunun bugüne nazaran 19. ve 20. yüzyılda çok daha yaygın tartışıldığına da işaret ediyor ya-

zar. Kavramın geçirdiği dönüşümü bize ayrıntılı bir şekilde gösteriyor ve farklı yaklaşımlar üzerinden tarihçilerin ve politikacıların milleti hangi paydalar altında topladığını açıklıyor. Buna kimi kuramcıların “ortak bir anadil” yanıtını verdiği, örneğin John Stuart Mill’in ise millet olma şartını “ortak bir hafızaya ve geçmişe sahip olmaya” dayandırdığını anlatıyor. Dolayısıyla bir de daha ileride değineceğimiz tarihsel “devrimci millet” anlayışını da hesaba kattığımızda geçmişten bugüne gelen bir miras olarak “millet kelimesinin muğlaklığı” gibi bir sorunla karşılaşyoruz. Yazar da kitap boyunca milletin ve hatta halkın tarihsel tanımlarındaki muğlaklığa dikkat çekiyor ve kitabın ilerleyen bölümlerinde aşırı uçlara varan modern milliyetçilik hakkında tartışırken bu muğlaklığın bir çeşit fırsata da dönüştürüldüğünü anlatıyor.

Ayrıca Hobsbawm, devrimci-demokratik ve milliyetçi olmak üzere iki temel millet anlayışının bulunduğu da kitapta dikkat çekiyor. Buna göre milliyetçi anlayış milleti bir politik birim olarak yabancıların dışında varolan, onlardan ayırt edilmeyi sağlayan unsurların bir bileşkesi şeklinde ele alırken, devrimci-demokratik anlayış ise halk egemenliğine dayalı bir devlet yaratmanın uluslararası alanda bir millet sayılmayı sağlayacağını öne sürüyordu. Modernizmin açık etkilerinden birisi de kuşkusuz bu doğrultuda artık halk faktörünün devlet yönetiminden ve idareden dışlanamayacak ölçüde asli bir unsur haline gelmesiydi. Çünkü iki koşulda da egemenlerin devletleri yönetebilme kapasitesi, o devletin topraklarında yaşayan halkların ne derecede mobilize ya da gerektiğinde seferber edilebileceğine bağlıydı.

Eşiği atlamak, kaderi tayin etmek

Sonraları Wilson ilkelerinde ve Lenin’in “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” olarak formüle ettiği ilkede de görüleceği üzere millet olmanın ölçüsü ve milletçe bir şeyi talep etmek, 20. yüzyılda siyasi sınırları oldukça değiştirdi. Halklara yönelik olarak 1795 Fransız Haklar Bildirgesi’nde yer alan şu madde aslın-

da önündeki yaklaşık 200 yılın bağımsızlık mücadelelerine ışık tutar nitelikte: “Kendisini oluşturan bireylerin sayısı ve üzerinde yaşadığı toprağın büyüklüğü ne olursa olsun, her halk bağımsız ve egemendir. Bu egemenlik başkasına devredilemez.”

“Millet olmanın ölçüsü” gibi bir ibareyi yukarıda kasti olarak kullanmış bulunuyoruz, bunun sebebi ise aslında tarihte (*ve belki günümüzde de*) hangi topluluklara millet denip denemeyeceğinin de tartışılmış olması. Yazarın “eşik ilkesi” olarak adlandırdığı ve Wilson ilkelerinin ortaya çıkardığı 26 devletlik Avrupa haritasında da kimi ülkelere uygulanan ilkeye göre millet sayılmanın belirli bir nüfus veya kara parçası büyüklüğüne ulaşmakla ölçüldüğü görülebiliyordu. Aslında yalnızca bu bile, yine başlığa atıf yapılarak, milletlerin ezeli ve ebedi olarak varolan siyasi birimler olmaktan ziyade modernizmle birlikte bir şekilde inşa edilen birimler olduğunu açıklar nitelikte.

Hobsbawm’a göre pratikte bir milletin millet sayılabilmesi için üç kriter mevcuttu. Bunlardan birincisi, milletin bağlı bulunduğu devletle ve geçmişiyle olan tarihsel bağıydı. Ardından ortak bir milli idari ve edebi dilin varlığı gelirken, son olarak ise bir milletin kendi kolektif varlığının bilincine varabilmesinin etkili yolu olarak “kanıtlanmış bir fetih yeteneği”nden söz ediliyordu. İşte bu kriterler, Hobsbawm’ın yaptığı detaylı incelemeler ışığında tarihte neden bazı milletlerin ayrı bir devlet kurması (*dil birliğine dayanan İtalyan veya Almanlar gibi*) oldukça doğal karşılanırken, bazılarının ise (*İskoçlar veya Kürtler gibi*) siyasi ve askeri baskıya maruz kaldığını açıklıyor. Bu noktada ufak bir parantez açarak şöyle bir alıntıya da yer vermeyi unutmuyor yazar:

Milliyet ilkesi, genelde, dağınık insan gruplarını sıkı bir bütün halinde birleştirmeye eğilimli olduğu zaman meşru, bir devleti bölmeye eğilimli olduğu zaman gayrimeşrudur.”

Kitabın orta bölümlerinde Hobsbawm’ın çabası, sonuç bölümünde sunacağımız önermenin köşe-

taşlarını yerli yerine oturtmak. Yakın tarihimizde milleti millet yapan şeyin ne olduğuna yönelik öne sürülen savları örnekler vererek ve bu savların mantıksal sonuçlarını irdeleyerek çürüten yazar, milletin bir dil ya da ortak geçmiş birliğinden daha fazlası olması gerektiğini kanıtlıyor. Örneğin üzerine en çok tartıştığı “dil birliği” meselesinde yürüttüğü mantık oldukça akla yatkın: “Kulağın duyacağı mesafede başka bir dilin konuşulmadığı yerlerde, insanın kendi deyişi, olsa olsa, bütün insanların sahip olduğu bir şey kadar (örneğin bacaklar) bir grup olma kriteri sayılabilir.

Bu durumda akıllarda bir soru canlanıyor: Milliyetçiliğin kaynağı etnik köken, dil birliği ya da ortak geçmiş değilse nedir, hangi ihtiyacın sonucunda yaklaşık 250 yıldır milliyetçilik siyasi düzlemde asli rollerden birine sahip oluyor?

Bir inşa süreci olarak millet

Milli kimlik, milliyetçi ideolojinin daha ileride de değineceğimiz kimi muallak yönleri sebebiyle ezeli ve ebedi bir unsur gibi ele alınıyor. Sanki tarihin başından bu yana halklar milli kimlikleri üzerinden yaşamış, örgütlenmiş ve savaşmış gibi... Oysa Hobsbawm'ın çalışması daha en başından aksini öne sürüyor. Çocukluğumuzda hepimize şaşırtmacalı bir şekilde sorulan “tavuk mu yumurtadan çıkar, yumurta mı tavuktan?” sorusuna gönderme yapan bir başlık seçmemizin sebebi de bu.

Kapitalist eğitim sisteminde ve günlük yaşamımızda, yüzyıllardır süregelen milli aidiyet ve kimliğimizin, hatta anadilimizin ulus devletleri yarattığını öğreniyoruz. Yani önce bir millet olarak “Türkler” vardı, bunun doğal sonucu ise Türkiye'ydi... Oysa durum pek de öyle görünmüyor. Kitapta milletin bir “inşa süreci” olduğuna özellikle dikkat çeken yazar, İtalyan birliğinin sağlanmasının ardından yapılan ilk parlamento birleşiminde Massimo d'Azeglio'nun söylediği “İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları

yaratmalıyız” sözü ile İkinci Polonya Cumhuriyeti’nin kurucusu Albay Jozef Pilsudski’nin “devleti yaratan millet değil, milleti yaratan devlettir” sözüne özellikle yer veriyor. Kitabın belki de en önemli önermesini bu iki alıntı ile belirginleştirmek mümkün.

Yazının başından bu yana çevresini sardığımız düşünceye ulaşıyoruz. Hobsbawm; milliyetçiliğin (*ya da devletin*) özelleşmiş politik birimler olarak milletleri yaratmasını, kapitalizmin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan burjuva ulus devletlerinin nesnel ihtiyaçlarına dayandırıyor. Bir ulusal pazarın yaratılması, halk kitlelerinin bir ortak aidiyet üzerinden mobilize edilmesi ve elbette “enternasyonalist” tehdidin savuşturulması... İnsanların kendi toplumsal huzursuzluk ve eksikliklerinin kaynağı olarak başka bir milletten olanları görmesi, pek çok ülkede egemenlerin adeta ekmeğine yağ sürmüştür. Öncelikle aradaki sınıfsal ilişkilerin üzerine kalın bir perde atan bu düşüncenin, bir kez de insanları ortak düşmana, yani sermaye egemenliğine karşı bir araya gelmekten alıkoyacak bir yönü olacaktır mutlaka. Yugoslavya örneğinde başarılan ve daha sonradan kaybedilenler, kitapta da yer aldığı haliyle bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir.

Bitirirken

Yazarın “Yirminci Yüzyılın Sonunda Milliyetçilik” adını verdiği son bölümde milliyetçiliğin tarihsel dönüşümünü izledikten sonra yaptığı tespitler ise mutlaka okunulmalı ve üzerine düşünülmesi. Neoliberal dalganın akın akın geldiği ve önüne kattığı şehirleri yerle bir ettiği 1980’li yılların sonunda kaleme alınan bir kitaptan söz ediyoruz. İşte bu kitapta Hobsbawm’ın Minerva’nın alacakaranlıkta uçan ve bilgelik taşıyan baykuşunun bu defa milliyetçiliğin etrafında dolandığını, bunun ise bildiğimiz anlamıyla milliyetçiliğin eski “görkemli” günlerini ve etkisini tamamen yitireceği bir sürece girmiş olabileceğini öne sürmesi tartışmaya müsait. Yine de kitap boyunca ve son bölümde yazarın 80’li yılların postmodern atmosferine aldanmıyor, öne sürülen “tarih

bitti, sınıflar ortadan kalktı, dünya küresel bir köy haline geliyor” tezlerine açık kapı bırakmıyor oluşunun da altını çizelim.

Milletler ve Milliyetçilik, bizim için hakkında bir yazı hazırlamanın zorlu geçtiği bir kitap oldu. Kitapta ele alınan konuların çeşitliliği, bir kitap yazısının sınırlarını aşmamak konusunda gerçekten meydan okuyordu. Bunun da ötesinde Hobsbawm’ın da işaret ettiği gibi milletler ve milliyetçilik, ne tam anlamıyla keskin bir tanıma ne de muğlak olmayan bir gelişim sürecine sahip. Solun ezilen ulus milliyetçiliklerine olan etkisinden tutun ezilen halkların “ezilen azınlıklar” haline geliş sürecine kadar pek çok dönüşümün ışığında milliyetçiliğin izini sürmek oldukça zor, ancak bir o kadar da öğretici. Tüm dünyada burjuva devletlerin otoriterleştiği, kimi ülkelerde bir çeşit faşizme geçişin zorlandığı bugünlerde kendisini sık sık göçmen karşıtlığı ya da neonazizm olarak gösteren “yeni” milliyetçiliğin bugüne nasıl bir evrim sürecinden geçerek geldiğini anlayabilmek için bu eser, tüm zorlayıcılığına rağmen okunmalı ve aklımızın bir köşesine bol bol not alınmalı.

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

2020 yılının Eylül ayında yayınlanan Komünist'in bu sayısının Türkiye'de 100 yılı aşkın bir tarih biriktirmiş sosyalist ve devrimci mücadeleyi konu alması şaşırtıcı bulunmamıştır. Ülkemizde işçi sınıfının iktidar mücadelesi ve bunun sosyalist hareket tarafından üstlenilmesi, kuşkusuz, daha gerilere götürülebilir. Ancak, 10 Eylül 1920'de Bakü'deki kongreyle Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşu bir resmi başlangıç olarak kabul edilebilir. Haliyle, bu sayıda, Eylül 1920'den Eylül 2020'ye kadar geçen süreci bir yüzyıl olarak ele aldık.

Bu 100 yıllık tarihin ele alınma tarzı seçilen ölçütlere ve niyetlere göre farklılık gösterebilir elbette. Bizim açımızdan ise, temel öncelik, 1920'yle başlayan yolculuğun tarihsel seyrini ve önemli kavşaklarını ortaya koymak oldu. Bu seyir içinde öne çıkarılan noktaların arkasında, hem tarihsel geçmişimizin hem de güncel konumumuzun sevk ettiği yakınlıkların olması kaçınılmaz. Yine de 100 yıllık tarihi kendi tarihimiz, bu süreçteki sosyalist ve devrimci mücadeleyi kendi mücadelemiz, tüm başarı ve başarısızlıkları da kendi muhasebemiz olarak gördüğümüz açıktır. Sosyalist ve devrimci mücadelenin 100 yıllık tarihinin, günümüzün ayrışmalarına kaide olmak yerine, geçmişten çıkarılan derslerin rahlesi olarak görülmesinin doğru olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle, bu sayıda 100 yıllık tarihin tüm ayrıntılarını ve olgularını ele almaya çalışmaktan çok, bugünkü mücadeleye katkı sunabileceğini hissettiğimiz dersleri çıkarsamaya uğraştık.

20 TL